

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Güvenlik Kavramının Dönüşümü Bağlamında 1990'lı
Yıllar Sonrası Sivil-Asker İlişkileri Türkiye Örneği

Yüksek Lisans Tezi

HAKAN KARCI

2000 15831

İstanbul, 2022

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Güvenlik Kavramının Dönüşümü Bağlamında 1990'lı
Yıllar Sonrası Sivil-Asker İlişkileri Türkiye Örneği

Yüksek Lisans Tezi

HAKAN KARCI

2000 15831

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayfer GENÇ YILMAZ

İstanbul, 2022

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Hakan KARCI

ÖZET

Çalışmanın amacı Soğuk Savaş sonrası güvenlik kavramının dönüşümünü ve bunun Türkiye’deki sivil-asker ilişkilerine yönelik etkisini incelemektir. Türkiye’de 1990’lara kadar geçen süreç içerisinde ordu, siyasetin üzerinde etkisi olan bir kurum olmuştur. Bunu, siyasete doğrudan darbeler veya dolaylı müdahalelerle sağlamıştır.

Bu bağlamda tezin birinci bölümü giriş kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin amacı, araştırma sorusu ve literatürde yapılan önceki çalışmalara yer verilmiştir.

İkinci bölümde güvenlik kavramı ve sivil-asker ilişkilerine dair yaklaşımlara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye’de sivil-asker ilişkileri başlığı altında askeri vesayet kurumları, sivil hayata müdahale alanları ve biçimleri araştırılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise 1990’dan sonra küresel güvenlik algısının değişmesi ile bunun Türkiye’deki etkisi tartışılarak, sivil-asker ilişkilerindeki dönüşüm açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak küresel güvenlik kavramının dönüşümünün Türkiye’de sivil otoritenin ordu kurumu karşısında güçlenmesi ile daha demokratik bir seviyeye ulaştığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri, Güvenliğin Dönüşümü, Güvenlik, Askeri Vesayet

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the transformation of the concept of security after the Cold War and its impact on civil-military relations in Turkey.

For doing this, the first chapter established the research question and reviews the extant literature.

The second section explores the concept of security and discusses various theoretical perspectives on civil-military relations.

In the third chapter, under the title of civil-military relations in Turkey, military tutelage institutions, areas and forms of intervention in civilian life are investigated.

Finally, the fourth chapter discusses the change in the perception of global security after 1990 and its effect on civil-military relations in Turkey is explained. As a result, it was concluded that the transformation of the concept of global security paved the way towards a more democratic model of civil-military relations against the military institution.

Key Words: Civil-Military Relations in Turkey, Transformation of Security, Security, Military Tutelage

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
1.GİRİŞ	1
2.GÜVENLİK KAVRAMI VE SİVİL ASKER İLİŞKİLERİNDE YAKLAŞIMLAR	4
2.1.Güvenlik Kavramının Tanımı.....	4
2.2. Güvenlik Kavramının Kapsamı	6
2.2.1.Ulusal Güvenlik	6
2.2.2.Uluslararası Güvenlik	8
2.3.Devlet ve Güvenlik Örgütlenmeleri	9
2.3.1.Polis.....	9
2.3.2.Jandarma	10
2.3.3.Ordu (Asker)	11
2.4.Sivil-Asker İlişkilerinde Yaklaşımlar	14
2.4.1.Geleneksel Yaklaşımlar	14
2.4.1.1.Huntington'un Liberal Yaklaşımı	14
2.4.1.2. Nordlinger'in Korporatizm Yaklaşımı	15
2.4.1.3. Janovitz'in Kuramsal Yaklaşımı	17
2.4.2.Çağdaş Yaklaşımlar	18
2.4.2.1.Michael C. Desch'in Tehdit-Vazife Odaklı Kuramı	18
2.4.2.2.Eliot Cohen'in Normatif Kuramı	19

2.4.2.3.Peter Feaver'in Asil-Vekil Kuramı	20
2.4.2.4.Rebecca Schiff'in Uyum Kuramı	21
3.TÜRKİYE'DE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ.....	23
3.2.Türkiye'de Askeri Kurumlar ve Siyasete Etkileri	26
3.2.1.Milli Güvenlik Kurulu (MGK)	26
3.2.2.Yüksek Askerî Şura (YAŞ).....	30
3.2.3.Genelkurmay Başkanı'nın Anayasal Konumu.....	31
3.2.4.Askerî Yargı.....	32
3.2.5.Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi.....	33
3.3.Askerin Sivil Hayata Müdahale Alanları.....	35
3.3.1.İdarî ve Siyasî Alan.....	35
3.3.2.Hukukî Alan.....	36
3.3.3.Ekonomik Alan	37
3.3.4.Medya Alanı.....	38
3.4.Askerin Siyasete Müdahale Biçimleri	39
3.4.1.Direkt Müdahale	39
3.4.2.Darbeler.....	40
3.4.3.Dolaylı Müdahale Biçimleri	44
3.4.4.Sıkıyönetim Uygulamaları	45
3.4.5.Seçimlere Müdahale.....	47
4. GÜVENLİK KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA 1990'LI YILLAR SONRASI SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	49
4.1. 1990'lı Yıllar Sonrası Türkiye'de Güvenliğin Dönüşümü.....	49
4.2.Türkiye'de 1990'lı Yıllar Sonrası Sivil-Asker İlişkilerine Bakış.....	57
4.2.1.1990-2007 Arasında Gerçekleştirilen Reformlar.....	57
4.2.2.2007 Yılı E-Muhtırası	61

4.2.3.Uyum Yasaları ve Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü	62
4.2.4.Silahlı Kuvvetlerin İç Güvenliği Sağlamadaki Rolü	63
4.2.5.Silahlı Kuvvetlerin Dış Güvenliği Sağlamadaki Rolü	64
SONUÇ	65
KAYNAKLAR	69

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Adalet Partisi
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DİSK	: Devrimci İşçi Komitesi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GP	: Güven Partisi
HSYK	: Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İP	: İşçi Partisi
JGK	: Jandarma Genel Komutanlığı
MBK	: Millî Birlik Komitesi
MGK	: Millî Güvenlik Kurulu
MGSB	: Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSB	: Millî Savunma Bakanlığı
MSYK	: Milli Savunma Yüksek Kurulu
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
SGK	: Sahil Güvenlik Komutanlığı
SSDF	: Savunma Sanayii Destekleme Fonu
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı

YAŞ : Yüksek Askerî Şura
YMM : Yüksek Müdafaa Meclisi
YTP :Yeni Türkiye Partisi

1.GİRİŞ

Güvenlik adaniet tarihi kadar eski bir kavram olsa da, bu alandaki akademik çalışmalar geçtiğimiz yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Güvenlik olgusunun değişen ağ gereksinimleri ve gelişmelerine bağlı olarak ekonomik, siyasi ve toplumsal koşulların da farklılaşması ile yeniden şekillendiği söyleyebiliriz. Kavramın ortaya atılışı İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hız kazanmış ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak ilk dönemde yapılan incelemelerde olgu dar bir çerçevede ele alınmış, genel olarak askeri boyut üzerinden güvenlik tartışılarak realist bakış açısı ile uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımlarına uygun değerlendirmelerde bulunulmuştur. Soğuk Savaş döneminin getirdiği yeni risk algıları ve küresel faktörler ile birlikte, güvenlik yaklaşımları değişmiş ve var olan şartlara göre yeni fikirler ortaya atılmıştır.

Ordu, herhangi bir tehdit unsurunu güvenlik açısından değerlendirerek tanımlayabilen ve buna uygun alternatifler ile gerektiğinde risk alarak yanıt verebilecek yapıda bir kurumdur. Ancak demokrasilerde yalnızca sivil otorite, toplum adına var olan tehdidin derecesini ve alınacak risklerin sınırlarını belirleme ve buna göre uygun risk alma yetkisine sahiptir. Bu bağlamda sivil otorite ile ordu kurumları arasındaki, silahlı kuvvetlerin demokratik denetimi, askeri vesayet ve askerin sivil yönetime müdahalesi gibi konular güncelliğini korumuştur. Özellikle 2000'li yıllarla ivme kazanan Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinin etkisiyle, sivil-asker ilişkilerinin AB'nin beklentileri doğrultusunda bir düzeleme yerleşmesi ve minimum demokratik gereksinimleri karşılaması için birçok kurumsal ve yasal düzenleme olmuştur. Tüm bu düzenlemelere karşın geri dönüşü olmayan ve istikrarlı bir sivil-asker ilişki standardizasyonu oluşturunanın zor olduğunu ve bu ilişkinin süreç içerisinde değiştini söylemek yanlış olmayacaktır.

Esasen Türkiye'de sivil-asker ilişkileri, bir bakıma çok-uluslu Osmanlı devletinden Cumhuriyet'in ilan edilmesine, hatta AB entegrasyonu sürecine kadar darbeler tarihi şeklinde okunabilir. Sivil-asker ilişkileri konusunda çoğu araştırma, sivil-asker ilişkilerini silahlı kuvvetler-hükümet çerçevesinde, darbelerin olumsuzlukları üzerinden açıklamaya çalışarak, stratejik bir analiz çerçevesi sunmuştur.

Çalışmada “Güvenlik kavramının dönüşümü ile 1990'lar sonrası asker-sivil ilişkilerinin Türkiye'deki dönüşümü arasında nasıl bir ilişki vardır?”, “Türkiye'de Ordu'nun iç ve dış politikadaki etkinliği değişim geçirmiş midir?” “Bu değişim

sivil-asker ilişkilerini hangi zemine taşımıştır?” gibi sorulara cevap aranacak ve tez bu çerçevede analiz edilecektir. Başka bir ifade ile tezin analitik çerçevesi bu ilişkide geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle literatürde yapılmış önceki çalışmalar incelenmiştir.

Gürsoy (2014) “Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri” isimli makalesinde, sivil-asker ilişkilerinin değişmesinde AB adaylık süreci dışında etkili faktörleri belirleyerek detaylı olarak incelemiş ve NATO’nun reformlarda ne derece etken olduğuna yanıt aramıştır.

Gökçe (2013) “Asker-Sivil İlişkilerinde Değişim ve Dönüşüm, Mağduriyetler ve Sonuçlar” isimli makale çalışmasında Türk siyasi hayatına mağduriyet ekseninde bakılarak asker-sivil ilişkilerinin önemli kilometre taşlarına değinmiş, asker-sivil arasındaki ilişkiler incelenmiş ve Türkiye siyasi tarihi içinde değişim ve dönüşüm süreci asker-sivil ilişkileri ekseninde ele alınmıştır.

Alabarda (2016) “Demokratik Sivil-Asker İlişkileri Kapsamında TSK’nın Dönüşümü” isimli makalesinde, sivil-asker ilişkilerini Türkiye’deki demokratik gözetim, sivil-asker ilişkilerinin gelişimi, güvenlik sektörü reformlarının tarihsel gelişimi ve denetim mekanizmaları ve ilkeleri ışığında incelemiştir.

Kaygusuz (2016) “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler, AB Süreci ve Kürt Sorunu’nun Etkileri” isimli makalesinde Türkiye’nin AB üyelik sürecinde, genel olarak sivil-asker ilişkileri ve Türkiye’de silahlı kuvvetlerin dönüşümü için yapılan yasal-kurumsal düzenlemelerin neden bu dönüşümü sağlayamadığını özellikle 2000’li yıllardaki gelişmelere bakarak cevap aramıştır.

Alptekin (2018) “Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerinde Özallı Yıllara Kurumsalcı Bir Yaklaşım: 1983-1993” isimli makalesinde, 1983-89 yılları arasında başbakanlık yapan Turgut Özal’ın bu tarihten vefat ettiği 1993 yılına kadar olan süreçte Türk siyasetinde oynadığı rol sivil-asker ilişkileri bağlamında tartışılmaktadır.

Tunç ve Özdemir (2020) “Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Siyasete Etkisi” isimli ortak makale çalışmalarının temel amacı; sivil-asker ilişkilerinin Türk siyasetine etkisini “2007 E-Muhtıra, Ergenekon ve Balyoz davaları ve 15 Temmuz darbe girişimi üzerinden sivil-asker ilişkilerindeki dönüşümün yepyeni bir biçime girme aşaması üzerinden incelemektir.

Bu çalışma kapsamında ise kavramsal çerçevede Türkiye’de askeri vesayet ve güvenlik kavramının dönüşümü 1990’lı yıllar sonrası sivil-asker ilişkileri ele alınarak incelenecek ve buradan yola çıkarak “Türkiye’de 1990’lı yıllarda güvenlik anlayışında yaşanan değişimlerden asker ve sivil ilişkileri nasıl etkilenmiştir?” sorusuna cevap aranarak olumlu ve olumsuz sonuçları tartışılacaktır. Çalışma bu yönü ile diğer literatür çalışmalara ek olarak bu yöndeki sorunlara katkı yapmayı, güvenlik ve sivil-asker ilişkileri arasındaki bağlamı anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan güvenlik kavramı bölümü altında kavramın tanımı, ulusal ve uluslararası güvenlik kavramları ile devlet ve güvenlik örgütlenmeleri incelenerek, sivil-asker ilişkileri ile ilgili akademik literatürde olan yaklaşımlara yer verilecektir. Türkiye’de sivil-asker ilişkileri başlığında, Türkiye’de siyasete etki eden askeri kurumları, askerin sivil hayatta müdahale alanları, askerin siyasete müdahale biçimleri ile 1990’lı yıllara kadar olan genel tablo ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Tezin amacını kapsayan güvenlik kavramının dönüşümü bağlamında 1990’lı yıllar sonrası sivil-asker ilişkileri: Türkiye örneği bölümünde ise, Türkiye’de 1990’lar sonrası güvenlik algısının değişmesi ile askeri kurumun iç ve dış politikadaki sivil otoriteyle arasındaki ilişkinin dönüşümü değerlendirilecektir.

2.GÜVENLİK KAVRAMI VE SİVİL ASKER İLİŞKİLERİNDE YAKLAŞIMLAR

2.1.Güvenlik Kavramının Tanımı

Güvenlik kavramı mahiyeti dolayısıyla soyut bir olgu olduğundan genel-geçer bir tanımdan bahsetmemiz mümkün değildir. Güvenliğin öznel bir sosyal bilim kavramı olması dolayısıyla farklı disiplinlerde farklı açılardan değerlendirmelerde konu edilmiştir. En basit tanımıyla güvenlik, tehlikelerden arınmış ve herkes için, her şey için, her koşul ve zamanda güvende olmak anlamını taşımaktadır. Güvenlik kavramı doğası gereği tam olarak neyi kapsadığı ve hangi amacı içerdiği konusunda tek tür bir açıklama yapılamamaktadır. Ancak güvenlik politikalarının amaçlarını netleştirebilmek ve güvenlik olgusuna entelektüel bir açıklama getirebilmek için tanımının yapmak gerekmektedir. "Güvenlik, olasılıklarını çok az bildiğimiz çok çeşitli riskleri ve doğasını ancak sınırlı bir şekilde algılayabildiğimiz beklenmedik durumları ele alır." Bu uyarılara rağmen birçok yazar hala onları farklı açılardan tanımlamaya çalışmıştır (Buzan, 2015). Ayrıca, güvenliğin farklı tanımlarının yapılması, farklı bakış açılarına sahip kişiler arasında bilimsel iletişim için ortak bir zemin sağlaması ve bir güvenlik politikasını diğeriyle karşılaştırma kolaylığı sağlaması açısından önemlidir (Baldwin, 2004).

Güvenlik kavramları ve birçok dildeki karşılığı, etimolojik klişenin dışında nesneyi ve çevresiyle olan ilişkisini yansıtır. İngilizcede dilsel bir odak olarak güvenlik anlamına gelen güvenlik terimi, Latince "securus" kelimesinden türetilmiştir ve güvenli ve kaygısız, endişesiz anlamlarını taşır. Latince "se" dış (olmadan) anlamına gelir. Böylece dilsel analiz bizi ilk sonuca götürür; güvenlik; kaygısız demektir. Bu, güvenliğin çevre ve nesnesiyle olan bağlantısını ortaya koyması açısından açıklayıcı bir çıkarımdır. Ayrıca, Latince "securitas" kelimesi sakinlik, kaygıdan kurtulma ve kaygıdan uzak olma anlamlarında kullanılmıştır. Latince'den türetilen güvenlik, tehlike ve tehditlerden uzak olma, endişelenmeme veya barışma durumudur (Mesjasz, 2004).

Güvenlik çalışmaları incelendiğinde 1940'lardan 1970'lere kadar hâkim olan görüşün gerçekçilik olduğu görülmektedir. Siyasal gerçekçilik olarak nitelendirilen bu paradigma, varlığa yönelik tehditlere karşı yaklaşımın belirlenmesinde devlet, askeri güç ve milli moral unsurlarını (siyasi altyapı, nüfus, ekonomik, sosyal ve coğrafi durum) odak noktası olarak belirlemiştir. Kökeni Orta Çağ'a kadar uzanan

gerçekçiliğin en önemli referanslarından biri Thomas Hobbes'tur. Thomas Hobbes (1588-1679), siyaset felsefesinin önde gelen isimlerinden biri olarak “Toplum Sözleşmesi” teorisinde devletin egemen bir güç olarak nasıl var olduğundan yola çıkarak, güvenlik-güvensizlik ikilemini sorgulamıştır. Ortaya attığı fikirlerde genel anlamıyla toplumsal yapının güvenlik durumunu güç merkezinde açıkladığını söyleyebiliriz. Bu güç merkezli toplumsal sözleşme kuramında Hobbes, bireyden yola çıkarak insanların doğa durumu (doğal yaşamı) ile bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplum durumunu birbirinden ayırmış ve kuramını iki farklı perspektif üzerine kurmuştur. Hobbes'un teorisinde doğa durumu güvensiz bir ortamı ifade ederken, toplum durumu ise güvenliğin baskın bir parametre olduğu dönemi yansıtır (Emeklier, 2011).

Kenneth Waltz, 1954 yılında yayınlanan “İnsan, Devlet ve Savaş” adlı klasik eserinde, savaş ve barış durumlarını, güvenlik ekseninde açıklamaya çalışan klasik düşünürlerden yola çıkarak yaptığı eleştirel yaklaşımla uluslararası ilişkiler disiplinine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. (Baylis, 2015). Bazı düşünürler savaşın insan doğasında var olan kusurlardan kaynaklandığını savunurken, bazıları devletin yapısının savaş ve barış durumu üzerinde etkili olduğunu savunur. Waltz ise, asıl olarak devletlerin var olduğu haliyle diğer devletler ile içinde bulunduğu uluslararası sistemi ele alır. Bu uluslararası sistemin “anarşik” yapısına dikkat çeker ve savaşın insan doğasının kaçınılmaz bir sonucu olduğuna yönelik “Realist” görüş ile savaşın insan doğasında var olmadığını savunan “İdealist” görüş arasındaki farkı ortaya koyar.

Bu iki yaklaşım, siyaset felsefesinin Hobbesçu ve Kantçı geleneklerine dayanmaktadır. Bunlar dışında Uluslararası İlişkiler literatüründe Hobbesçu ve Kantçı yaklaşımlarla aynı görüşleri paylaşmayan, aynı çıkış noktasından farklı bir perspektif sunan Grotiusçu olarak adlandırılan bir yaklaşım da vardır. Hobbesçular, anarşik yapıdaki insan doğasında savaşın engellenmesinin imkânsız olduğuna inanırlar. Kantçılar ise savaşın olmadığı veya en azından barışın sağlanabileceği bir sistemin var olabileceğini savunmaktadır. Grotiusçu yaklaşım ise tam bu iki düşüncenin arasında bir yere konumlanarak, şiddeti ve savaşı tamamen ortadan kaldırmanın imkansız değilse de zorlayıcı olabileceğini kabul ederken; şiddet ve savaşta aşırılığın azalmasını sağlayacak kurallar ve normlar geliştirmenin muhtemel olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Grotiusçu yaklaşım, Hobbesçulara oranla iyimser, Kantçılara oranla kötümserdir diyebiliriz (Baylis, 2015).

Buradan hareketle toplumları meydana getiren bireyler için güvenlik kavramı ne kadar önemli ise, topluluklar ve özellikle daha makro anlamda toplumlar ve devletler için kavram daha da önem kazanmaktadır. Güvenlik kavramı aslına bakılırsa hem bireylerin ve toplulukların bir araya gelmesini sağlaması bakımından devleti oluşturan kavramlardan birisi, hem de var olan toplulukların ve devletlerin varlığını devam ettirmesi açısından oldukça önemlidir.

2.2. Güvenlik Kavramının Kapsamı

Güvenlik çok geniş konu alanına sahip bir kavramdır. Bu nedenle de ulusal güvenlik, uluslararası güvenlik, iş güvenliği, insan güvenliği, cinsiyet güvenliği, askeri güvenlik, sosyal ve ekonomik güvenlik, çevresel güvenlik vb. birçok güvenlik türünden bahsedilmektedir. Birleşmiş Milletler(BM)’e göre yedi farklı güvenlik türü vardır. Bunlar; toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik, politik güvenlik, bireysel güvenlik, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik ve gıda güvenliğidir. (UNDEP, 1994)

2.2.1.Ulusal Güvenlik

Ulusal güvenliğin tanımını bilimsel bir şekilde yapmak oldukça zordur. Ulusal güvenliği “siyasî-hukukî” bir kavram şeklinde düşünmek mümkündür.

Baharççek ve İnan (2013)’a göre ulusal güvenlik şu koşulların sağlanmasıyla gerçekleşir:

- Başka bir ülke veya ülkeler üstünde bir askeri veya savunma gücü üstünlüğü,
- Dış ilişkilerde söz sahibi olma,
- İçerideki veya dışarıdaki her türlü düşmanların bölücü veya yıkıcı her türlü faaliyetlerine karşı başarılı bir savunma duruşudur.

Buradan da anlaşılacağı gibi güvenlik sadece dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı koyabilme yeteneği değil hem içerden hem de dışarıdan gelebilecek tüm tehditlere karşı koyabilme yeteneğidir (Baharççek ve İnan, 2013).

Ulusal güvenlik kavramının kapsamı da ülkenin siyasî şartlarına paralel olarak değişmesinden dolayı siyasî boyutu ele alındığında tam anlamıyla bir tanımı bulunmamaktadır. Ulusal güvenliğin hukukî tarafı ise kanunlarda, anayasalarda ve uluslararası sözleşmelerde yer almasıyla ortaya çıkmaktadır (Aybay, 1978).

Millî Güvenlik Kurulu (MGK) ve Millî Güvenlik Kurulu Sekreterliği Kanununun 2. maddesine göre milli güvenlik; “Devletin anayasal düzeninin, Millî

varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil, bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun MGK ve MGK Sekreterliğince her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması” dır (MGK ve MGK Sekreterliği Kanunu Md.2). Dış güvenlik, ülkenin, yabancı ülkelerden gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı koruması anlamına gelirken: iç güvenlik ise, ülkenin içerden gelebilecek terör gibi yıkıcı ve bölücü olaylarına karşı korunması anlamına gelmektedir.

Bu tanımlardan yola çıkıldığında ulusal güvenlik, devletin toprak bütünlüğünü de içeren kavramdır. Mevcut toprak bütünlüğüne yönelik her eylem, ulusal güvenliğin ihlali anlamını taşımaktadır (Erhan, 2014).

Başlarda ulus devletlerin güvenlik algısı, toprak güvenliğinin sağlanması ve ülke sınırları içerisinde bağımsız olarak ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenin muhafaza edilmesi olarak görülüyordu. Bundan dolayı ulusal güvenlik, yayılmacı politika anlayışındaki ülkelerin karşılıklı askeri tehditlerini yok etmek için mevcut güvenliğin sağlanması olarak değerlendiriliyordu. Fakat hem ticari hem ekonomik hem de siyasal alanda etkinliğini arttıran ulus devletlerin, bu faaliyetlerinin güvenliğini tüm dünyada koruma amacı, güvenliğin sadece sınır ve toprak güvenliği olma anlayışını daha da farklı bir boyuta getirmiştir.

ABD, ulusal güvenlik kavramı ve bu alandaki idari yapılanmayı ciddiye alan ilk ülke olmaktadır. ABD Anayasasında 4, 5 ve 14. Maddelerinde ulusal güvenliği ilgilendiren değişiklikler yapılmış ve bu değişikliklere ilişkin Amerikan Yüksek Mahkemesinin verdiği kararlar dünya kamuoyunda büyük ses getirmiştir. ABD Ulusal Güvenlik Kanunu 1947 yılında çıkarılmış ve bu yasaya göre Millî Güvenlik Konseyi kurulmuştur. Ulusal güvenlik anlayışının bazı bileşenleri vardır. Bunlar; tehdit, bu tehdidi bertaraf edecek güç, gücü harekete geçirecek eylem, çıkarlar ve tüm bu güç ve eylemlere yasal zemini oluşturacak politikalar (Birdişli, 2011).

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte ulusal güvenlik kavramı nihai olarak ulus devletlerin sınırlarından çıkarak uluslararası bir nitelik kazanmış, devletlerde ulusal güvenlik anlayışını ve mevcut güvenlik yöntemlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Yani ulusal güvenliğin bileşeni olan tehdit artık sadece diğer devletlerden gelmemektedir. Terör örgütleri, ideolojik örgütler, halk hareketleri gibi devlet dışı aktörlerden de gelebilmektedir. Ulusal güvenlik anlayışının bileşenlerinden en öne çıkan kavramlar çıkarlar ve tehditlerdir. Bu iki kavram ulusal güvenlik

anlayışının en önemli iki bileşenidir. Buradaki tehdit ise göreceli bir kavramdır. Neyin tehdit, neyin tehdit olmayacağı güvenlik anlayışının merkezinde yer alan düşünceye göre değişmektedir. Örneğin devleti merkeze alan güvenlik anlayışında devletin yapı ve işleyişini bozmayı amaçlayan bütün faaliyetler tehdit olarak algılanırken, bu tehdidin ortadan kaldırılması için çok ciddi önlemlerin alınmasından ise çekinilmemektedir. İnsanı merkeze alan güvenlik anlayışında ise devlet vatandaşların çıkarlarını korumak zorundadır ve demokratik ve liberal değerler ülkelerin küçültülmesi pahasına öne çıkartılmaktadır. Ulusal güvenlik anlayışının önemli bir bileşeni olan tehdit kavramı da bu her iki anlayışın içerisinde yer almaktadır (Yalçın, 2021).

2.2.2.Uluslararası Güvenlik

Ulus modern devletin halkını ve modern devleti, diğer devletlerden ve onların halklarından ayrı olduğunu vurgulayan bir kavramdır. Modern devletin egemen olmasıyla, üzerinde kurulduğu coğrafya da ülkesinin var olduğu sınırları ile belirlenir. Sınırların ortaya çıkması, ülkelerin, sınırları dışında kalan ülkelerle ilişkilerini belirlemesinde önemli rol oynamıştır. Devletin dış politikası, kendi dışında var olan aktörlerle (hem devlet-devlet hem de devlet-uluslararası örgütler) olan münasebetlerini içerir. Dış politikadan söz edildiğinde bu egemen devletin güvenlik algısı sonucu oluşan dışa dönük politikasının yansıması olacaktır. Ulus devletin ortaya çıkmasıyla hem askeri hem de politik gücün sonucu ile belirlenmiş karakteriyle içsel karşısında dışsal ilişkilerin olduğu uluslararası düzen bugünkü anlama kavuşmuştur (Giddens, 2008).

Uluslararası güvenlik, ülkelerin ve uluslararası kurum ve kuruluşların birbirlerini koruma ve güvenliğini sağlamak amacıyla oluşturduğu önlemlerden oluşmaktadır. Uluslararası güvenlik ve ulusal güvenlik birbiriyle son derece ilişkilidir. Bu güvenliğin sağlanması işlevini yerine getiren yegâne organ ise devlettir. Buradan yola çıkarak uluslararası güvenlik kavramı; ulus devletlerin oluşturduğu uluslararası yapının, güç ve tehditten uzak bir biçimde korunması olarak ifade edilebilir (Yalçın, 2021).

Uluslararası güvenlik anlayışının ise iki boyutu vardır. Bunlardan birincisi; bir ulus devletin, uluslararası yapının içerisinde kendi ulusal güvenliğini sağlaması ve konumunun belirlenmesine dikkat çeken uluslararası güvenlik anlayışıdır. İkincisi ise; var olan uluslararası yapıların kendi güvenliği anlayışıdır (Ayoob, 1995). Buradan

yola çıkarak uluslararası güvenlik ve ulusal güvenlik birbiriyle son derece ilişkilidir ve birbirinden bağımsız olarak incelemek mümkün değildir.

Mutlak bir güvenliği sağlamanın imkânsız olduğu düşünüldüğünde uluslararası alandaki her bir devlet güvenlik ihtiyacını karşılamak ve tehdit ve tehlikeleri en aza indirebilmek için bir güvenlik sistemi kurmak mecburiyetindedirler.

Uluslararası alanda yer alan her aktör iç içe geçmiş üç halkalı bir güvenlik sistemi kurma ihtiyacı hissetmektedir (Akdemir, 2014). Bu sistemin en merkezinde bulunan halka, söz konusu ülkenin kendi iç güvenlik sistemidir. İç güvenlik sistemi söz konusu ülkenin sosyo-ekonomik güvenliğini ve içeriden gelebilecek tehditlere karşı alınması gereken tedbirleri kapsamaktadır. Söz konusu ülkenin güvenliği açısından en önemli halka iç halkadır. İç halka ve dış halka arasında bulunan orta halka, yakın çevre güvenlik sistemi olarak adlandırılır. Bu hakla sınır komşusu olunan ve yakın coğrafyada yer alan devletlerin bulunduğu halkadır ve burada sürekli olarak tehdit beklenmektedir. Orta halkada yer alan ülkelerle hemen hemen her devletin tarihsel geçmişi bulunmaktadır. Hatta bu ülkelerin daha önce aynı devletin çatısı altında yaşamış olma veya karşılıklı olarak toprak kazanımları ve kayıplarının yaşanmış olması ise oldukça yüksektir (Akdemir, 2014). En dıştaki halka ise küresel tehditlerin beklendiği halkadır. Bu halka orta halka dışında yer alan bölgesel çatışmalar, ekonomik krizler, küresel ısınma, dünya savaşları, çevre kirliliği gibi küresel tehditleri kapsamaktadır. Çoğu ülke açısından iç halka genelde sabit kalmakla beraber, orta ve dış halka zaman zaman yer değiştirebilmektedir (Dedeoğlu, 2014). Suriye’de yaşanan iç savaş sonucu meydana gelen göç dalgası Türkiye gibi yakın coğrafyada yer alan ülkeler için orta halkada, hatta iç güvenliği etkilediği için iç halkada yer alırken, İsveç, Norveç gibi ülkelerde dış halkada yer alabilmekte, hatta güvenlik tehdidi olarak algılanmamaktadır.

2.3.Devlet ve Güvenlik Örgütlenmeleri

2.3.1.Polis

Polis kavramının 15. yüzyıldan sonra bugün anladığımız şekliyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Adını Fransız Burgonya polisinden alan “poli” tabiri Kıta Avrupası’na yayılmış ve diğer batı dillerine “Policei”, “Pollicei”, “Policey”, “Pollicey”, “Pollizey”, “Pollizei” olarak çevrilmiştir. Yazılışı farklı olsa da anlamları aynıdır ve refahı artırmak, güvenliği ve düzeni sağlamak, sosyal hayatı kontrol etmek

için oluşturulan sosyal hayata yönelik yasal ve idari düzenlemeleri ifade eder (Neocleous, 2000).

Polis ve polislik üzerine literatüre bakıldığında polis aygıtının işlevleri üzerine bir ayırım söz konusudur. Bu ayırım esasen polisin tümüyle ve sadece suçla mücadele eden ve toplumsal huzuru sağlamaya yönelik bir birim olup olmadığı veya polislik faaliyetinin daha geniş bir anlamda toplumsal düzeni kurucu bir unsur olarak ele alınması üzerinedir (Reiner, 2000).

10 Nisan 1845 tarihli "Polis Nizamnamesi" ile Türk Polis Teşkilatı kurulmuş ve Cumhuriyetin ilanından sonra 4 Haziran 1937 tarih ve 3201 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu ile bugünkü yapının temelleri atılmıştır. Polis Teşkilatının görev ve sorumlulukları kanunla belirlenmiş olup, yetkileri 3201 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve görev tayin eden diğer mevzuattan almaktadır (Polis Dergisi, 2009).

2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun birinci maddesinde Polis, kamu düzeninin, şahsının, tasarruflarının ve ikametgâhını korumaktadır. Halkın namusunu, canını ve malını korur ve güvence altına alır. Yardım isteyen çocuk, muhtaç ve çaresize yardım eder. Kanun ve yönetmeliklerin kendisine verdiği görevleri yerine getirir (2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu: 1934, md.1).

2.3.2.Jandarma

Jandarma örgütü Genel kolluğun ikinci kısmını oluşturmakta, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile teşkilat yapısı görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir.

Fransızca “Gendarmerie” kelimesinden türetilen Jandarmanın, Fransız kaynaklarından anlaşıldığı üzere kavram olarak “silahlı adamlar” anlamına geldiği görülmektedir. Ülkemizde ise, jandarma kavramı 1839 yılından beri kullanılmaktadır. Bu tarih (14 Haziran 1839), Jandarma Teşkilatı’nın kuruluşu olarak da bilinmektedir (Özkaya, 2018).

Jandarma Teşkilatı’nın, görev ve yetkilerini aldığı 2803 sayılı Jandarma Kanun’un 3. Maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması asayiş koruma ve umumi emniyete kanun ve nizam hükümlerinin icrasını teminine ve bunlara müstenit hükümet emirlerini ifaya memur edilen bir inzibat teşkilatıdır” şeklinde geçmektedir. Jandarma

idare kuvvetinin içinde yer almaktadır (2803 Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 1983).

Askeri hiyerarşiye tabi olan jandarmanın, kamu düzeni ile emniyet ve asayişin sağlanmasında polis teşkilatı gibi ama ayrı görev alanlarında görev aldığı söylenebilir. Genel kolluğun bir parçası olan jandarmanın görev alanı, polis teşkilatının görev alanı dışında (belediye sınırları dışında) kalan kırsal alanlardır. Türkiye’de jandarma teşkilatının görev alanı 2008 verilerine göre iç güvenliğin sağlanması bakımından ülke topraklarının yaklaşık %92’sidir (Özkaya, 2018).

2.3.3.Ordu (Asker)

Antik çağlardan beri tarihin her döneminde toplumların temel kaygılarından biri; ülkelerini dış tehlikelere, tehditlere ve saldırılara karşı korumaktır. Hiçbir devlet, egemenliği altındaki topraklarda başka bir devlet veya topluluğun egemenliği altına girmeyi ve bağımsızlığının kaybedilmesine izin vermemektedir. Zira üzerinde bulunduğu coğrafyada egemen olmayan bir topluluk devlet olarak nitelendirilmez diyebiliriz. Bunun nedeni egemenlik denilen bağımsızlığın ortadan kalkmasının, devletin devlet olma özelliğini de ortadan kaldırmasıdır. Bir devletin egemenliğini ve devlet olma özelliğini koruması ve sürdürmesi için kullandığı meşru güç, ordu ve silahlı kuvvetler olarak karşımıza çıkmaktadır. İç ve dış güvenliğin sağlanması, devletlerin konvansiyonel meşru güç unsurları olması bakımından “ordu” kurumu oldukça önemlidir.

Ordu, sözlük anlamıyla; bir devlet veya topluluğun askeri olanaklarının, silahlı kuvvetlerinin bütününe ifade eder. Ordu, devlet veya topluluğun sürekliliğini daimi kılabilmek amacıyla savunma ve saldırı harekâtı düzenlemek amacıyla donanmış ve silahlanmış, askerî eğitilmiş insanlardan oluşan ve disiplinin esas olduğu hiyerarşik topluluktur (Güler, 2006).

Avrupa'da 15. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın sonu arasındaki dönemde çoğu Avrupa devletlerinde siyasi ve askeri anlamda merkezi bütünleşmeler olmuştur. Askeri devrim ile beraber disiplin; mekanik ve nesnel bir yönetim tekniği olarak algılanmaya başlamıştır. Merkezi otoritenin başında bir kralın ya da bir prensin olduğu ülkelerde devletin toplum üzerindeki etkisini gösteren vergi toplama yöntemleri değişmiş, kralların etrafında Ortaçağa özgü yöntemlerle ulusal ordular oluşturulmuştur. Bu ulusal ordular, teknik olarak teçhizat zayıflığı bir yana askeri

disiplin altında olmamalarından dolayı dağınık, başıbozuk bir tutum içindelerdi. Zira bu dönemde ayaktakımından gelen insanlar, parasını kim verirse onun için savaşan paralı askerler olduğu için böyle bir ortamda güvenliği sağlamak da kolay değildi. Machiavelli'ye göre İtalya'nın bölünmüşlüğü, ordularının düzensiz ve dağınık olmasının yanında paralı askerlerden oluşması sebebiyledir.

Yine bu dönem, devletin kendi askerleri dışında, silahlı kabileler, göçebeler, soyguncular, eşkıyalar ve korsanların, merkezi idarenin dışında varlıklarını sürdürdükleri bir dönem olmuştur. Bu yapıların kontrolü için yerel idarelerin güçlerini artırması durumunda ise yarı bağımsız askeri idareler ortaya çıkmıştır (Giddens, 2008). Avrupa'da ileri gelen soylular ücretlerini karşıladıkları bu yapılanmalardan istifade edememişler, bekledikleri faydayı bulamamışlardır. Bunun yanında güçlü ve etkili silah arayışına girmiş hükümdarlar olmuştur. Bazı hükümdarlar ise ücretini kendi ödedikleri, kendilerinin denetiminde bulunan bir ordu ile sonuç elde etme düşüncesindeydiler. Bununla birlikte modern anlamda ilk orduların Hollanda'da ortaya çıktığı söylemek mümkündür. 19. yüzyıla kadar geçen sürede Avrupa da ülkelerin ordularının askeri olarak büyümesine bakıldığında bu süreç daha iyi anlaşılabilir. Modern devlet için önemli olan, ortaya çıkan bu sınıfın eğitilmesi sonucu vatandaş olarak gönüllü savaşa koşmasıdır. Gönüllü olarak asker olmaya koşan yurttaşlar sayesinde ülke içinde sağlanan birlik, dış düşmana karşı her daim mücadelenin yolunu açmıştır. Carl Schmitt'e göre genel askerlik hizmeti olmadan gerçek demokrasiden ve seçim hakkından bahsedilemezdi (Atalay, 2020).

18. yüzyılda yaşanan endüstri devrimiyle birlikte demiryollarından, kömürle çalışan gemilere, postacılık hizmetlerinden, telgraf hatlarına kadar yaşanan yenilikler savaşın endüstrileşmesine de yol açmıştır. Askeri emeğin standartlaştırılması süreci, silahların da standartlaştırılmasını zaruri kılmıştır. Tüm bu gelişmeler Ortaçağa özgü feodalizmin surlarıyla çevrili feodal dönemin, şövalyeliği ve eski kent devletlerinin sonunu da hızlandırmıştır. Askerlik mesleği süvariden piyadeye, soylu sınıftan halka geçecektir. Paralı askerlik usulünün terk edilmesi ile ulusal orduların kurulması, yeni teknolojik silahların kullanılması, tek tip askeri üniforma giyen profesyonel orduların ellerinde topyekûn bir savaşın önünü açmıştır. Fransız Devrimiyle birlikte milliyetçilik olgusunun yaygınlaşması ile yurttaş-orduların oluşması, zorunlu askerliğe katılımın zeminini hazırlamıştır. Ulusçuluk duygularının yayılmasıyla ulus-devletin ulusal ordusunu oluşturacak askerler ordulara katılmaya başlamıştır. Ulus-devletler, Birinci

Dünya Savaşı'nda hem egemenlik erklerinin meşruiyetini sağlamlaştırmış, hem de kendi ordularının bu anlamdaki varlığını kanıtlamışlardır.

Geleneksel olarak ordunun, uluslararası devletler sisteminde faaliyet gösteren ve devletin güvenlik aygıtının dış ayağını oluşturan bir örgüt olduğu bilinir. Fakat tarih incelendiğinde tüm ülke orduların ülke sınırları içerisinde türlü nedenlerle ve asayiş için kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca anayasalar, ordunun bu şekilde iç kullanımına bazı sınırlı ve tanımlanmış durumlarda izin vermektedir. Orduların rollerinin sınırlı olmasının en önemli sebebi, kuşkusuz, kurumun "düşmanı yok etmek" olarak tanımlanan bir savaş stratejisini uygulamak üzere yapılanmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, orduların gelişmiş organizasyonel kapasiteleri, acil durumlar ve afetlerle mücadelede kullanılmalarını gerektirmektedir. Ancak hem geleneksel liberal demokratik anlayış hem de bu anlayışın temsilinden sorumlu BM (Birleşmiş Milletler) gibi uluslararası kuruluşlar, orduların bu şekilde kullanılmasını 'son çare' olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle özellikle günümüzün gelişmiş liberal demokrasilerinde orduların içe dönük kullanımı tercih edilmez ve istisnai bir uygulama olarak kalır (Genç Yılmaz, 2019).

Silahlı kuvvetlerin tüm dünya üzerinde üstlendiği ana vazife o topluma karşı tehdit oluşturan ne var ise buna karşın o topluluğu savunmaktır. Bir başka devletten gelen veya içeride oluşabilecek ve o topluma zarar verebilecek her türlü durumu siyasi otoriteye tabii olacak şekilde bertaraf etmektir. Bir toplumun güvenliğinden bahsedildiği için, bu iradeyi ortaya koyabilecek bir kurumun her zaman disiplinli, eğitilmiş ve her an teyakkuzda olması gerekmektedir. (Gökçe, 2012).

2.4.Sivil-Asker İlişkilerinde Yaklaşımlar

2.4.1.Geleneksel Yaklaşımlar

2.4.1.1.Huntington'un Liberal Yaklaşımı

Samuel P. Huntington, 1957 yılında yayınlanan *The Soldier and the State* isimli çalışmasında sivil-asker ilişkileri sorununu ve kültürel uçurumu çözmek için nesnel kontrol teorisini geliştirmiş ve bu çalışma ilham veren temel metin olarak alandaki diğer çalışmaların çıkış noktasını oluşturmuştur. Huntington, eserinde kısaca sivil gücün silahlı kuvvetler üzerindeki otoritesini belirleyen kontrol mekanizmalarının iki şekilde tanımlanabileceğini ifade etmiştir (Huntington, 2004). Birincisi, sivillerin silahlı kuvvetler üzerindeki otoritesini en üst düzeye çıkaran kural ve ilkelerle belirlenen özne kontrol; ikincisi, sadece askeri alanda faaliyet göstermeleri ve siyasi olarak tarafsız kalmaları gerektiği anlayışını içselleştiren profesyonel subaylar tarafından sağlanan nesnel kontroldür. Huntington'a göre istikrarı sağlayan yöntem, siyasi kültürü gelişmiş ve kurumsallaşma düzeyi gelişmiş ülkelerde sivil-asker ilişkilerinde nesnel kontrol mekanizmalarının kurulmasıdır.

Askerliğin geçirdiği tarihsel devinimi ele alan Huntington, subay kadrolarının bir meslek grubu olarak 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyıl boyunca Avrupa'da ortaya çıkmaya başladığını ileri sürer. Askerlerin genel uzmanlık alanının şiddeti yönetme olduğunu, aynı zamanda toplumsal güvenliği sağlayan bir toplumsal grup olarak içinde bulundukları aidiyet duygusu ile toplum içindeki diğer gruplardan farklılaştıklarını ve bir subay grubunun ortaya çıktığını savunur. Zamanla gelişen ve genişleyen kurumları ile dallanıp budaklanan devlet organizması içerisinde böyle bir subay grubunun varlığı, devletin güvenliği açısından üst seviyede teçhizatlanmış bu grubun nasıl sivil otoritenin denetimi altında tutulacağı sorununu ortaya çıkarmıştır.

Huntington ayrıca, bir askeri perspektif sunarak askerleri normal sivillerden ayıran bir askeri zihniyet tanımlar. Buradan hareketle sivil-asker ilişkilerini de ideolojik bir değerlendirmeye ele alır. Marksizm'i, Liberalizmi, Faşizmi ve muhafazakâr görüşü ideolojik açıdan tanımladığı askeri zihniyetle değerlendirdiğinde, sorgulamaksızın bağlılık ve kurucu değerler açısından askeri zihniyet ile muhafazakâr ideolojinin aynı paralelde olduğunu savunur. Buradan hareketle askeri zihniyetle aynı paralelde olan muhafazakâr ideolojiye sahip bir sivil otoritenin, asker ilişkilerinde daha uyumlu olacağı çıkarımında bulunmuştur.

Huntington'ın subay kadrosunu konumlandığı nokta demokrasilerde olması gereken Batılı düşüncenin ana hattını oluşturmuştur diyebiliriz. Ona göre subay kadrosunun görevi bir devletin veya toplumun güvenliği ile ilgili kendi askeri tecrübesi ve bilgisi ile gerekli analizleri yaparak güvenlik politikalarını belirlemek ve bunu sivil otoriteye tavsiye niteliğinde sunmaktır. Burada bir diğer önemli nokta askeri kadroların profesyonelleşmesidir. Profesyonel bir askeri kadro tecrübesi ve uzmanlığı ile güvenlik anlamında doğru bir yönlendirme yapabilir. Burada önemli olan husus toplumun güvenliği adına siyasi otoritenin toplum adına karar verici unsur olarak askeri tecrübe ve bilgiden yoksun olabileceği gibi, bu askeri tecrübe ve uzmanlığa ihtiyacı olmasıdır. Bu nedenle subay kadrolarının nesnelliği, yani uzmanlığı doğrultusunda hizmet veren yapısı önem kazanmaktadır. Çünkü profesyonel subaylar için sivil otorite içerisinde bahsedebileceğimiz kişilerin, bir grubun çıkarı veya kayrılması söz konusu değil, toplumsal güvenliğin sağlanarak, objektif şekilde kolektif faydayı esas almaktadır.

Huntington'a göre bireyci ve bireysel faydaya dayalı sivil anlayış ile kolektif fayda anlayışının en üst seviyede olduğu askeri subayların anlayışı arasındaki bu farklılık, sivil-asker ilişkilerini doğru zeminde sürdürebilir kılmaktadır ve bu farklılığın sürekli olarak var olması güvenlik açısından sağlanmalıdır. Huntington'a göre, askeri ve sivil kültürler arasındaki bu farklı anlayış biçimi korunmalıdır. Bu anlayış farklılığının uzlaşma çabası ile birbirine yaklaştırılması devletin ve toplumun güvenliği açısından zafiyet oluşturacaktır. Bu anlamda sivil otorite, askerlerin uzmanlaşmasını ve güvenlik anlamındaki rolünü benimsemeli ve tavsiyelerini dikkate almalı, askerler de bu doğrultuda profesyonelleşmeli, askeri alanda uzmanlaşarak tecrübeleri ve uzmanlığıyla kolektif sorumluluk doğrultusunda sivil otoriteyle ilişkilerini sürdürmelidir (Huntington, 2004).

Huntington'ın ortaya koyduğu yaklaşım, sivil-asker ilişkilerine dair eleştirilerin çıkış noktası olmasından dolayı oldukça önemlidir. Huntington'ın değerlendirmelerinden yola çıkılarak farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler ortaya atılmıştır.

2.4.1.2. Nordlinger'in Korporatizm Yaklaşımı

Nordlinger'ın 1971'de Huntington'ın sivil-asker ilişkilerine dair eleştirisinden yola çıkarak ortaya attığı yaklaşım ise genel olarak askerlerin savunma anlamında

aldıkları rol ve eylemlerin de karar alma sürecine etkisi olacağından siyasi politikaya dâhil olduklarından yola çıkar. Bir devletin veya toplumun güvenliğini sağlaması açısından alanında uzman askerlerin güvenlik temelli oluşturdukları politikanın da siyasi karar alma sürecinde rol aldıkları anlamına geldiğini vurgular. Aslında Nordlinger'ın yorumu, ister asker olsun, ister polis veya devletin herhangi bir kurumu, o veya bu şekilde ilgili olduğu alanda uzmanlığı gereği aldığı veya alacağı kararlarla siyasi süreçlerin bir parçası olacaktır ve uzmanlaştıkça da bu anlamda daha söz sahibi ve baskın olmak isteyecektir. Çünkü bu kurumsal yapının bir sonucudur. Nordlinger'a göre askeri açıdan planlanacak veya karar verilecek her durumda uzmanlığı ve tecrübesi dolayısıyla teknik açıdan bilgi sahibi olan askerler kendilerine özerk bir alan yaratacaktır. Bu sayede askerler kendilerine yarattıkları bu alan dolayısıyla bir şekilde sivil otoritenin karar alma sürecinde etkin bir rol oynayacaktır. Özetle, Nordlinger Huntington'dan farklı olarak, profesyonelleşmenin otomatik olarak askeri seçkinlere ve nihayetinde kolektif bir güç olarak modern ordulara siyasi olarak tarafsız olma yeteneği vermeyeceğini, ancak onlara genişletilmiş bir siyasi rol vermek anlamına geleceğini düşünür. Bu anlamda Huntington, askerlerin siyasi karar alma sürecinde tavsiye verici konumunda oluşunu askerin profesyonelleşmesi ile gerçekleşeceği görüşünden yola çıkarken, Nordlinger, askerlerin profesyonelleştikçe kendilerine özerk bir alan yaratarak siyasi karar alma sürecinde etki alanını genişleteceğini ileri sürer. (Cohen, E. ,2022).

Nordlinger'in "askeri korporatizm" olarak da bilinen yukarıdaki eleştirel bakış açısıyla şekillenen teorik yaklaşımı, aynı zamanda "profesyonelleşme yoluyla sivil kontrol" ün değiştirilmiş bir biçimi olarak da görülebilmektedir. Nordlinger, Huntington'un teorik yaklaşımı gibi, askeri güç ve uzmanlığı, sivil-asker ilişkilerinin kurumsal modelinin temel bir koşulu şeklinde görür. Huntington'un kuramsal yaklaşımı ile arasındaki en açık fark, askerlere verilecek özerkliğin ve askerlerin faaliyet kapsamının yalnızca kendi kurumsal ekonomik çıkarlarıyla ilişkili şekilde sınır getirilmesidir. Askerler, diğer tüm kamu kurumları gibi, kurumsal ekonomik çıkarlarını aşan her konuda sivil siyasi otoriteye uymakla yükümlüdürler.

Nordlinger'e (1971) göre, kurumsal çıkarlarını tüm kamu kurumları benzer yollarla korumaya ve genişletmeye çalışır. Hemen hemen tüm kamu kurumları; bütçeden kendilerine ayrılan pay, içişlerinde özerklik, kurum personelinin sosyal haklarının korunması ve genişletilmesi, kurum personelinin korunması sorumluluğu

gibi konulara duyarlıdırlar. Kurumsal bağıllık ve aidiyet temelinde kurumsal çıkarları teşvik etme yönelimi de kurumların doğasının bir parçasıdır. Sivil siyasi otoriteler, kurumsal birlik ve aidiyet duygusu içerisinde askerlerin kurumsal çıkarlarına duyarlı olduğu sürece, askerler daha çok birincil görevleri olan ülkeyi dış tehditlere karşı savunmaya yöneleceklerdir. Askerlerin diğer kamu kurumlarından farklı bir özerklik kazanması, "eğitim", "terfi-atama", "savunma planlaması", "askeri harcamalar" gibi pek çok alanın sivil siyasi otoriteler tarafından kontrol edilemeyeceği anlamını taşımaktadır. Bu aynı zamanda sivil siyasi otoritelerin ordunun içine yerleşebileceği rejim ve hükümet karşıtı fikir ve eylemlerin kontrol edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Nordlinger'in bu bulgularını eleştiren Moskowitz (1983), "askeri korporatizm" kavramını önce "tözel" ve "birleştirici" korporatizm şeklinde ikiye ayırır. İlk olarak özerklik kavramına dayanmakta ve askeri uzmanlık gerektiren konularda işlevsel bir tekel öngörmektedir. İkinci olarak, kurum personelinin kurumsal bütünlük ve aidiyet kapsamında önem verdiği konular üzerine şekillenmektedir. Moskowitz'e göre kurumsal uyum ve aidiyet kapsamında geliştirilecek bir askeri korporatizm modeli, demokrasi adına diğerine göre çok daha ciddi tehlikeler içerir.

2.4.1.3. Janovitz'in Kuramsal Yaklaşımı

Morris Janovitz ise, sivil-asker ilişkilerini farklı bir açıdan ele almıştır. Aslına bakılırsa Janovitz'in bakış açısı, Huntington ile aynı çıkış noktasına sahiptir diyebiliriz. Askerin sivil otoriteyle arasındaki ilişkide sivil kontrolünden yola çıkarlar. Burada Janovitz'in ayrıştığı nokta ise, asker ile sivil arasındaki farklılığı ele alarak, iki alanın birbirine yaklaşması ile denetim mekanizmasına da gerek kalmayacak bir ilişki çerçevesi şekilleneceğini öne sürmesidir. Huntington'ın bakış açısı askerlerin profesyonelleşme ile sivil değerlere itaat edecek ve kendi alanında uzmanlaşacağı görüşüne dayanıyordu. Janovitz ise, daha makro bir bakış açısı ile askerlerinde aynı toplumun bir parçası olduğundan dolayı sivil ve asker arasındaki ayrımı yok edecek şekilde benzeşmenin amaçlanmasının daha doğru olacağını savunur. (Gürcan, 2016).

Aslında düşünür, demokratik değerlerden dolayı sivil erk ve askeri unsurlar arasındaki farklılaşan alanı, askerlerin topluma kenetlendiğinden ve sivil ile benzeşmesinden dolayı ortadan kalkacağını savunarak sivil kontrol altına girmesi gerektiğini belirtir.(Gürsoy, 2014).

Janovitz'in teorisi aslında bizi, bir bakıma çok da yabancı olmadığımız ordu-millet kavramına yakınlaştırır. Bu bakış açısı, orduyu yalnızca dış tehdide yönelik bir unsur olmasından ziyade iç güvenliği de askerin görev alanına daha çok dâhil etmektedir. Bu bağlamda Dr. Salih Akyürek, Janovitz'in oluşturduğu sivil-asker ilişkilerinden hareketle, Türkiye'de evvelden beri devam eden terörle mücadele kapsamında ordunun iç güvenliğe müdahil olmasını bir tercih değil zorunluluk olduğunu belirtir. Ancak dış tehditlerin yüksek risklerinden dolayı olabildiğince uzmanlaşan ve konvansiyonel savaşa hazırlıklı orduların iç güvenlik alanına müdahil olması, Vietnam iç savaşında ABD'nin yaşadığı düşmanın muğlaklaşması sorununu da ortaya çıkarmaktadır. (Akyürek ve Koydemir, 2014).

2.4.2.Çağdaş Yaklaşımlar

2.4.2.1.Michael C. Desch'in Tehdit-Vazife Odaklı Kuramı

Desch'in tehdit-görev teorisinde kullandığı sabit değişkenler iç tehdit ve dış tehdittir. Ara değişkenler siyasi ve askeri liderler, askeri kurumlar, devlet yapısı ve sosyal yapıdır. Desch, sivil-asker ilişkilerinin etkinliğini bu değişkenler aracılığıyla analiz etmektedir. Desch, tehdit ortamını iç ve dış tehdit düzeyine göre dörde ayırır. Sivil-asker ilişkilerinin en kötü biçimi, dış tehdidin düşük, iç tehdidin yüksek olduğu zamandır; en iyi biçim, dış tehdit yüksek ve iç tehdit düşük olduğunda ortaya çıkar. Hem iç hem de dış tehditler düşük olduğunda en iyiye yakın ve hem iç hem de dış tehditler yüksek olduğunda en kötüye yakındır. Sivil-asker ilişkilerinin en iyi ve en kötü biçimlerinde ara değişkenler tahmin edilebilir. Desch, sivil-asker ilişkilerinin en iyi biçimini şöyle tanımlar: sivil-asker ilişkilerinin en iyi biçiminin bağımsız değişkeni, üst düzey dış tehdit olgusudur. Ara değişkenlerden ilki deneyimli siyasi ve askeri liderlerdir. İkincisi, siyasi otoritenin amaçları doğrultusunda yüzünü dış tehdide çevirmiş askeri kurumlardır. Üçüncüsü, tutarlı bir devlet yapısıdır. Sonuncusu, karşıt fikirlerin özgürce tartışıldığı birleşik bir toplum yapısıdır(Cohen, E. 2022).

Sivil-asker ilişkilerinin en kötü biçimi olarak tanımladığı kategoriyi şöyle tanımlar: sivil-asker ilişkilerinin en kötü biçiminde, üst düzey iç tehdit bağımsız değişkendir. Ara değişkenlerden ilki deneyimsiz siyasi askeri liderlerdir. İkincisi, kendi kurumsal yapısı içinde dayanışma gösteren, kapalı ve iç tehditlerle karşı karşıya olan askeri kurumlardır. Üçüncüsü, devlet kurumları arasında çekişme vardır.

Sonuncusu bölünmüş bir toplum yapısıdır Desch'e göre en iyiye ve en kötüye yakın diğer seçeneklerde araya giren değişkenler ve çıktılar tahmin edilebilir değildir.

Desch'in tablosu ilk bakışta; makul, mantıklı ve anlaşılır görünür. Bununla birlikte, ilk olarak, resim, üst düzey bir dış tehdidin kendiliğinden nasıl deneyimli sivil ve askeri liderler üreteceği konusundaki teknik sorulara yanıt veremez. Aynı zamanda yüzü dış tehdide dönmüş olsa da, deneyimli liderler ve tüm personeli dayanışma içinde olan bir kitlenin demokratik denetiminin nasıl sağlanacağı da yeterince açık değildir. Bununla birlikte, soğuk savaş sonrası değişen güvenlik ortamının sivil-asker ilişkilerine etkisinin yeterince ele alınmadığı ve orduların demokratik denetiminin nasıl sağlanacağına dair bir çerçeve oluşturma açısından oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Ayrıca Desch'in analiz çerçevesi, askeri kurumlar dışındaki diğer güvenlik araçlarını da ele almamaktadır diyebiliriz.

2.4.2.2.Eliot Cohen'in Normatif Kuramı

Yeni-muhafazakâr hareketin ABD akademik çevrelerindeki temsilcilerinden biri olan Cohen, başlıca; kuvvet kullanımı önlemleri, askeri liderlik, orduların demokratik kontrolü gibi konularda çalışmıştır. Cohen, savaş ortamının karmaşasında üstün siyasi liderlik yetenekleri sergileyen dört liderin (Lincoln, Clemenceau, Churchill ve Ben-Gurion) liderlik davranışlarını analiz etmiştir. Bu analize dayanarak, Huntington'un "profesyonelleşme yoluyla sivil kontrol" teorisini genişletmeye çalışmıştır.

Cohen'in sivil-asker ilişkilerine dair birtakım yorumlar getirmesinin sebebi Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni riskler, küresel terörizm ve tehditler olmuştur. Cohen'e göre, asimetrik tehdit ortamı ve düzensiz savaş biçimleri, sivil ve askeri seçkinler arasında "eşitsiz bir diyalog" olarak tanımladığı yeni bir sorun alanı yaratmıştır. Daha önce değindiğimiz üzere onu bu tür bir yorumlamaya iten şey askeri ve siyasi liderleri yakından inceleyerek davranışsal bir ilişki kurma çabasıdır. Cohen, "eşit olmayan diyalog" tanımıyla, yüksek yoğunluklu konvansiyonel askeri operasyonların ardından Irak ve Afganistan'da ortaya çıkan askeri liderler ve sivil liderler arasındaki diyalog eksikliğini kastetmektedir. Çünkü işgale karşı yüksek yoğunluklu konvansiyonel harekât, sivil liderler ve askeri liderler arasında sınırların ve uzmanlık çerçevesinin net olarak tanımlandığı bir ortamda olmuştur. Fakat işgal sonrası ortaya çıkan düşük yoğunluklu çatışmalar, askeri liderleri konvansiyonel

harekâtın gerektirdiği görev ve zorunlulukların ötesinde görev ve yükümlülüklerle karşı karşıya bırakmıştır. Huntington'ın sivil-asker ilişkilerinin "nesnel kontrolü" ilkelerini ilkeli bir şekilde korumaya özen gösteren sivil liderler, açık uçlu ve belirsiz görev tanımlarıyla çoğu zaman askeri liderleri zor durumlara sokar. Bu da gereksiz kaynak ve zaman israfını meydana getirmiştir. Bu gözlem Cohen'in geleneksel sivil-asker ilişkileri modellerini gözden geçirmesine sebebiyet vermiştir. Cohen, düzensiz savaş koşullarının etkileri nedeniyle sivil liderler ile askeri liderliğin algı ve değerlendirmeleri arasında artan çatışmaların nedenini sivil liderlerin “ilke temelli” tutumlarında aramaktadır. Cohen'e göre sivil-asker ilişkilerinde sivil siyasi otoritenin askeri liderler üzerindeki üstünlüğünü korumaksızın sivil siyasi otoritenin askeri meselelere müdahalesinde, belirlenmiş katı ilkelerden ziyade ihtiyatlı davranışların ön plana çıkması gerekmektedir.

Cohen'in teorik yaklaşımında kısaca, sivil liderler ile askeri liderlerin karar alma süreçlerindeki davranışsal tutumları yatar. Soğuk Savaş sonrası incelediği askeri ve siyasal liderlerin spesifik olaylarda aldıkları karar veya tutum neticesinde bir genelleme yaparak sivil otorite ve askeri tutumu davranışsal açıdan ele alarak sivil-asker ilişkilerine yorum getirir.

2.4.2.3. Peter Feaver'ın Asil-Vekil Kuramı

Peter D. Feaver, sivil-asker ilişkilerine dair çalışmasında, sivil görevliler ve silahlı görevliler arasındaki ilişkiyi yetki açısından ele alarak irdelemeye çalışır. Feaver'ın teorisinin temel katkısı, demokratik bir süreçte toplumun tamamı adına çoğunluğun yetkilendirdiği sivil otoritenin son sözü söyleme ve yanlış yapma hakkına sahip olmasıdır. Asker, güvenliğe dayalı toplumsal riski bertaraf edecek önlemleri almada zorunlu sayılırken, sivil erk devleti savunma için toplum adına nihai kararı verecek meşru vekâlete sahiptir. Sivil erk toplum adına yanlış da olsa karar verebilecek bir özerkliğe sahipken, askerlerin hayati önem taşıyan güvenlik konuları ile ilgili hata yapma lüksleri yoktur. Feaver bu durumu şu şekilde özetler; “siyasilerin görevi, istediği her şeyi yapabilecek kadar güçlü bir orduyu, yalnızca sivillerin yetkilendirildiği şeyi yapacak kadar kararlı bir orduya uyuşturmaktır” (Feaver, 2003).

Sivil-asker ilişkileri; iki önemli ve potansiyel olarak çatışan toplumsal eksikliği dengeler. Bir yandan asker, savaşta galip gelebilecek, tehditlere karşı koyabilecek kadar güçlü olmalıdır. Öte yandan ordu, korumayı amaçladığı toplumu asla yok

etmemek, yutmamak, devleti savaşa sürüklememek ve toplumla çatışmamak için kendi işini yapmalıdır. Netice itibariyle asil-vekil kuramı adından da anlaşılacağı üzere seçilmiş siyasal vekillerin, belirlenmiş askeri vekilleri kontrol etmesini öne sürer (Feaver, 2003). Uygarlık ve demokrasi özünde temsilcileri yetkilendirmeye, kolektif bilinçle karar vermeye ve bu işi şiddetten sorumlu uzmanlara ve kurumlara emanet etmeye dayanır (Feaver, 2003). Bir demokraside, yasal otorite hiyerarşisi sivillerin lehine ve askerlerin aleyhinedir. Demokratik teoriye göre, askerler riski değerlendirir, siviller karar verir. Demokratik zorunluluk, söz konusu sorunu teknik olarak anlayacak donanımına sahip olmasalar bile sivillerin önceliğinin uygulanmasında ısrarda bulunmaktadır. Başka bir deyişle, sivilin hata yapma hakkı bulunur (Feaver, 2003). Demokratik teori, ayrımcılığın yanı sıra kontrole de odaklanır (Feaver, 2003). Vekâlet Teorisi, Huntington'dan ayrılan kurumsal bir pencere sunar. Huntington'da sivil-asker ilişkilerinde karar verici olarak sivil erki öne çıkarır, fakat profesyonelleşme çerçevesinde sivil-askeri erkin ilişki düzlemini ele alırken, asil-vekil kuramında tamamen profesyonelleşmeden bağımsız olarak sivil ve askeri erk birbirinden ayrı ve hiyerarşik olarak konumlanmıştır diyebiliriz.

2.4.2.4.Rebecca Schiff'in Uyum Kuramı

Uyum Teorisi Rebecca Schiff tarafından öne sürülmüş, genel olarak asker ve siviller arasında şart koşulan bir ayırmadan çok; asker, sivil seçkinler ve halk arasında oluşturulabilecek bir uyumu ele almaktadır. Bu uyum modeli ordu, sivil erk ve halkı eşit seviyede kabul ederek bunların arasındaki diyalogun işbirliği ve uyum çerçevesinde gerçekleşeceğini öne sürer. Ayrıca uyum teorisinde daha önce incelediğimiz sivil-asker ilişkilerinden farklı olarak halkın da üçüncü bir unsur olarak dâhil edildiğini görmemiz mümkün. Schiff'e göre bunun sebebi sivil ve asker arasındaki yapısal ilişkiyi o toplumun kendi kültürünün etkileyeceği, dolayısıyla bu kültürel faktörü o toplumun vatandaşları yansıtacağından bunu bir unsur olarak sivil-asker ilişkileriyle birlikte ele almıştır. Özetle bu yapılar arasında bir zorunluluk değil bu yapıların birbiri ile işbirliği ve uyum çerçevesinde var olduğu bir model ortaya çıkarır. (Schiff, 2009)

Schiff'e göre, bazı ülkelerde yaşanan askeri müdahalelerin sebebi, ordu, siyasi elitler ve vatandaşların arasındaki ortaklıktır. Askeri müdahaleyi önlemenin yolu bu üç aktörün anlaşmasından geçmektedir Ancak Schiff'e göre demokraside zaten bu üç

aktör arasında bir ayrım yapılmamalıdır. Ordu, siyasi elitler ve vatandaşlar arasında bu anlaşmayı gerçekleştirmenin dört ana yolu bulunmaktadır.

- Subay sınıfının bileşimi,
- Siyasi karar alma süreci,
- Askeri alma yöntemi,
- Manifestoları, pozisyonları ve tavırlarıyla askerin üslubudur.

Schiff, bu dört alanda ne kadar çok uyum sağlanırsa, askeri müdahale olasılığının o kadar az olduğunu savunur (Akyürek ve Koydemir, 2014).

Sivil-asker ilişkilerine dair yukarıda bahsettiğimiz değerlendirmeler genel anlamda literatürde bu alandaki yaklaşımları ortaya koymaktadır. Huntington'ın askerin siyasi otorite ile arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmasından yola çıkarak getirilen eleştiriler birçok farklı düşünceyi meydana getirmiştir. Genel anlamda, sivil-asker kurumlarını yapısal olarak birbirinden ayıran veya aralarında birbirine tam bağlı bir ilişki çizen, ya da hiyerarşik olarak aralarında bir ilişki geliştiren veya farklı değişkenler ile aralarında uyum geliştirilmesine dayanan fikirlerin var olduğunu söyleyebiliriz.

3.TÜRKİYE’DE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ

Türkiye Cumhuriyeti’ni sivil-asker ilişkileri bakımından ele almak istediğimizde karşımıza tarihsel açıdan geniş bir alan çıkmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı tarihi, Cumhuriyet tarihi ve Türk toplum modernizasyonunu değerlendirmek veya özetlemek lazım gelmektedir. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti ele alındığında, imparatorluk dönemi sivil-asker ilişkileri, Cumhuriyet’in ilan edilmesi ve demokratik bir ulus-devlet modeline geçişten sonraki sivil-asker ilişkilerinin tesisi ile bu geçişte askeri kadroların üstlendiği rol önemlidir diyebiliriz. Cumhuriyet’in kurucu kadroları aynı zamanda askeri kökenli yetişmiş subaylar olduklarından dolayı, hem yabancı işgalci hareketlere karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi vermiş, hem de diğer yandan saltanatın yıkılmasıyla Osmanlı bürokrasisi ile geleneksel halk kitlesinin modernizasyonunda belirli bir misyon üstlenmişlerdir. “Kurucu kadro, Cumhuriyetin yerleşmesinde de orduyu ideolojik bir aygıt olarak kullanmıştır. Öncelikle rejimi tehlikeye düşürecek her türlü eylemin bastırılmasında kullanılan ordu, aynı zamanda ülkenin dört bir tarafından gelmiş erler için bir okul olmuş, rejimin topluma benimsetilmesinin en önemli taşıyıcısı olmuştur.” (Çelik, 2008). Bu anlamda Cumhuriyetin temel ilkelerini ve yeni devletin mekanizmalarının hem savunucusu hem de koruyucusu anlamında ordunun önemi oldukça yüksektir. Yeni Türkiye’de ordu sadece koruyucu politikalarla modern devlet yapısındaki sivil otoriteye tabii bir meşru güç tekelinden ziyade, aynı zamanda Türk siyasal hayatındaki dönüşümün politika yapıcısı, modern devlet algısının uygulayıcısı konumunda olmuştur. Yeni Cumhuriyet döneminden itibaren uzunca bir süre askeri otorite herhangi bir sivil iradenin denetiminde olmamış, demokratikleşme hareketleri ile yeni yeni oluşan sivil irade ise genelde askeri otoritenin denetiminde olmuştur. Türkiye açısından sivil iradenin oluşması ile askeri otorite arasındaki “demokratik” ilişkilerin yerleşmesi, darbelere ve sancılı dönemlere sahne olmuştur.

3.1. Türkiye’de Askerin Konumu

Türk toplumunda asker çok önemli bir yere sahiptir. Tarihsel bir atıfla ordu-millet anlayışı ile bu gelenek geçmiş tarihlerden günümüze kadar korunmuştur. (Gökçe, 2012). Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nın kuruluşu hem eski Hun İmparatoru Mete Han’ın tahta çıktığı tarihi temel alması sebebiyle milliyetçi ve geleneksel hem de peygamber ocağı nitelendirmesi ile dini motifleri taşımaktadır. (KKK, 2013).

Osmanlı Devletinde yenilik hareketleri ilk olarak ordu minvalinde seyretmiştir. Dönemin Padişahlarına has olarak gerçekleştirilen yenilikler ilk etapta kendi içerisinde başlamış, daha sonra Batıdaki gelişmelerden faydalanmak adına öğrenci gönderme veya eğitmen getirme şeklinde reformlara geçilmiştir. Bu durum ise askeri kadroların Batı ile temas kurmasının önünü açarak, askeri kadroların öncelikli olarak Batılı fikir akımları ile tanışmasını sağlamıştır. Bu kadroların var olan rejimi eleştirilerinin altında yatan etmenlerden ilki de budur diyebiliriz (Aksakal, 2010).

Ayrıca Türk subaylarının modernleşme anlamında coğrafyadaki katkısı büyüktür. Görece daha modern anlayışa sahip askeri kadroların hem subay hem de siyasal elit olarak görev almaları Türk modernleşmesinin de etkili unsurlarından birisidir. (Cook, 2008).

Subaylar orduların yönetici kadrolarıdır. Orduyu yöneten güç ciddi bir unsur oluşturur. Bu unsur devlet mekanizması içerisinde toplum adına siyasi elite devredilmiş olsa da modern Türk tarihinde subay kadrolarının aynı zamanda siyasal seçkinler olarak karşımıza çıkar. Devlet, yani iktidar, toplumun aktif yürütme gücüdür, ordu ve güvenlik dâhil olmak üzere toplumun değerlerinin ve kaynaklarının doğru dağılımından sorumludur (Huntington, 2004).

Türk milletinin tarihi bir atıfla devlet olarak var olmaları ve büyük ordular kurmaları, birçok savaşta çokça zafer kazanmaları ordu kurumunun ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Özellikle tarihsel açıdan Türkler askeri teknolojilerde çağının çok ötesinde teknolojileri kullanarak diğer milletlerden farklılık yaratmayı başaramışlardır. Batılı düşünürlerin birçoğu, Roma ordusunu Türk ordusuna benzetmiş ve hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Venedikli Francesco Sansovino, "Annale Turchesehi" adlı çalışmasında Türk ordusunu överek, "liderlik tarzlarını izlediğimde Türk milletinin büyüklüğünü ve gücünü keşfetmenin ne kadar gerekli olduğunu görüyorum. Günümüz ordularında Türkler, askeri disiplin ve ordu düzeni açısından Romalılara en yakın millettir. Ülkede iç barışı sağlamak için ordu, zarar veren herkesi yenerek mutlak adalet ve barışı süratle sağlar" yorumunda bulunmuştur (Aydoğan, 2006).

Biraz önce bahsettiğimiz gibi Cumhuriyeti kuran kadroların ve süregelen bu geleneğin yarattığı etkiyle askeri kadrolar siyasi otoriteden kendisini bağımsız görmüşlerdir. Sonraki dönemde ise siyasilerin ve çok partili hayatın yol açtığı sorunlara, var olan geleneğin ve Cumhuriyetin bir savunucusu olarak müdahale

etmişlerdir. İdeolojik sapmaları ve eğilimleri askerin müdahale edebileceği bir tehdit unsuru olarak görmüşlerdir. Nitekim askerler bu tarz bir müdahaleyi haklı gerekçelere dayandırmaktadırlar. Rejimin tehdit altında olduğu, siyasi elitler arasındaki veya siyasi elitlerin diğer devletler ile arasındaki çıkar çatışmalarının ülkenin içerde veya dışarda bütünlüğüne yönelik tehdit oluşturduğu, ülke içerisinde toplumun bütünlüğünü zedeleyecek geri dönülemez ayrışmaların ve gruplaşmaların yaşanacağından bahisle askerlerin müdahalelerindeki gerekçeler olmuştur (Erdoğan, 2005).

Türkiye açısından, ordu ilk Cumhuriyet dönemi ve ilerleyen yıllarda zaman zaman siyasetin üzerinde veya siyasetten bağımsız bir kurum olarak ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Diğer yandan Türkiye'de kurumsal faktörler açısından ordu sivil yönetim üzerindeki etkinliğini Milli Güvenlik Kurulu üzerinden sağlamıştır diyebiliriz. MGK aracılığıyla silahlı kuvvetlerin üst düzey yöneticileri ülke gündemine ilişkin alınacak kararlarla ilgili görüş ve yorumlarını paylaşmışlardır. Askeri liderlerin bu paylaşımları da sivil siyasiler üzerinde zaman zaman baskı oluşturmuştur. Fakat 2001 yılında MGK'nın yapısal değişikliğinden sonra bu kurumun gücü ve etkisi azalmıştır diyebiliriz.

Türk Silahlı Kuvvetleri ilke olarak demokratik çerçevede ülkenin siyasal rejimi ve bütünlüğünün koruyuculuğunu benimsemiştir. Türk ordusu Batılılaşma çerçevesinde milliyetçiliğini, laiklik, demokrasi gibi kavramlar ile "Atatürkçülük" kavramında bütünleştirmiştir. Atatürk; "Ordu derken Türk milletinin fikrî yapısını kastediyorum. Türk milleti, ordusunu vatanının koruyucusu olarak görmektedir" ifadesi, silahlı kuvvetlerin hem ideolojik duruşunu toplumla bütünleştirmiş hem de Türk ordusunun mahiyetini betimlemiştir (Cook, 2008).

Türkiye'de "ordu-millet" nitelendirmesi, vatanseverliğe ve milliyetçiliğe dayalı olarak ordunun önemini ve meşruiyetinin altını çizer. Kültürel olarak geleneksel bu tavır gönüllü ordu mensupluğunu ve ordunun niteliğini sağlamlaştıran etmenlerden bir tanesidir. Toplumun askere duyduğu saygıyı ve aidiyeti arttıran bir unsurdur. (Erdoğan, 2005).

Ne var ki bunlara rağmen askerin siyaset hayatına müdahale ettiği sivil üzerinde hâkimiyet kurduğu dönemler olmuştur. Direkt müdahalelerin yanı sıra siyasi konularla alakalı hükümete nota verme, gelişmelerle alakalı açıklama yapma, gerektiğinde siyasi yasaklar koyma veya kaldırma şeklindeki tutum sergilenebilmiş,

Batılı değerler ile çelişse bile bunu uygulayacak alt zemini oluşturması askerin biçimsel olmayan gücünün bir ürünü olmuştur. (Cook, 2008).

Askeri müdahalelerle ülkedeki yönetimi ele geçiren askeri unsurların uzmanlığı da tartışmaya açık hale gelmiştir. Şiddeti yönetme ve silahlı kuvvetler alanında eğitim ve tecrübe kazanan kadroların, devlet yönetmedeki eğitimi, siyasi ve idari tecrübesi yeterli olmamıştır. Bu nedenler de aynı zamanda askerlerin bu idareyi iyi sağlayamamasının bir sonucu olarak daha baskın bir rejimi beraberinde getirmiştir. Asker yapısı gereği kendi özerk alanına ve sahip olduğu yetkilere karşı en ufak bir müdahaleyi bir tehdit olarak algılamış ve demokrasiden uzaklaşmıştır diyebiliriz.

Bunların yanı sıra, ordu, Cumhuriyetin kurucu kadrolarını oluşturduğu için liberal ve demokratik değerlerin savunucusu, aynı zamanda dış tehditlerle birlikte; dağılan çok-uluslu imparatorluktan, ulus-devlet modeline geçişte iç tehditlere karşı da baş aktör olarak varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet tarihini ele aldığımızda göreceğimiz ki, Cumhuriyeti ilan eden ve bağımsızlık mücadelesini veren askeri kadrolar, yüzyıllardır farklı inanışlarla ve farklı otoritelerle yönetilmiş Anadolu coğrafyasına “Türk Milleti” çerçevesinde batılı demokratik kavramları yerleştirmeye, demokratik, laik bir ulus-devlet modeline ulaşmaya çalışmışlardır. Bu geçiş ordu kurumunu Türk Siyasi tarihinde önemli bir noktaya taşımış ve ordu da, kurumsal hafızasında Batılı değerlerin savunucusu olarak hareket tarzı sergilemiş ve bu açıdan “gelenekselci” bir yaklaşım benimsemiştir. Çok partili hayata geçinceye değin bu mekanizma içerisinde özellikle laiklik, Atatürkçülük, Devletçilik, Cumhuriyetçilik gibi pek çok ilkenin varlığını ve güvencesini ordu kendi tekelinde kontrol etmiş ve sınırlarını belirlemiştir. Nitekim ordu kurumunun bu retoriği ilerleyen dönemde demokratik sivil yönetimler ile ordu arasında bir takım krizlere de yol açmıştır.

Öncelikle Türkiye açısından geleneksel ordu anlayışının getirdiği askeri vesayet tablosunu çizebilmek sivil-asker ilişkilerinin seyrinde 1990’lar sonrası güvenlik anlayışını tartışmak adına önemlidir.

3.2.Türkiye’de Askeri Kurumlar ve Siyasete Etkileri

3.2.1.Milli Güvenlik Kurulu (MGK)

Savaş sırasında yaşanan sorunları gidermek, barış döneminde kaynakları planlamak ve sefer sırasında tüm bu hazırlıkları devreye sokarak savunma gereklerini yerine getirmek için ilk olarak ABD’de böyle bir güvenlik kurulu oluşturulmuş ve

bunu diğer NATO ülkeleri de takip etmiştir. NATO çerçevesinde yaşanan bu gelişmeler sonucu Türkiye’de de bir güvenlik kurulu oluşturulmuştur (Bayramoğlu, 2013). Türkiye’de MGK’nın öncülü olarak kabul edebilen ilk kurum 1933 yılında Yüksek Müdafaa Meclisi (YMM) adıyla kurulmuştur. Bu kurul dilediği takdirde Cumhurbaşkanının ve ya Başbakanın başkanlığında, Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinin katılımı ile toplanmaktadır. YMM’nin görevi; “milli seferberlik açısından vekillere verilen vazifeleri saptamak ve gereken esasları hazırlamak” olarak tanımlanır. Bu kurul, 1949 yılında savaş sonrası yaşanan gelişmeler ile birlikte Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) adını almıştır. MSYK’da Başbakanın başkanlığı ile Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı ve Başbakanın seçeceği bakanlardan oluşturulmuş ve Cumhurbaşkanı da doğal üye sayılmıştır. MSYK’nın görevi ise savunma politikalarının esaslarını hazırlamak, devlet kuruluşları, özel kuruluşlar ve vatandaşların üzerine savunma esnasında düşecek ödev ve görevleri saptamak ve milli seferberlik planı hazırlayarak gerektiğinde uygulamaya koymak olarak belirlenmiştir (Özcan, 2006).

1961 yılında yapılan yeni anayasa ile birlikte MSYK yerini MGK’ya bırakmış ve görev tanımı MSYK’da belirtilen esaslara göre düzenlenmiştir. Ancak bu noktada belirtilmesi gerek önemli bir husus yeni oluşturulan MGK’nın üye sayısı ve kurumsal yapısının farklılık göstermesidir. Nitekim MSYK yapısı gereği gücü Başbakana vermiş ve onun önereceği üyeleri içine almıştı. Bununla birlikte MSYK’ya 12 yıl içinde Başbakanlar bir kez katılmışlar, kurula başkanlık görevini genellikle Savunma Bakanı yürütmüştür (Bayramoğlu, 2013). 1961 yılında yeniden oluşturulan MGK anayasal bir kurum olarak var olmuş ve kuvvet komutanları da MGK üyesi olarak tanımlanmıştır. Böylece 1960 darbesi ile yeniden oluşturulan MGK, NATO gereksinimlerini karşılamakla birlikte, TSK, devlet otoritesini siyasilerle paylaşmak durumunda olmuştur. Başka bir ifadeyle TSK 1960 darbesi ile birlikte MGK aracılığıyla kurumsal olarak siyasete etki edebilme gücüne kavuşmuştur. Bu bağlamda savaş sonrası ortaya çıkan tarihsel manzara diğer uluslararası gelişmelere paralel olarak MGK’nın oluşturulmasını zorunlu kılarken, siyasetçiler ile TSK arasında yaşanan gelişmeler 1961 yılında MGK’nın yeni yapısını ortaya çıkarmıştır.

1961 yılında ortaya çıkan bu yeni MGK yapısı, 1971 Muhtırası ve 1980 darbesi ile pekiştirilmiş ve sürekli olarak TSK’nın lehine yasal olarak genişletilmiştir. Bu değişiklikler ile TSK siyaseti izleme, kontrol etme, iç ve dış politikayı etkileme gücüne

kavuşmuştur. MGK'nın yeniden yapılandırılması ile birlikte milli savunma kavramı yerini milli güvenliğe bırakmıştır. Bununla birlikte TSK, milli savunma ve güvenliğin yanında iç siyasi konularla da ilgilenmiş ve iç politikayı MGK aracılığıyla yönlendirmiştir (Batur, 1983). TSK'nın 1961 yılında kazandığı bu kurumsal güç, 1971 yılından sonraki gelişmelerle, merkeziyetçi ve özerk yapısını giderek güçlendirmiştir. MGK'nın işlevsel rolünün yardımcılıktan tavsiyeye, tavsiyeden bildirmeye ve kararlarının öncelikli ele alınmasına kadar uzanan yapısı, TSK'nın etkinliğini ne ölçüde artırdığının bir göstergesi olmuştur. Bu durum MGK'nın ilerleyen dönemde değişime direnç göstermesine neden olmakla birlikte, direncin güçlü olması askeri vesayet ve MGK'nın işleyişi ile de ilgili olacaktır.

MGK'nın görev ve yetkileri üzerinde 1982 Anayasası ve 2945 sayılı MGK Genel Sekreterliği Kanunu'yla birlikte TSK'nın daha etkili olduğu bir yapı ortaya çıkmıştır. Genelkurmayın denetimi altında MGK'ya bağlı olarak görece geniş yetkilere sahip olan bir MGK Genel Sekreterliği kurulmuştur. MGK Genel Sekreterliğinin kurulması ile birlikte TSK, aylık MGK toplantılarında ülkenin politik gündemiyle de ilgilenmiş ve diğer taraftan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin (MGSB) hazırlanmasında belirleyici rol oynamaya başlamıştır. Böylece ilerleyen süreçte siyaset üzerinde de bağlayıcı olan MGSB, geniş yetkilerle donatılmış MGK Genel Sekreterliği aracılığıyla TSK tarafından şekillendirilmiştir (Özcan, 2006).

Millî Güvenlik Kurulu Kanunu'nun 2. Maddesinde millî güvenlik, “Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, tüm siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik menfaatlerinin ve sözleşme hukukunun her türlü dış ve iç tehdide karşı korunması ve korunması” olarak tanımlanmaktadır. Yürütme organının tüm yetkilerini bu tanım kapsamakta ve ayrıca sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik iç gelişmeler takip edilerek yönlendirilecek hatta müdahale edilecek ulusal güvenlik unsurları arasında yer almaktadır. Aynı kanun 4'üncü maddesinde MGK'nın "ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik durumunu ve gelişmelerini sürekli olarak izlemek ve değerlendirmek ve bu durumun gerektirdiği temel ilkeleri belirlemek" görevleri arasında sayılmaktadır. Yine aynı madde MGK'ya, “anayasal düzeni korumak, milli birlik ve bütünlüğü sağlamak, Türk milletini Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılaplarına, milli ülkü ve değerler çevresinde birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirleme” görevi vermektedir. Bu bağlamda

MGK'nın görevi sadece saptamak değil, aynı zamanda tedbir almak olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayramoğlu, 2013).

MGK'nın bu tespit ve tedbir görevleri dikkate alındığında, uygulamalı nitelikte olduğu ortaya çıkmakta ve temel görevi milli güvenlik siyasetinin tanımlanması, belirlenmesi ve uygulanması olmaktadır. MGK'nın, milli güvenlik siyasetine etkisini net olarak anlamak için, 1997 yılında eskisiyle değişen MGSB'nin içeriğine bakmak faydalı olacaktır. Bu 14 maddelik MGSB, iki kitap ve on ekten oluşmakta, iç ve dış tehdit değerlendirmesinin yanı sıra adalet mekanizması, AB'ye üyelik, özelleştirme, mahalli ve kültürel özelliklere yönelik politikaları da kapsayan hükümlere yer vermiştir (Yeni Şafak, 2001). Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus; MGSB'yi hazırlama yetkisi Başbakanlıkta olmakla birlikte, MGSB'nin hazırlanmasında inisiyatif ve yetki TSK'ya aittir. MGSB'nin hazırlanmasına yönelik çalışma Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılmakta ve TSK'nın komuta kademesinin içinde yer alan bir orgeneralin başında bulunduğu MGK Genel Sekreterliği'nde son hali şekillendirilerek MGK üst kuruluna sunularak Başbakan tarafından onaylanmaktadır. (Bayramoğlu, 2013). MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin işlevsel olarak önemini, yetki ve sorumlulukları ile etki alanını ortaya koyması açısından bu durum önemlidir.

Bu kapsamda Bakanlar Kurulu aracılığıyla tamamı kabul edilen "MGK bildirileri" eğitim, insan hakları, ekonomi, dış politika gibi geniş yelpazedeki konuları kapsamaktadır. MGK, dış politika konularından imam hatip okullarına kadar pek çok konuyu milli güvenlik kavramına dâhil etmiş, bu nedenle bunlara ilişkin görüşleri belirlemeyi ve uygulamayı takip etmeyi kendisine görev sayarak iç ve dış politikada önemli bir aktör olmuştur. Bu kurul ve belgelerle TSK, devleti koruma eğiliminde olduğundan dolayı karar alma mekanizmasına müdahale etmekte bir sakınca bulmamıştır.

Bu müdahale biçimine de MGK'nın ve MGK Genel Sekreterliği'nin yasal statüsü ve işleyişi meşruiyet kazandırmıştır. MGK Genel Sekreterliği'nin işleyişi bu meşruiyet açısından önem kazanmaktadır. Bu kapsamda yasaya göre Genel Sekreterliğin görevi; "Ulusal güvenlik politikasında sürekliliği ve uyumu sağlamak, ulusal güvenlik politikası ve ilgili tüm politikaların temelini oluşturacak bilgileri derlemek, topyekûn savunma hizmetlerini koordine etmek ve şiddete karşı tedbirler geliştirmek" olarak tanımlanmıştır (Şarlak, 2009). MGK ve MGK Genel Sekreterliğinin işleyişi ve görevlerini oluşturan bu durum sistem açısından dört önemli

özellik ortaya çıkarmıştır. İlk olarak MGK Genel Sekreterliği “devletin hafıza ve eylem merkezini” oluşturmaktadır. İkincisi ise siyaset ve siyasetçilerin bu bilgiler aracılığıyla kuşatılması olmuştur. Bu kuşatılma siyasetin sınırlarını belirlemiş ve askeri vesayetin gündeme gelmesine neden olmuştur. Üçüncü özellik ise MGK Genel Sekreterliği topladığı bilgiyi üretmek ve değerlendirmekle kalmayarak, toplumu ve siyaseti bu yönleriyle kontrol etmekte, siyasi ve ideolojik açıdan bunu bir görev olarak addetmektedir. Ayrıca MGK Genel Sekreterliği’nin çalışanlarının büyük çoğunluğunun asker olması, yürütülen çalışmaların Genelkurmay Başkanlığı’nda yapılması ve sekreterlik yolu ile meşrulaştırılması ile askeri eylemlerin sivilleştirilmesi de bu yapının önemli özelliklerinden biridir. (Bayramoğlu, 2013).

TSK açısından değerlendirildiğinde; MGK’yı güvenlik kavramı ve devlet ideolojisinin yarattığı uyumsuzluk alanlarının şekillendirdiğini ve güvenlik tanımının kritik bağlantı noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim güvenlik tanımının kapsamının değişikliğe uğraması bu yapıyı da değişikliğe uğratacak ve yeniden şekillendirecektir. Bu yeniden şekillendirme sürecinde ortaya çıkacak yeni yapıyı TSK’nın o günkü tarihsel ve kurumsal manzarası ile birlikte siyasetin mevcut kurumsal yapı ve manzarası da etkilemiştir. TSK, MGK ve alt kurumları vasıtası ile ülke yönetimindeki etkinliğinde altı alana sahip olduğu söylenebilir. Bunlar; iç ve dış politikada etkili olma, güvenlik ve tehdit tanımını oluşturma, iç siyaseti denetleme ve devlet organlarını yönlendirmektir. 1999 yılında Türkiye’nin aday ülke ilan edilmesiyle, bu alanların özellikle MGK’nın demokratikleştirilmesi istenmiş ve TSK’nın izlek bağımlılığının sürdüğü noktalarda da direnç ortaya çıkmıştır.

3.2.2.Yüksek Askerî Şura (YAŞ)

Yüksek Askerî Şura (YAŞ), askeri üst düzey subayların atanması ve üst rütbelere terfiinde bir değerlendirme kuruluşu olarak kurulmuştur. Konsey danışma organı olup karar alma organı değildir. Şura tipinde düzenlenen yapı, siyasi ve askeri temsilcilerden oluşur. YAŞ’ın Başkanı Başbakan’dır (Yılmaz, 2012).

YAŞ, 1961 Anayasası’nda yer almamış ve 1972’de yeniden yapılandırılmıştır. Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı ile tümgeneral ve amiraller üyeleridir. Başbakanın bulunmadığı zamanlarda YAŞ’a Genelkurmay Başkanı başkanlık eder. Genelkurmay Başkanı, Başbakana vekâlet etme yetkisinin

dışında bir sonraki toplantının tarihini belirlemek ve kurulu olağanüstü toplantıya çağırmak yetkisini de elinde bulunur. YAŞ üyelerinin oy hakkı ve terfi süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri eşdeğerdir. 1982 Anayasası'na göre anayasal statü almış ve kararları yargı denetimi dışında tutulmuştur. Ancak 12 Eylül 2010'da yapılan referandum sonrasında YAŞ'ın terfi ve kadro eksikliği nedeniyle emeklilik dışındaki her türlü işten çıkarma kararlarına karşı yargısal yol açılmıştır. Ancak bu, askeri yargı yoludur.

YAŞ, askeri stratejik kavramın tanımlanması ve revizyonu, Silahlı Kuvvetlerin ana programı ve amaçları; Silahlı Kuvvetlere ilişkin kanun, yönetmelik ve tüzük taslaklarıyla Silahlı Kuvvetler ile ilgili Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanı tarafından gerekli görülen diğer hususlar hakkında görüşünü bildirir ve diğer kuruluşlarca verilen görevleri yerine getirir. YAŞ bir danışma kuruludur. Yani YAŞ'ın temel görevleri istişaredir. Ancak YAŞ, TSK personel kanunundan doğan görevleri nedeniyle yürütme ve nihai yetkileri kullanır (Tekin, 2015)

3.2.3.Genelkurmay Başkanı'nın Anayasal Konumu

1982 Anayasası bir bütün olarak ele alındığında, bu Anayasanın yasama, yürütme ve yargı organları ile birlikte dördüncü bir erk olarak TSK'yı öne çıkardığı görülecektir. Bununla birlikte 1960-1990'lı yıllar arasındaki TSK ve Genel Kurmay Başkanlarını aynı dönemin siyasi liderleri ile karşılaştırdığımızda toplum ve siyasetler nezdinde askeri liderlerin hem görev ve yetki açısından hem de kamuoyu açısından daha etkin ve etkili olduğunu görebiliriz. Askeri liderlerin bu pozisyonu, bu döneme ait sivil-asker ilişkilerini değerlendirmemiz açısından önemlidir.

Örneğin, Mareşal Fevzi Çakmak, 21 yıl boyunca Genelkurmay'da son derece verimli ve etkili bir komutan olarak görev yapmıştır. Hiçbir makama veya kişiye bağlı olmadan, hiçbir bakanlık veya kurumla ilişkisi olmadan “özerk” bir konumda görevlerini yerine getirmeye devam etmiştir. Fevzi Çakmak'ın 5 Haziran 1944'te emekliye ayrılmasından sonra hükümet, Genelkurmay Başkanı'nın yetkilerini sınırlandırmak ve orduyu sivil denetime tabii kılmak istemiştir. (Coşkun, 2011). İlk etapta Bakanlıklarla doğrudan ve isteğe bağlı olarak iletişim kurma ayrıcalığı ortadan kalkmıştır. Kuvvet komutanlarının atanması da belirli kurallarla kontrol edilmiş ve sınırlandırılmıştır. Buradan Genel Kurmay Başkanı gibi etkili bir makamın görevde olan askeri liderler ile bir ilgisi olduğu sonucuna varılabilir. Liderlerin yapısı ve

özellikleri itibariyle bu makamın bağımsız bir makam kadar güçlenmiş olması onun sivil denetimden uzak olduğunun bir göstergesidir.

Bu ilk denetime tabii kılma adımının ardından 30 Mayıs 1949'da çıkarılan kanun ile daha köklü değişiklikler yapılmıştır. Sorumluluk açısından Başbakana bağlı olan Genelkurmay Başkanı, bu değişikliklerle doğrudan Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı makamının konumu açısından bu gelişme önemlidir. Sivil erkin Genel Kurmay üzerindeki denetiminin arttığına bir göstergesidir diyebiliriz. Fakat 1961 yılında darbe sonrası düzenlenen Anayasa ile Genel Kurmay Başkanı tekrar Başbakan'a tabii kılındı (Tekin, 2015). Askeri liderlerin etkinliği ve askerin siyasal alana etkisi açısından ele aldığımızda bu gelişme, bu yıllara ait sivil-asker ilişkilerinin seyrini ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca, bir başka duruma da değinmekte fayda var ki; Türkiye'de sivil ve askeri erkler arasındaki bu değişim veya değişim çabası hiçbir zaman Batıda gerçekleştiği doğal seyri ile mücadele sonucu kazanılan bir yapıda olmamıştır. Batı dünyasında, sivillerin yönetimde hak elde etmedeki mücadelesi yüzyıllarca sürmüş ve yine bu mücadelede birçok olumlu-olumsuz tarihsel süreç yaşanmıştır. Bu değişim taban hareketlerinden tepeye doğru seyretmiş ve sonuç olarak bu anlamda yönetimde paydaşlık kazanılmıştır.

3.2.4. Askerî Yargı

Türkiye'de 22 Mayıs 1930 tarihinde Askeri Muhakeme kanunu kabul edilmiş ve askerlerin yargılanmasını düzenlemiştir. Ancak 27 Mayıs darbesinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası ile askeri yargı ile alakalı önemli değişikliklere yer verilmiştir. Bu değişiklikler ile eskisinden farklı olarak yargılamanın özerk olduğu ve adli yargıya paralel bir yargı unsuru olarak Anayasa'ya dâhil edildiğini görmekteyiz. Bu durum ordunun var olan müdahale ile sivil üzerinde kurduğu egemenliğini daha da arttıracak yasal bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. (Özdemir, 2016).

TSK'nın 1960'dan sonra askeri yargı alanında yaptığı yasal düzenlemeler, ilerleyen dönemlerde yargı alanında demokratik açıdan birtakım sorunlar teşkil etti ve tartışılan bir konu oldu. Gündeme gelen düzenlemeleri ve tartışmaları şu şekilde özetleyebiliriz; sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması, hâkimlerin askeri otoritenin etkisinde olması, askeri suç tanımının muğlaklığı, AYİM'in idari olarak Danıştay'a paralel yapılanması, askeri hâkimlerin atamaları ve bu mahkeme

kararlarının sivil yargı kurumlarına kapalı olması, başlıca konulardır. Askeri yargı alanında yapılan bu düzenlemeler TSK'yı dış etkiye, sivil denetime kapatmakla birlikte, yargı denetimsizliği TSK'nın özerk kurumsal davranışlarını da güçlendirmiştir diyebiliriz. Bu kapsamda tıpkı milli güvenlik kavramı gibi askeri suç tanımının da muğlaklığı da TSK'ya geniş bir inisiyatif alanı sunmuştur.

Esasen dönemin uluslararası yapısı ve diğer devlet yapılanmalarına bakıldığında benzer örneklerin oldukça sık olduğunu söylememiz gerekir. Askeri yargı ve askerlerin özel olarak yargılanmaları, yaptıkları görevin özel olması nedeniyle genel kabul görmüş bir olgudur. Savaş sonrası dönemlerde askeri mahkemelerin yaygın olduğunu görmek mümkündür, çoğu Batı ülkesinde de benzer duruma rastlanılır. Örneğin Fransa'da yargı sisteminde, askeri yargı düzenlemesi ortaya koyulduğu günden itibaren birçok kez değişikliğe uğramıştır. Genellikle savaş, seferberlik, olağanüstü hal ya da kriz dönemlerinde askerî mahkemelerin kurulduğu ya da yetkilerinin artırıldığı, barış dönemlerinde ise genel yargı sistemine yaklaştırıldığı görülmektedir. (Taşkın, 2009) Genel olarak Batıda İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde askeri mahkemelerin olmadığı az sayıda devlete rastlanılabilir. Bu durum Türkiye için askeri mahkemelerin ve askeri yargı sisteminin 1960-90 arası dönemde ne kadar etkin olduğunun ve siyasetin üzerinde baskın bir unsur olduğunun göstergesi ise de, diğer Batılı devletler de de benzer uygulamaların görülmesi, uluslararası ortamın sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir.

3.2.5.Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi

Türkiye'de ordunun sivil üzerindeki etkisinin ilk yönü, kendisine özgü bir yargılama yolunu ortaya koymuş olmasıdır. Askeri mahkemelerin varlığı ve etkinliği ile kendisini sivil alandan ayrı tutmuştur. Diğer taraftan, silahlı kuvvetler, hem insan kaynağı hem de güvenlik araç gereçleri ve önceliği ile maddi açıdan finans edilmesi gereken en önemli kurumların başında gelmektedir. Belki de devlet organları içerisinde savaş teknolojisini de içinde barındırdığından en yüklü giderleri içeren kalemlerden birisi olduğundan savunma harcamaları ciddi önem kazanmaktadır. Askeri ve savunma teknolojisi görece teknik ve daha maliyetli bir alan olduğundan finanse edilmesi ve savunma harcamalarının denetimi konusu da sivil-asker ilişkileri açısından tartışmaları beraberinde getirmiştir. Meclis Bütçe planlamalarında her ne kadar demokratik bir oylamaya tabii olarak planlamalar yapılırsa da askerin konumu ve

dolaylı müdahaleleri, sivil iradeyi askerin talep ettiği şekilde mali harcamaları onaylamasına neden olmuştur. Bu anlamda özellikle 1990'lı yıllara değin diğer etki alanları ile askerin sivil erk karşısındaki elde ettiği pozisyon nedeniyle mali olarak da savunma harcamalarının sivil demokratik bir denetimden söz etmek çok doğru olmayacaktır. (Cemal, 2010).

Savunma harcamaları içinde barındırdığı kalemlerden dolayı ve savuma teknolojisinin görece yüksek maliyetli bir teknoloji olmasından dolayı oldukça önemlidir. Askeri harcamalar hem genel bütçe hem de özel bütçe içerisinde askeri kurumlarla ortaklığı olan kurumlar tarafından da yapılabilmektedir. Bu anlamda Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) ve Sahil Güvenlik Komutanlığı (SGK) gibi kurumlar genel bütçeden ayrılan pay ile savunma harcamalarını gerçekleştirir. Bunun yanı sıra, TAI, ASELSAN, HAVELSAN, ROKETSAN gibi savunma alanında devlet kurumları ile ortaklıkları üzerinden ar-ge faaliyetlerinde bulunan sektör içerisindeki firmalara da bütçeden harcama söz konusu olabilmektedir (Beriş, 2012).

Askerin siyaset üzerindeki etkisinin görece daha fazla hissedildiği 1960-90 yılları arası dönemde savunma harcamaları ve denetimine dair bir dizi değişiklik yapılmıştır. Özellikle 1960 askeri müdahalesinden sonra savunma harcamaları ve ordu malları üzerindeki denetimle ilgili düzenlemeye gidilmiştir. 1961 yılında yürürlüğe giren 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 104'üncü maddesinde; "Orduevleri, askeri gazino, kışla gazinoları, askeri müzeler, sarfiyat ve muameleleri bakımından 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümlerine ve Sayıştay'ın vize ve denetimine tabi değildir" hükmü getirilmiştir. Daha sonra 1967 tarihli 832 sayılı Sayıştay Kanununun 38 inci maddesinde yer alan askeri kadrolarla ilgili teçhizat ayniyat, fabrika ve müesseselerin Sayıştay denetimine tabi olduğu kısma ekleme yapılarak, bu denetimin Sayıştay görüşü alınarak Milli Savunma ve Maliye Bakanlıklarınca bir yönetmelikle belirlenmesi şeklinde yeni bir istisna getirilmiştir. (Karahan, 2014)

Ordunun mali denetimi, yasal olarak Sayıştay denetimi aracılığıyla yürütülür. Ancak özellikle bu dönemlerde yasal düzenlemelerin getirdiği istisnalar ve gizlilik hükümleri nedeniyle Sayıştay denetimi uygulamada yetersiz kalmıştır diyebiliriz. Yapılan bu değişikliklerin tekrar düzenlenmesi ve yürürlükten kaldırılması 2003-2004 yıllarında AB'ye uyum kapsamında Sayıştay Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile

2010 yılında aynı kanunun düzenlenmesi ile ilgili yapılan değişiklikler ile olmuştur (Cemal, 2010).

Türkiye'de savunma harcamalarının denetimi konusunda yasama, yürütme ve yargı organlarının her birinin farklı aşamalarda görev ve yetkilerinin olduğu görülmektedir. Kontrol mekanizmaları aslında Batılı devletlerdeki gibi kanuni düzenlemeler içerse de, uygulamada bu durum geçmişte çok işlevsel olmamıştır. Burada özellikle yine AB süreci ile birlikte uygulanan reformların yarattığı etkiden söz etmek gerekir ki en azından askeri harcamaların denetlenmesi ile ilgili konuları tartışmaya açmış ve gündeme getirmiştir (Beriş, 2012). Bununla birlikte son yıllarda daha gerçekçi ve esas teşkil eden incelemeler bağlamında gerekli kurumsal düzenlemelerin yapıldığı ve mevzuatta bu yönde değişiklikler sağlandığı görülmektedir.

3.3.Askerin Sivil Hayata Müdahale Alanları

3.3.1.İdarî ve Siyasî Alan

Ordu, MGK ve YAŞ'ın yetkilerini kullanarak, özellikle 1960 sonrası dönemde kendilerine yakın seçkinlerin de desteği ile idari-siyasi alanda etkin bir aktör olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu dönemdeki etkisi Ali Bayramoğlu (2010)'nın ifadesiyle iki ana kavram üzerinden açıklanabilir. Bunlardan ilki “özerklik”, ikincisi ise “merkezileşme kavramlarıdır. Özerklik kavramını mali, idari ve politik özerklik olarak değerlendirebiliriz. Bu anlamda, yapılan harcamaların denetlenmesi bakımından atılan adımlar ve yasal düzenlemeler mali anlamdaki özerkliğin göstergesidir diyebiliriz. Askeriyenin iç denetim mekanizmalarına dışarıdan müdahale edilmesinin pek mümkün olmaması, içe dönük bir denetim sisteminin olması da idari anlamdaki özerkliğin göstergesi sayılabilir. Sivil-asker ilişkileri bakımından Genel Kurmay Başkanı'nın direkt Başbakan'a karşı sorumlu olması ve siyasi güç dengeleri içerisinde askeriye'nin bir unsur olarak var olması ve kabul görülmesi de, politik anlamdaki özerkliğini vurgular (Bayramoğlu, 2010).

Bunun yanında ordunun Türkiye'deki idari ve siyasi alanla ilgili etkisini açıklayabileceğimiz diğer kavram ise “merkezileşme” dir. Bu kavram, askeriye'nin özellikle 1960 sonrası dönemde askeriye ile ilgili olan her şeyin askeriye tarafından karara bağlandığı ve gücün bu anlamda Genel Kurmay Başkanı'na aktarılmasını açıklamaya çalışır. Şöyle ki, Genel Kurmay Başkanlığı, dünya üzerindeki diğer ülke

örneklerinden yola çıkılacak olursa, aslında Hava, Deniz, Kara ve diğer kuvvet komutanlıkları ile ilgili koordine makamı olarak değerlendirilir, yerine göre bu ayrı kuvvet komutanları sivil irade tarafından muhatap alınabilir. Ancak uygulamada Türkiye’de bu durum keskin bir emir-komuta zinciri ilişkisi içerisinde yalnızca Genel Kurmay Başkanı’nın sivil otorite tarafından muhatap alınabileceği bir şekilde gelişmiştir. Bu merkezileşme de siyasi ve idari alanda ordunun özerk yapısını pekiştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayramoğlu, Türk Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği, Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve, 2010). Ayrıca sosyolojik açıdan da bakıldığında ordunun idari ve sivil alandaki etkisi ve etkinliğinden de söz etmemiz mümkündür. 1960 ve ilerleyen dönem göz önüne alındığında, özellikle darbe dönemlerinde toplumun askeri müdahalelere topyekûn bir karşı çıkışından bahsedilemez. Her ne kadar toplumun tamamı askerin yönetime el koymasını desteklemese de, yine de toplum içerisinde bir kesimin de askerin demokrasiyi koruma ve kollama görevini üstlenmesini hoş karşıladığı unutulmamalıdır (Gürsoy, 2014). Bu açıdan bakıldığında Türkiye için sivil-asker ilişkilerinde belirli ve kendine has bir model oluşmuştur şeklinde bir yorum yapılabilir.

3.3.2.Hukukî Alan

Türkiye’de askerlerin sivil otoriteye itaat edememesinin bir diğer etkenlerinden biri, 1960’lardan sonra sivil yargıya paralel bir askeri yargılama usulünün tesis edilmesidir. Aslına bakılacak olursa daha önce de değindiğimiz üzere askeri yargı yalnızca Türkiye’de var olmuş bir uygulama olmayıp, Batılı birçok devlet için askeri mahkemelerden ve askeri yargıdan söz etmemiz mümkündür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çoğu ülkede askeri yargılama usullerine ve askeri yargının etkinliğine şahit olabiliriz. Türkiye açısından da özellikle 1960 sonrası dönemde düzenlenen 1961 Anayasası’nda askeri mahkemeler ve askeri yargı uygulamaları, adli yargıya paralel olacak şekilde ikincil bir yargı organı olarak yer almıştır (Cemal, 2010).

Hukuki anlamda askerin sivil üzerindeki etkisinden bahsetmemize neden olan öncelikli konu sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması konusudur. Çünkü askeri mahkemeler subay ve askerlerden oluşan, yani emir-komuta zinciri içerisindeki üyelerden meydana gelmekteydi ve bu konu demokratik nedenlerle tartışmaya açılmış bir konu olmuştur. Vahap Coşkun (2010)’un ifadesiyle; 1961 Anayasası’yla ordunun

sistem içerisindeki özerk ve imtiyazlı konumunu biraz daha güçlenmiştir. Askeri yargının Anayasa çerçevesinde bir organ olarak meşruiyeti, ordu kurumunun ağırlığını göstermesi bakımından önemlidir. Kaldı ki, Anayasal bir organ olmanın yanında aynı zamanda adli yargıya paralel bir yargı kolu olarak düzenlenmiş olması da TSK'nın özerk konumunu güçlendirmesi anlamına gelmektedir. Genel olarak askeri yargının bu konumu devam eden 1982 Anayasası'nda da korunmuştur (Coşkun, 2010). Bir diğer konu, askeri mahkemelerin sivil denetimi konusudur. Daha önce değindiğimiz üzere askeri yargılama usulleri diğer pek çok Batı ülkesinde uygulanmıştır. Burada sivil-asker ilişkileri açısından önemli olan ve tartışılan nokta, genel olarak Batılı ülkelerde askeri yargı uygulamalarında askeri mahkemelerin aldıkları kararların temyiz süreci içerisinde sivil denetime tabii tutulmasıdır. Bir üst mercii olarak sivil mahkemeler, genel olarak askeri mahkemelerin verdiği kararları denetler. Türkiye'de ise 1960 sonrası dönemde askeri mahkemelerin üst karar mercii olarak Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemeleri bu görevi üstlenmiştir. Sonuçta bu kurumlar da askeri kökenli olmaları itibarıyla askeri mahkemelerin sivil denetiminden bahsedemeyiz. (Coşkun, 2010) Bu özellikle birçok kez darbe tecrübesi yaşamış Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasilerdeki eşitlik ilkesini geride bırakan bir unsur olarak tartışılmıştır. Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliğine dair referandumun kabul edilmesi ile kapatılmıştır.

3.3.3.Ekonomik Alan

Türkiye'de ordunun 1960'lardan sonra güvenlik alanının yanı sıra siyasi, kültürel ve ideolojik olarak varlığı başlıca tartışma konularından birisi olmuştur. Bunların yanı sıra ekonomik anlamda da askeriye'nin faaliyetlerinden söz etmemiz mümkündür. 1960 sonrası yapılan düzenlemeler ordunun bazı ticari faaliyetlerde bulunmasına imkân verecek tedbirler alınmış ve bu sayede vergi indirimi gibi avantajlar sağlanmıştır.

Daha önce değindiğimiz nedenlerle birlikte ordunun kamu otoritesine sahip olması ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)'nın kolektif bir ticari sermaye grubu olarak varlığı, ekonomik alanda da etkinliğinin bir göstergesi sayılır. Aslına bakılırsa ordunun ekonomik alandaki varlığını ve etkinliğini değerlendirebilmek için OYAK'ın incelenmesi gerekmektedir. Bazı açılardan OYAK'ın kurumsal varlığı sert eleştirilere de maruz kalarak ekonomik anlamda Türkiye'de militaristleşmenin önemli bir boyutu

olarak da değerlendirilmiştir (Balta Pakar, Akça, 2010). Aslında benzer yapılar dünya üzerinde Şili, Guatemala, Suriye, Kolombiya, Ekvator, Pakistan, Çin, Endonezya, Mısır, Tayland gibi ülkelerde de mevcuttur. Bu ülkelerin ortak özelliği ordularının benzer yardımlaşma kurumları vasıtasıyla sınıai, ticari ve finansal yatırımlarla ülkelerinin en büyük sermaye grupları arasında yer almalarıdır (Akça, 2010).

OYAK, Milli Birlik Komitesi'nin 1961'de çıkardığı 205 sayılı yasa ile kurulmuştur. Faaliyetleri açısından değerlendirdiğimizde OYAK, üyelerinden yapılan zorunlu kesintiler açısından bakıldığında bir tasarruf kuruluşu; emekli olan personele yönelik ek bir sosyal güvenlik kuruluşu; üretim, ticaret, hizmet ve finans sektörlerindeki kâr amaçlı iktisadi faaliyetleri dolayısıyla da sivil bir ticari şirket benzeri yapıda bir kurum olmuştur. İsmet Akça (2010)'a göre OYAK bünyesinde bahse konu tarih itibarıyla 27 ana şirket ve 17 yan şirket olmak üzere toplamda 44 şirket mevcuttur. Bu da bizlere OYAK'ın ekonomik anlamda büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Kurulduğu yıllardaki askeriye'nin özerk ve etkinliği göz önünde bulunduğunda, yönetici kadrolarının ve üyelerinin askeri kökenli olması nedeniyle, ekonomik imtiyazlarından, avantajlardan ve kârlı ortaklıklarından söz etmemiz mümkündür. (Akça, 2010) OYAK'ın kurumsal yapısı ve tarihsel olarak sivil alandaki faaliyetleri dolayısıyla ordunun sivil ekonomik alandaki varlığı ve etkisinden bahsetmemiz yanlış olmayacaktır.

Ayrıca, 1960 sonrası dönemde savunma harcamalarının demokratik denetimi konusunda da; personel, teşkilat, istihbarat, eğitim ve lojistik ile ilgili TSK öncelik ve esasları sadece Genelkurmay tarafından belirlenmiştir. Meclis genel olarak gerekli fonları sağlamakla ve onaylamakla yetinmiştir (Ünsaldı, 2008). Sivil denetim açısından bu durum da askeriye'nin etkinliğinin bir göstergesidir.

Bu hususlar halen tartışılan konular olsa da, sivil-asker ilişkileri açısından değerlendirildiğinde ekonomik alanda ordunun varlığı inkâr edilmeyecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır diyebiliriz.

3.3.4. Medya Alanı

Devrimlerden sonraki dönemde, TSK'nın sivil siyasi alanı medya açısından da etkilediği tartışma konularından birisi olmuştur. Medya ve siyaset arasındaki bağlam “ortak yaşam ilişkisi” şeklinde tanımlanmaktadır. Medya, haber kaynağı olarak siyaseti görmekte ve siyaseti yönlendirenler ise kendi düşünce ve tutumlarının

kamuoyuna ulaşmasını talep etmektedirler. Bu açıdan medyanın da siyasetin de beklentilerinin genel anlamda uyum içerisinde olduğunu söylememiz mümkündür. Bu ilişkinin tek yönlü bir ilişkiden ziyade karşılıklı bir ilişki olduğunu da göz ardı etmememiz gerekir. Ancak, kuşatıcı çevreyi oluşturan, medyadan çok siyaseti yönlendirenlerdir. Onun için denilebilir ki, nasıl bir siyasi rejim mevcut ise medya da o yönde şekillenmektedir. Hiçbir medya sisteminin var olan mevcut siyasi rejimden bağımsız olduğu savunulamaz (Akdağ, 2020). Yalnız bu açıdan değerlendirildiğinde bile, 1960'lar sonrasında TSK'nın güçlü konumu, medya alanında da askeriye'nin etkisinden bağımsız bir medya olamayacağı fikrini destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra ordu bu dönemde, milli güvenlik gerekçesi ile var olan programları, basılan gazetelerdeki başlıkları, akademik yayınları takip etmiş ve bunları gerek adli, gerekse tasnif dışı uygulamalarla kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu konuda en yakın yardımcılarını akredite medya ve sivil bürokrasi olmuştur (Balcı, 2000). Askeri konularda ise basın özgürlüğü, Genelkurmay'ın bir iç yönergesi ile sınırlandırılmıştır. Bu yönerge, orduyu en çok eleştiren gazetecilerin askeri resepsiyonlara ve brifinglere davet edilmesini yasaklar nitelikte olmuştur (Tekin, 2015). Buradan hareketle, medyanın ordunun güçlü konumundan etkilendiğini, sınırlarını çizirken ordu ve askeriye'nin fikir, görüş ve tutumlarını göz ardı etmediğinin de kabul edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

3.4.Askerin Siyasete Müdahale Biçimleri

3.4.1.Direkt Müdahale

Askerin silahlı gücünü kullanarak sistemi eline geçirmesine direkt müdahale denilmektedir. Bu, sistemi baştan aşağı değiştirme ilkesine dayanmaktadır. Ordu bu işlevi yerine getirirken uygun zemini kollamaktadır; aksi takdirde başarısız olma ihtimali vardır. Bunun için de müdahalenin kolaylaşması amacıyla şartların olgunlaşması beklenmektedir. Toplumda meydana gelen siyasi çalkantıların, ekonomik sıkıntıların, ideolojik çatışmaların ve bunların sonucunda iktidarın meşruiyetini yitirmesi bu olgunlaşma sürecinin tetikleyicileri olmakla beraber, müdahale sistemi koruma adına tek çare olarak başvurulmuş bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerin bu şekilde davranmasının en önemli sebebi sivil siyasetin zayıf olmasıdır. Cizre'ye göre; sivil siyasetin kendine güveni olmaması, Türkiye'nin kaderini değiştirme yeteneğine sahip olmadığına inanan bir sivil siyaset

takımının varlığı, TSK'nin siyasi alandaki gücünün artmasına neden olmaktadır (Cizre, 2004). Türkiye, bu açıdan değerlendirildiğinde doğrudan askeri müdahalelerin yaşanmış olduğu bir siyasi geçmişe sahiptir.

3.4.2.Darbeler

Ordu, çok partili sisteme geçişin ardından yaşanan olumsuz gelişmeleri, siyasi ortamın giderek kötüleşmesini ve bu kötü gidişatı gerekçe göstererek, devletin bekası ve toplumun refahının temin edilmesini gerekçe göstererek 1960 yılında yönetime el koymuştur. Askerlerden oluşan Milli Birlik Komitesi kurularak ülke yönetiminin başına geçmiştir. 1960 yılında gerçekleşen silahlı kuvvetlerin siyasete bu doğrudan müdahalesi, Türk siyasi tarihinde ilk askeri darbe olması nedeniyle önem arz etmektedir. (Tunç & Özdemir, 2020) Ordu, politikacı olarak hareket etme egemen inisiyatifini kullanırken, askerler idari alanda belirleyici bir aktör olmuşlardır (Cavdar, 2004).

Milli Birlik Komitesinin, dolayısıyla ordunun yönetime el koymasının ardından, daha önce bahsettiğimiz üzere 1961'de çıkarılan yeni Anayasa ile birlikte birtakım yeni düzenlemeler getirilmiştir. 1961 Anayasa'sı ayrıca darbe sonra düzenlenen bir Anayasa olması dolayısı ile de Türk siyasi hayatından tartışma yaratan konulardan birisi olmuştur. Bu Anayasa ile birlikte daha önce var olan Milli Savunma Yüksek Kurulu, MGK olarak yeniden tanımlanmış, bu kurumun yetki ve işlevselliği yeni düzenlemelerle birlikte arttırılmıştır. MGK, 1982 de gerçekleşen darbe sonrası düzenlenen Anayasada da etkinliğini korumuştur. 1983 yılında çıkarılan bir yasada; Devletin milli güvenlik politikasının tanımlanmasına ve uygulanmasına ilişkin kararlar almak ve gerekli koordinasyonu sağlamak üzere MGK görüşünü Bakanlar Kuruluna sunmakla yükümlü sayılmıştır. Bir danışma kurumu olarak Bakanlar Kurulu'na tavsiyelerde bulunarak görevlerini yerine getirmesi esas alınmıştır (Erdoğan, 1997). Bakanlar Kurulu'nda gündemde öncelikle yasal statüye uygun olarak MGK'nın görüşe sunduğu konulara yer vermelidir. Aslında bu durum uygulamada mutlaklık olduğu anlamına gelmez. Bakanlar Kurulu'nun bu tavsiyelere uyma zorunluluğu yoktur (Erdoğan, 1997). Fakat MGK'nın yetki ve gücü siyasetler açısından bunu uygulamayı pek de mümkün kılmamıştır diyebiliriz.

Kurumsal olarak yapılan düzenlemeler ile MGK'nın etkinliği ve işlevi giderek artmıştır. Görev alanına giren konular, 1961 Anayasası'nda "ulusal güvenliği

ilgilendiren konular” olarak ifade edilmiş ve 1982 Anayasası tanımı "önemli gördüğü tüm konular" olarak genişletmiştir. Ayrıca, Bakanlar Kurulu'nun dikkatine sunulan konuların öncelikli olarak değerlendirilmesine ilişkin bir ibare de eklenmiştir. Bir diğer önemli kararname ise hükümetin olağanüstü hal ve sıkıyönetim kararı vermeden önce MGK'nın görüşünü almasının zorunlu hale getirilmesidir (Erdoğan, 1997).

1960 darbesinden sonra ordunun yönetimi ele almasıyla ortaya koymaya çalıştığı siyaset anlayışı, kendi geleneksel ve mesleki geçmişleri ile yekpare ve elitist bir toplum ve yönetim anlayışına dayanıyordu. Ordu açıkladığı bildiride, yapılan darbenin herhangi bir gruba karşı olmadığını, milli birliğe ve demokrasi ilkelerine zarar verici nitelikteki siyasi faaliyetlere ve zihniyete karşı olduğu dile getirdi. Fakat uygulamada zamanla ordunun bu anlayışında da değişim yaşandığını, bununla birlikte yönetimden alınan DP'lilerin önde gelenlerin tutuklandığını bu dönem için söylememiz mümkündür. (Karpaz, 2015)

Türkiye’de ordunun doğrudan yönetime el koyduğu bir diğer müdahale 1980 darbesidir. 1960 ve 1971’deki muhtıra ile müdahalesinden sonra asker fiili olarak ikinci kez 1980 darbesi ile yönetimi ele geçirmiştir. Darbeye giden süreci yine 1970’li yıllardaki siyasi arenada yaşanan uyuşmazlıklar, bazı uç ideolojik kesimler arasındaki kutuplaşma ve siyasetçilerin bu uyuşmazlık ve ortama çözüm getirememesi şeklinde özetlemek mümkündür. Orgeneral Kenan Evren’in açıklaması üzere, ordu ülkenin bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığı ile demokrasiyi tekrar tesis etmek için yönetime el koyduğunu bildirdi. MGK ve MGK Genel Sekreterliği’nin aktif rol aldığı 1980 müdahalesi, demokrasinin üzücü şekilde başarısız olmasının sonucunda üçüncü bir darbe olarak Türk siyasi tarihine geçmiştir (Karpaz, 2015).

MGK’nın, ordunun bu dönemde siyaset üzerinde etkin olması bakımından aktif bir kurum olarak işlevselliği ile MGK’ya verilen anayasal statü ve yetkiler, ancak uzun yıllar sonra tekrar düzenlemeye tabii olmuştur. MGK’da uzun tartışmalara yol açacak değişiklikler, ancak Avrupa Birliği sürecine odaklanılarak yapılmıştır. 118. madde birçok değişikliğe uğramıştır. Bu kurallar sayesinde kuruldaki sivillerin sayısı artırılmıştır. Görüş bildiren bir komite olmaktan çıkıp nasihat vermeye başlamıştır. Öncelikli gündeme alınma zorunluluğu da kaldırılmıştır. (Erdem, 2005).

9 Kasım 1983 tarihli ve 2495 sayılı MGK ve MGK Sekreterliği Kanununda 2003 yılında bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Bundan böyle MGK toplantıları

ayda bir değil, iki ayda bir düzenli olarak yapılacaktır. Hem MGK'nin hem de MGK Genel Sekreterliğinin görevleri daraltılmıştır. Eski uygulamaya göre MGK Genel Sekreteri 15 general arasından seçilmiştir. Yeni düzenlemeye göre, bir sivil de MGK'nın Genel Sekreteri olabilir maddesi eklenmiştir. MGK'nın görev alanı, "Devletin milli güvenlik politikasını belirlemek ve tanımlamak, uygulamaya yönelik önerilerde bulunmak ve koordinasyonun sağlanması için görüş oluşturmak" ile sınırlandırılmıştır.

Yapılan anayasa değişikliklerinin yine de Türkiye'nin yarı-demokratik olma niteliğini değiştirir boyut taşıdığı söylenemez. Sorunun yalnızca yasal düzenleme ile halledileceğini düşünmek çok da doğru değildir(Erdem, 2005). Askerin, bir kurtarıcı olarak görüldüğü anlayışın değişmesi için gerekli sivil siyaset zemininin oluşması gerekmektedir. Politikacılara olan güvensizlik ve seçilmiş insanların zayıflığının sürekliliği, demokrasinin önündeki engellerden biri olmuştur (Erdem, 2005).

Sivil-asker ilişkileri demokratik yaşam için esastır. Bu süreçte askerlerin seçilmişlere karşı tutumunda da bir değişiklik oluşturulacaktır. Demokrasilerin ortaya çıkışını etkileyen faktörlerden biri de silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetimin sağlanmasıdır (Erdem, 1999). Halkın seçtiği güvenilir temsilcilere karşın bürokratlar yönetime hükmetmeye devam ederse demokrasi söz konusu olamaz. Demokrasiler, seçilmiş yetkililerin sivil ve askeri bürokrasiler üzerinde açık yetkiye sahip olduğu sistemlerdir.

Kohn (2000) 'a göre teorik olarak askeriye'nin siyasete müdahil olması ve darbelerin önüne geçilmesi mümkün değildir. Yalnızca sivil denetimin uzunca bir süre askeri unsurların üzerinde başarı sağlaması ile ordunun sivil denetimi kabullenmesi gerçekleşebilir. Toplum ve basın, ordunun sivil iktidara tabi kılınmasının gerekliliğine inanmaktadır. Ordu ile sivil yönetim arasında bir kriz çıktığında sivillerin bir çözüm bulacağı beklentisi vardır. Askerler ise tam tersine, itaat etmezlerse acı çekeceklerini düşünürler. Şayet bir ülkede bir kriz çıktığında, ordunun bu konuyla ilgili nasıl bir tavır alacağı merak ediliyor ve ordudan bir çözüm yolu bulunması bekleniyorsa, o ülkede kurumsal bir demokrasiden bahsetmenin pek mümkün olmadığını düşünebiliriz (Kohn, 2000).

Demokrasinin kökleştiği ülkelerde resmi dogmalara yer olmadığı için, iç politikaya dönük olarak bir iç düşman ve onlara karşı topyekûn bir savaş algılayışı mevcut değildir. Bu ülkelerde, ortaya çıkan aşırı ideolojik yaklaşımları imha etme

yoluna gidilmez ve bunları siyasal sisteme entegre etmenin yolları geliştirilir. Dolayısıyla herhangi bir askeri darbenin veya diktatörlüğün ortaya çıktığı gözlemlenemez (Erdem, 1999). Türkiye’de ise asker etkin olmalı anlayışı varlığını ciddi bir süre korumuştur. Bunu desteklemek için ülkenin bölüneceği, parçalanacağı söylemleri ile kamuoyu yönlendirilmiştir. Tehditler sürekli değişkenlik arz ederken, askerin sivil hayattaki ağırlığı yerini korumuştur. (Akıncı, 2013)

Aslında ilke olarak Türk anayasaları da TSK'yı sivil yetkililerin denetimine bırakmıştır (Erdoğan, 1997). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde asker ve sivil bürokrasi, birlikte yönetme eğilimindedir. Bürokrasinin vesayeti kurulduğu için siyasetin sınırlarını toplumsal tabakalar değil bürokrasi belirler. Bunun etkili nedenlerinden biri, burjuvazinin az gelişmişliği ve devletin ekonomi üzerindeki aşırı etkisidir. Bu durum bürokrasiyi daha verimli olmaya zorlamaktadır (Tuncel, 2005). Son yıllarda milli gelir hızla arttı. Hızlı bir gelişme süreci yaşandı. Özel sektör güçlendi. Ekonomide kurumsallaşma özel sektörle hızlandı. Devletin etkisi azaldı ve liberal ekonomi güçlendi. Demokratikleşmenin arkasındaki itici güç, küresel pazarlara açılan şirket sayısındaki artıştır.

Demokratik ülkelerde seçimler oldukça önemlidir. Başarı veya başarısızlık sandıkta ödüllendirilir veya cezalandırılır. Demokrasi kültürünün kurumsallaşmadığı ülkelerde darbeler bazen bir çözüm yolu olarak görülür. Çünkü sorunlara müzakereler ve demokratik yöntemlerle çözüm bulunamamıştır. Askerler ise genellikle ülkeyi kaostan kurtarmak için müdahalede bulunmuştur (Dursun ve Yurttaş, 2006). Türkiye bu açıdan değerlendirildiğinde, geçmiş darbe tecrübelerinden yola çıkarsak, demokrasinin kurumsallaşmadığının en önemli göstergesi de darbelerin direniş göstermeden gerçekleşmesidir.

Sürekli baskı altındaki insanlar darbeye direnemezler. Orta sınıf dediğimiz insanlar sürekli bir ekonomik mücadele içindelerdir. Devlete karşı tüm yükümlülüklerini yerine getirmek için devletin yöneticilerine, askerlerine hiçbir zaman sorguya tabi olmamışlardır. Farklı tepkiler gündeme gelince en üst düzeyde cezalandırılmışlardır. Sivil toplumun güçlenmemesi, vatandaşların kendi tepkilerini ifade edememelerinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de ordu geleneksel olarak popüler ve özerk bir konuma yerleşmiştir ve Türk siyasetine aktif olarak katıldığı dönemler olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun Seyfiye mirası ve onun Türk Kurtuluş Savaşı’ndaki koordinasyon ve başarısı olarak

ordu, geleneksel ve köklü bir kurumdur. Bu bağlamda Türkiye'de ordu, aynı zamanda Türk ulus devletinin yaratılmasında en önemli aktördür. Türk ordusunun, tarihsel süreçte ülkenin modernleşmesini ve batılılaşmasını sağlayan sosyal ve kültürel sistemlerin itici gücü olarak, Türk siyasetinin de başlıca unsurlarından birisi olduğu kabullenilebilir.

3.4.3.Dolaylı Müdahale Biçimleri

Askerin kendi isteklerini direkt olarak ülke yönetimi devralmadan siyasi temsilcilere kabul ettirmesine dolaylı müdahale denmektedir. Sosyolojik olarak, ordunun geleneksel hükümet rejimine göre var olduğu ve toplum için iyi olanın bu rejim tarafından tanımlanacağına ve belirleneceğine kesin olarak inanılmıştır (Bayramoğlu, 2013). Türkiye açısından, rejimin merkezi konumunda bulunan TSK, 1960 ihtilalinden sonra ağırlığını giderek arttırmış, 12 Eylül'den günümüze kadar da sistem içindeki konumunu belirli bir derecede korumuştur. Bunun nedeni, "Resmi bir ideolojik rejimin olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin, halen bu ideolojiyi Kurtuluş Savaşı tasavvurundan beslemeye devam etmesi ve bunun da TSK'nın egemenliğini doğallaştırmasıdır." (Bayramoğlu, 2013). "Resmi ideolojinin yansıtıldığı Türk Devletindeki bu olağanüstü zorlayıcı yapı, sivil toplumun gelişmesine engel olmaktadır" (Karaman ve Aras, 2000).

Ordunun siyasete doğrudan müdahale ettiği 1960 ve 1980 darbelerinin yanı sıra, 1971 yılında ültimatom şeklinde Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtıranın Türkiye radyolarından okunması ve TBMM'ne gönderilmesi ile Süleyman Demirel'in başında bulunduğu Adalet Partisi hükümetinin istifaya zorlanması, dolaylı müdahale örneğinin en somut halidir diyebiliriz.

1970'li yıllara gelinirken, Başbakan Süleyman Demirel'in kurduğu Adalet Partisi (AP) Hükümeti, toplumda yükselen anti-emperyalist tepkiler, TİP'in Meclise girmesi ve DİSK, Dev-Sol gibi oluşumların etkinliğini arttırması ile genişleyen sol fraksiyonlara oluşan tepkiler, DP'lilerin siyasî haklarının iadesine ordu içerisinden gelen tepkiler, sokaklarda ve üniversitelerde şiddet olaylarının görülmeye başlaması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlara karşın, 1971 yılına gelindiğinde hem bu kaotik ortamda ordu içerisinde alt kademe subayların direkt darbe teşebbüsünden çekinildiğinden, hem de bu bahsettiğimiz konularla ilgili siyasi

çıkmaza girildiğinden dolayı Genel Kurmay Başkanı ve hatta dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın da ikna edilmesi ile hükümet istifaya zorlanmıştır (Ertem, 2018).

MGK çatısı altında siyasetteki konumunu aktif halde tutan ordu, kurul vasıtasıyla siyaseti dolaylı yönden etkileyen müdahalelerden de geri durmamıştır. Hemen hemen her konuyu güvenlik sorunu kapsamına alarak ülke siyasetinde etkin olmuştur. Çelik (2008)'e göre, askeri güvenlik bürokrasisinin siyaseti etkilemek için MGK dışında kullandığı diğer mekanizmalar sırasıyla; devlet başkanı, başbakan ve siyasi partilere verilen brifingler, basın toplantısı ve basın açıklamaları (Genelkurmay Başkanlığının ayda bir gazetelerin Ankara temsilcileriyle yaptığı basın toplantısı) , törenlerde konuşmak (Genel Kurmay Başkanının Harp Akademilerinde yaptığı konuşma), milli bayramlarda yapılan askeri geçitler ve TBMM'de gerçekleştirilen oturumlara katılmak şeklinde özetlemektedir (Çelik, 2008). 1960 sonrası dönemde, Türk siyasi hayatında bir aktör olarak ordunun etkinliğinin giderek arttığı ve belirli bir yeri olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Nitekim doğrudan yönetimi ele geçirme şeklinde tezahür eden askeri darbeler ile aktör olarak güçlenen konumu, orduyu dolaylı olarak da siyaset üzerinde etkin kılmıştır diyebiliriz.

3.4.4.Sıkıyönetim Uygulamaları

1960 ve 1980 askeri darbeleri Türk siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında köklü değişikliklere neden olmuştur diyebiliriz. Önceki başlıklarda değinmeye çalışıldığı üzere, ordu ve askeri kurumlar, Türk siyasi hayatında ciddi bir dönem aktör olarak varlığını korumuştur. Siyasal alanda, demokratik hareketlerin kriz çözmedeki başarısızlığının da bunda etkisinin olduğu bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında ordu, çok partili hayata geçişte yaşanan sıkıntılar ve iç siyasal sorunların daha büyük iç çatışmalara dönmesinin önüne geçmek için yönetime müdahale etmiştir. Daha sonrasında ise yönetimi devrettiği sivil siyasilerin demokratik çerçevede sorunlara çözüm bulup bulamadığını tayin edebilecek kadar da siyasetten tam anlamıyla kendisini soyutlayamamıştır diyebiliriz. Dolaylı olarak milli güvenlik siyaseti çerçevesinde ordunun bu pozisyonunu koruduğu uygulamalardan birisi de sıkıyönetim uygulamaları olmuştur.

Sıkıyönetim, olağanüstü halden farklı olarak, mülki makamların idaresinin askeri makamlara devredildiği bir uygulamayı ifade eder. Sıkıyönetim, onu yasal

olarak ortaya koyan iradeye sınırsız bir yorum yapma gücü verirken, aynı zamanda sıkıyönetim durumunun süreklilik arz etmesi de kendi kendine sıkıyönetim durumunu bir norm olarak karşımıza çıkarmaktadır. (Öztan & Bezci, 2015)

Sıkıyönetim ilan edilen yerlerde kontrol sıkıyönetim komutanlığının ve dolayısıyla askerlerin eline geçer. Türkiye'de 26 yıllık uzun bir süre sıkıyönetim uygulaması Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra başlamıştır. Ülkenin siyasi hayatı sıkıyönetimlerden dolayı sekteye uğramıştır. Gençlik örgütleri, çeşitli meslek kuruluşları ve sendikaların faaliyetlerine son verilmiş, bazı yayınların basımı yasaklanmıştır. Hükümet özellikle artan şiddet ve terör olaylarını bertaraf etmek için 1970 sonrasında güçlendirilerek ilan edilmiş olan sıkıyönetim uygulamaları ile askere geniş yetkiler vermiştir. Alışılmadık bir yönetim biçimi olan sıkıyönetim, geleneksel yönetim biçimleriyle çözülemeyecek sorunlar ortaya çıktığında temel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı ve bazen askıya alındığı bir rejim uygular. Türkiye'de kabul edilen 1924 ve 1961 Anayasalarında sıkıyönetim düzenlenmiştir. Her bir anayasada sıkıyönetimin kapsam ve içeriği bir öncekine göre genişletilmiştir. Hepsinde sıkıyönetimin ilanını Bakanlar Kurulunun önerisi ve TBMM'nin kabulüne bağlamıştır. Gerekli görüldüğü hallerde Bakanlar Kurulu sürenin uzatılması talep edebilmektedir; ama gerçekte bu biraz da ordudan gelen taleplere göre şekillenmektedir.

13 Mayıs 1971 tarih ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun kabul edilmesi ile askeri mevzuata önemli bir kanun eklenmiş ve bu kanun ile birlikte sıkıyönetim komutanının yetkileri artırılarak, sıkıyönetim bölgesinde kamu düzenini ve huzuru sağlayabilmesi maksadıyla temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasını da içeren bir takım önlemler alabileceği belirtilmiştir. “Tabii hâkim” ilkesi “kanuni hâkim” ilkesi şeklinde değiştirilerek sıkıyönetim mahkemelerinin anayasaya aykırılık durumu giderilmek istenmiştir. Eylül 1971'de yapılan bir değişiklik ile de sıkıyönetim kanununda yeniden düzenlemeye gidilmiş ve sıkıyönetim ilanını gerektiren hallere “ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü içten veya dıştan tehlikeye sokmak veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri” gibi haller de eklenmiştir (Çelik, 2008).

12 Mart 1971 Muhtırası ve sonrasında yapılan anayasal değişikliklerle TSK'nın, MGK'daki temsil değişikliği ile merkeziyetçi yapısını, görev tanımını değiştirerek özerk yapısını güçlendirdiğinden bahsetmiştik. Bu durum MGK'nın

ülkenin makro politikalarının üretilip, karar alınan bir devlet organına dönüşmesini sağlamış ve asker siyaseti kontrol ve yönlendirmesinin yolunu açmıştır. Ayrıca sıkıyönetim ilan gerekçeleri ve şartları muğlak şekilde genişletilerek özgürlüklerin kaldırılması veya kısıtlanması yetkisi idarecilere de tanınmıştır. Ancak bu dönemde en önemli gelişme Danıştay'ın takip ettiği askerlere yönelik işlem ve eylemlerin denetiminin bu kurumdan alıp Askeri Yüksek İdari Mahkemesine vermesi olmuştur. (Bayramoğlu, 2013).

Sıkıyönetim uygulamaları, Türkiye tarihinde çokça karşımıza çıkan bir olgu olarak sivil-asker ilişkileri açısından ordunun konumunu güçlendirmiştir. Sıkıyönetim kanunlarında yapılan değişiklikler ile askeri makamlara verilen yetkilerin arttırılması, askerin sivil alandaki etkinliğini genişletmiştir desek yanılmış olmayız.

3.4.5.Seçimlere Müdahale

1960 darbesi sonrasında, DP'lilerin önde gelen isimlerinin çoğu tutuklanmış ve siyasetten men yasağı almışlardı. Darbe sonrası yapılan değişikliklerin ardından ordunun en önemli sorunu ise, yeniden toplumsal örgütlenme planını uygulayacak ve alınan tedbirlerin devamını sağlayacak bir grubun varlığı konusuydu. Askeri liderler arasında bu noktada iki farklı görüş hâkim olduğu söylenilebilir. Bir kesim siyasi teşkilatlanma açısından güçlü bir askeri varlığın olması gerekliliğine inanırken, diğer ve daha büyük bir grup ise CHP ve felsefesine güveniyor ve partinin gelecek seçimi kazanacağı inancıyla askeri rejimin sürmesine karşı çıkıyordu. 1961 Temmuz ve 1962 seçimlerinin sonuçlarına göre darbe karşıtı kadrolara sahip olduğu düşünülen AP güçlü bir çıkış yakalarken, CHP hem meclis hem de senatoda azınlıkta kaldı. Bu durum sonucunda 21 Ekim 1961'de bir grup subay siyasi partileri kapatmaya, MBK'yı feshetmeye ve seçimleri iptal etmeye karar verdi. Bu durum Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın karşı çıkmasıyla uygulanamadı ve onun ısrarları sonucunda İsmet İnönü'nün liderliğinde sivil bir hükümet kuruldu. (Karpas, 2015)

1980 darbesi sonrası ise, Kenan Evren'in başını çektiği Milli Güvenlik Konseyi demokratikleşmenin ordunun gözlemi ve kontrolü eşliğinde olması kanaatindeydi. 1983'te yapılan seçimlerde, Orgeneral Turgut Sunalp'ın başında bulunduğu ve ordunun açıkça desteğini alan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ile askeriye istemeyerek de olsa izin vermek durumunda kaldığı Turgut Özal'ın başında bulunduğu Anavatan Partisi (ANAP) seçimlere katılmaya hak kazanmışlardı. MDP askeri rejimin

açıkça desteğini almasına karşın, seçim sonuçlarına göre ANAP oyların %45'ini alarak iktidara geldi. (Akıncı, 2013)

Doğrudan askeri müdahalelerin yaşandığı Türk siyasi tarihinde, ordunun seçimlere müdahalesi konusu da diğer bir tartışma konusudur. Ordu yönetime el koyarken, nihai olarak sivil bir iktidara yönetimin devredilebileceği şartları oluşturma gayesinde olduğunu her seferinde belirtmiştir. Bununda da düzenin tekrar tesis edildiğinde yapılacak bağımsız seçimlerle olacağı beyanında bulunulmuştur. Doğal olarak gerçekleşen askeri darbeler beraberinde seçimleri getirmiştir. Nitekim askeri müdahalelerin ardından belirli bir süre sonra seçimler yapılabilmiş ve genel olarak, yönetimde askeri liderler olsa dahi nihai bir zeminde seçimlerin gerçekleştiği konusunda ortak bir düşünce hâkimdir diyebiliriz. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir diğer konu, yönetime el koyarak, siyasi alanı tekrar dizayn eden askeri bir rejimin varlığı gözetiminde yapılan bu dönem seçimleri, bir tartışma konusu olarak yerini korumaya devam edecektir.

4. GÜVENLİK KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA 1990’LI YILLAR SONRASI SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

4.1. 1990’lı Yıllar Sonrası Türkiye’de Güvenliğin Dönüşümü

Bu noktaya değin modern bir devletin güvenlik algısının doğal bir refleks olarak ordu kurumunu var ettiğini, bu kurumun iç ve dış tehditlere karşı ülke güvenliğini sağlamada etkin kurum olması gerektiği üzerinde durduk. Bununla birlikte demokratik bir süreçte asker ve sivil otorite arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar ile öne sürülen fikirleri tartışmaya çalışarak, sonrasında Türkiye’de askeri vesayetin özellikle 1990’lı yıllara gelene kadarki süreçte kurumsal olarak nasıl şekillendiğini tartıştık. Bu döneme kadar Türkiye’de hem toplumsal hem de bürokratik açıdan ordu kurucusu olduğu Cumhuriyetin merkezinde olacak şekilde kendisini konumlandırmıştır diyebiliriz. Çok partili siyasal hayata geçiş dönemlerinde ortaya çıkan farklı düşünce ve görüşlere, Cumhuriyet ve ilkelerine, Atatürkçülüğe ve laikliğe aykırı olduğu gerekçesi ile müdahale etmekten geri durmamıştır. Ordunun bu derece merkezi ve güçlü yapısının sadece Cumhuriyet’in kuruluşunda üstlendiği rol ile açıklanması yeterli olmayacaktır. ABD ve Sovyetler Birliği’nin küresel rekabette dünyayı sürüklediği süreçte, askeri ilişkilerin, paktların ve ittifakların yapıldığı, askeri orduların ittifaklardan gelen destekler ile gündemde olduğu ve daha fazla güçlendiği bir gerçektir. Çift kutuplu sistem bir taraftan dışsal bir tehdit unsurunu ortaya koyarken, ordunun sivil otorite karşısındaki rekabette güçlenmesine meşruiyet kazandırmış, NATO gibi küresel ittifakların işbirliğini arttırdığı süreçte ordu Türkiye’de var olan yapısını sağlamlaştırmıştır. Ordunun bu süreçte iç siyasette yaşanan gelişmelerde askeri müdahaleden çekinmeyen yapısı, aslına bakıldığında içeride demokrasiye yapılacak askeri müdahaleye, dış dünyadan veya ittifaklardan gelecek demokratik söylem veya tehdit algılamadığı bir uluslararası ortamın varlığının göstergesidir. Türkiye açısından da sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü anlamında bu ortam Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile değişim sürecine girmiştir diyebiliriz.

Soğuk Savaş döneminde güvenlik, esas olarak askeri terimlerle tanımlanmaktadır. Sonrası dönemde ise sosyal meseleler, kalkınma ve ekonomik meseleler, terörizm, etnik ve dini hatlar içindeki devlet içi çatışmalar veya çevresel

meseleler gibi birçok kaygıyı içerecek şekilde genişletilmiştir (Moskos, Williams, & Segal, 2000).

Batı'da ve özellikle Batı Avrupa'da ise Soğuk Savaş sonrası demokratikleşmenin bir sonucu olarak refah ve güvenliğin artması arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuş ve vurgu devlet güvenliğinden sosyal/insani güvenliğe¹ kaydırılmıştır (BM Kalkınma Programı, 1994). Türkiye ise etrafında belirip kendi içinde yankı bulmuş tehditler neticesinde, geleneksel ve devlet odaklı güvenlik algısını sürdürmüş ve politikasını bu seviyede ortaya koymuştur. Bir başka ifade ile Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından güvenlikleştirmenin kapsamı değişmekle kalmamış, gerek Birleşmiş Milletler (BM) sisteminde gerekse güvenlik akademik camiasında kendini gösteren şey insan merkezli güvenliğe dönüşmüştür (Brauch, 2008). Böylece Batı'da liberal-demokratik güvenlik ufku gelişirken, asker odaklı güvenlik algısı ağırlığını Türkiye'de korumaya çalışmış, askeri bürokrasinin artan vesayeti ile siyasi/ekonomik temelde çözülebilecek sorunlar "güvenlikleştirme"² süreci ile güvenlik sektörüne dâhil olmuş ve ulusal güvenlik politikasının konusu halini almıştır. Bu bağlamda savunmacı reelpolitik, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güvenlik algısında ve siyasetinde etkili olmuştur (Gül, 2016).

1990'lı yıllar öncesinde Türkiye'de iç siyasal tecrübelerinden kaynaklı ordu kendi geleneksel yaklaşımını sürdürmede başarılı olmuşsa da bunda küresel olarak çift kutuplu dünya sisteminin uluslararası yapısal açıdan etkili olduğunu da söylememiz gerekir. Nitekim çift kutuplu uluslararası sistemde Türkiye'nin NATO üyesi olması ve uluslararası ortamın askeri ordulara biçtiği değerin önemli olması dolayısıyla, içeride ordunun sivil üzerindeki ağırlığını pekiştirdiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Fakat bu durum Sovyetlerin dağılması ile birlikte farklı bir yönde seyretnmiştir. Sovyetlerin dağılması ile çift kutuplu sistem içerisinde ortadan kalkan tehdit, NATO ve askeri kurumların uluslararası yapısal anlamda görece daha önemsizleştiği ve dönüşüm geçirdiği bir süreci beraberinde getirmiştir. Türkiye de, sivil-asker ilişkileri bakımından uluslararası arenada daha "güvenli" bir ortamın varlığı ile askeri

¹1994 İnsani Gelişme Raporu ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) "dünyada barışın ancak insanların günlük yaşamlarında güvenliğinin sağlanmasıyla mümkün olabileceği" mesajını vermektedir.

²Güvenlikleştirme kavramı, ilk olarak 1995 yılında Ole Waiver tarafından tanıtıldı; Daha sonra Kopenhag Okulu yazarlarının diğer eserlerinin temelini oluşturan teori oldu. Kopenhag Okulu, sektörel güvenlik ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi gibi diğer yaklaşımlarını da güvenlikleştirme teorisine dayalı olarak güncelledi.

gündemin yerini sivil otoritelere bıraktığı bu dönemden etkilenmiştir. Bu durumda küresel konjonktürden kaynaklı güvenlik algısının değişmesi ile ülke içerisinde sivil-asker ilişkilerindeki rekabette ordunun milli güvenlik siyaseti üzerinden konumunu “güvenlikleştirme” stratejisi ile koruduğu sonucu çıkarılabilir. Özellikle 1990’lar sonrası dönemde küresel güvenlik açısından yaşanan bu dönüşüm daha güvenli bir ortamı beraberinde getirirse de, Türkiye açısından ordunun aktör pozisyonu devam etmiştir.

MGK Genel Sekreterliği 2945 sayılı kanununda milli güvenliğin tanımı; devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını olarak tanımlanmış, akabinde devletin milli güvenlik siyaseti; milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile milli güvenlik kurulunun belirlediği görüşler dahilinde, bakanlar kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade ederek geniş bir kapsamda yorumlanmıştır (MGK, 1983, 2.md). 1990’larda Türkiye açısından güvenlik sorunu olarak ortaya çıkan ‘dini (İslam) ve etnik (Kürt)’³ meseleler ordunun da dikkatini bu tehditlere çevirerek yeniden formüle edilmiş yeni bir profesyonellik geliştirmesi anlamında önem kazanmıştır.

Türkiye'nin güvenlik algısındaki dönüşüm üç aşamada gerçekleşmiştir, bu dönüşüm Türkiye'nin yaşadığı ulusal güvenlik sorunlarıyla da ilgilidir (Bilgin Aytaç, 2017).

Önemli bir NATO üyesi olan Türkiye'nin 1990 sonrası değişen koşullara uyum sağlaması için önce orduda hızlı bir modernizasyon projesi başlatıldı. Bu dönemde Körfez Savaşı ile ivme kazanan “Kürt ayrılıkçılığı”, PKK terörü ve buna karşı verilen mücadeleyle ortaya çıkan yeni tehdit algıları gündeme gelmiştir. PKK, 1984 yılında Eruh ve Şemdinli'ye gerçekleştirdiği baskınlarla Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne açıkça savaş açmış ve yıllarca sürececek bir sosyal, ekonomik ve siyasi güvenlik sorunu başlatmıştır (Bilgin Aytaç, 2017). Özellikle 1990'larda PKK, ulusal güvenliğe yönelik birincil tehdit haline gelmiştir. Diğer bir deyişle 1990'lı yıllarda artan PKK tehdidiyle birlikte Türk ordusunun temel tehdit algısı değişmiştir. Şüphesiz

³Etnik unsurlarını ön planda tutarak ayrılıkçı yaklaşımlarla bağımsızlık peşinde koşan PKK gibi örgütler ile Özgür Suriye Ordusu gibi kendi ülkelerinin siyasi yönetimine karşı aktif olan örgütler vardır. İslamcı unsurun yanına mezhepçiliği de ekleyerek hareket eden ve kendi mezhepleri dışında herkesi gören İŞİD gibi örgütler de örnek olarak verilebilir.

PKK 1990'ların bir olgusu değil, ancak 1990'lara gelindiğinde, hem küresel gelişmeler hem de PKK ile mücadelenin ilk aşamalarında TSK'da hâkim olan özgüven ve düşmana duyulan küçümseme durumu değişime uğramıştır (Balta Paker, 2010). 1980'lerde iktidar seçkinleri tarafından "birkaç terörist" olarak etiketlenen PKK, 1990'ların başında Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in "Ülkemizi kaybediyoruz diye gerçekten korktum" ifadesinden de anlaşılacağı üzere önemli bir tehdit halini almıştır (Cemal, 2003). PKK'nın ulusal güvenliğe yönelik en büyük tehdit olduğu anlayışıyla, öncelikle TSK'nın yapısı değiştirilerek, ordunun kırsal alanlardaki hareketliliğini ve gücünü artırmak için teknik ve askeri gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Köy Koruculuğu, Olağanüstü Hal ve Terörle Mücadele Kanunu gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Ancak ülkenin güvenlik yaklaşımı çerçevesinde klasik anlayışa bağlılık değişmemiş ve güvenlikleştirme politikaları bu çerçevede uygulanmaya devam etmiştir. PKK ile savaş devlet merkezli ve askeri güç temelinde yürütülürken, PKK'nın dış düşman olarak gösterilmesiyle güvenlik perspektifi pekiştirilmiştir. Bölücü terör örgütü olarak tanımlanan PKK ile mücadele, ülkede "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" temelinde yapılan milli güvenlik tanımıyla devam etmiştir. Bu durum, 1990 sonrası değişen güvenlik yaklaşımları ve çeşitlenen tehdit olgusunu klasik anlayışa dayalı güvenlik politikalarıyla çözmeye çalışmak ve bu sorunun neden bugüne kadar ulusal güvenliğe yönelik en temel tehdit haline geldiğini anlamak açısından önemlidir (Balta Paker, 2010). Terörizm ile sivil-asker ilişkileri açısından bu durum değerlendirildiğinde, askerin milli güvenlik ile ilgili sorunlara müdahil olduğu dönemlerde gücü kendi merkezine çekmesi durumu, Batı ülkelerinde ve en konsolide demokrasilerde bile söz konusu olmuştur.

İkinci aşama, 1990 yılının sonlarına doğru “gerici tehdit”in yeni ve önemli bir tehdit algısı olarak belirlenmesidir (Bilgin Aytaç, 2017). Nitekim Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana asker-sivil elitlerin ve Kemalist ideolojinin güvenlik ve beka meselesi olarak gördüğü aşırı dini ideolojik yaklaşımlar, 1990 sonrası değişen güvenlik olgusuyla birlikte kendini açıkça göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana gündeme gelen ve bölünme korkusunu artıran terör ve toplumsal sorunlara askeri yöntemlerle çözüm aranmıştır. İslamcı terör örgütü olarak ilk akla gelenler 1980'lerde Hizbullah ve İBDA/C örgütlerinin dinsel bir tehdit olarak karşımıza çıkmasıdır. İBDA/C örgütünün tabanı 1975'lerde Milli Selamet Partisi yanlısı gençlik örgütü Akıncılar Derneğidir.

Propaganda ve terörist faaliyetlerinde, Yahudi ve Hristiyanlık karşıtı federal bir devlet çağrısında bulunan Büyük Doğu ideolojisini benimseyen bir örgüttür. Genel olarak İBDA/C, İran yanlısı tüm grupları, Şiiliğe ve İran'a taraftar oldukları gerekçesiyle düşman olarak görmekte ve kendinden başka her türlü İslami oluşuma tepki göstererek eleştirmektedir (Okçu, 2009). Ayrıca, 1990'ların başında, Hizbullah'ın doğu bölgelerindeki varlığı, siyasi İslam'ı tehdit etme potansiyeline sahip bir terörist hareket olma potansiyeli ve laik özellikleri nedeniyle Türk ordusu için bir güvenlik sorunu olarak görülmüştür. 1993'te Sivas'ta gazeteci Uğur Mumcu'nun öldürülmesi ve Sivas'ta Madımak otelinde 33 yazar ve sanatçının yakılması, yeni tehdidin dini ve faşist bir temelde yükseldiğini göstermiştir (Kirişçi, 2001). Aynı zamanda Hizbullah da dini tabanlı bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Hizbullah örgütlenmesini, Kürt milliyetçiliğine dayalı bir şeriat devleti kurmak için silahlı mücadeleye girişen yasadışı bir örgüt olarak tanımlamak mümkündür. Hizbullah; "Allah'ın partisi, birlik, toplum, Allah yolunda şeriat düzeninin kurulması için mücadele edenlerin topluluğu" demektir. Dini temelli bu katı ideolojide Hizbullahçı olmayan "Hizbul şeytandır" ve dolayısıyla Hizbullah'ın ve Allah'ın karşısındadır. Hizbullahçı ideoloji aslına bakılırsa 1979 Humeyni öncülüğündeki İran İslam devriminin gerçekleşmesinden sonra bölgesel olarak yankı uyandırmış ve varlığı kabul edilmiştir. Türkiye'de 1984-85 yıllarında büyükşehirlerde mala karşı işledikleri suçlarla özellikle de Güneydoğu illerinde fikri yapılanma olarak toplantıları ile bir tehdit unsuru olarak varlığı kabul edilmiştir. Hem etnik hem de dini bir tehdit unsuru olması nedeniyle 1990'larda özellikle Güneydoğu bölgesinde PKK ile ideolojik tabanda ayrıştıklarından dolayı karşılıklı çatışmalar yaşanmış, zaman zaman faili meçhul cinayetler veya silahlı eylemlerle varlığını göstermiştir (Yurtseven, 2006).

Mevcut bu tehditler karşısında güvenliğin temel teminatı olarak görülen ordu, bu tehdit olgusunu bir dış düşmanla birleştirme ve böylece devlet merkezli askeri çözüm odaklı politikalarını meşrulaştırma ihtiyacını hissetmiştir. Bu bağlamda İran, Türkiye'deki İslami aşırılıkçı hareketleri besleyen ülke olarak seçilmiş ve düşman ilan edilmiştir (Akmanlar, 2019). Ülman'a (2002) göre 1991 yılında Sovyetler Birliği çökerken, TSK güvenlik politikalarını yeniden düzenlemeye karar vermiştir. 1992'de yayınlanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ile TSK, Kürt ayrılıkçılığını devletin karşı karşıya olduğu birincil güvenlik tehdidi olarak göstererek dikkatini Türkiye'nin iç işlerine yönlendirmiştir (Genç Yılmaz, 2022).

Buna ilaveten, Refah-Yol Koalisyonun iktidara gelmesi, ordu açısından irticanın milli güvenlik için birincil tehdit algılaması bakımından yeni bir dönemi de başlatmıştır. 1996 Haziran ayında işbaşına gelen ve kısa sürede koalisyon hükümetinin büyük ortağı olmayı başaran Refah Partisi'nin (RP), toplumun çeşitli kesimlerinde yoğun bir laiklik ve demokrasi tartışmasına yol açan girişimleri olmuştur. Bu çerçevede RP kadrosu, Başbakanlıkta mezhep şeyhlerine verilen toplu iftar, devlet dairelerinde başörtüsüne izin verilmesi girişimi, İstanbul'un fethini tamamlamak için Taksim'e cami yapılması projesi vb. noktalar askeri kanatta tedirginliğe neden olan başlıca konular arasında sayılabilir (Ülman, 2002). Siyasi seçimlerle meşru olarak iktidara gelmiş olan Refah Partisi hükümeti, dönemin askerî kurmayları tarafından “post-modern” askerî müdahale ile 1997 yılında görev bırakmaya zorlanmıştır (Vatandaş, 2018). 28 Şubat 1997 müdahalesine gidilen süreçte askeri kesimler ve onların sivil destekçileri tarafından milli güvenliğin yanı sıra laikliğin tehdit altında olduğunu söylemlerinin yayılması, bir kez daha Türk siyasi tarihinde güvenlik kavramı aracılığıyla askerlerin, sivil iktidara müdahalesinin meşruluğunu sağlamıştır (Öztan, 2014). Ülman'a (2002) göre, daha sonra post-modern darbe olarak adlandırılacak 28 Şubat askeri müdahalesinden sonra yeniden değiştirilen Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde, daha önce birincil güvenlik tehdidi olarak ele alınan Kürk ayrılıkçılığı konusuna ilaveten, siyasal İslam ve İslami aktivizm gibi yeni tehditler eklenmiştir (Genç Yılmaz, 2022). Yine ordu bu tehditleri bertaraf etmede yetkili organ olarak tanımlanmıştır (Genç Yılmaz, 2022).

28 Şubat post-modern darbesi, Türk siyasi tarihinde daha önceki darbelerden farklıdır. Daha ziyade ordunun baskın görüşünü belirli çevrelerce hükümete dikte etmeye çalıştığı, hükümetten bağımsız yüksek rütbeli paşaların katıldığı irticaya yönelik toplantıların yapıldığı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri aracılığı ile bazı siyasilere cezai davaların açıldığı ve hükümet aleyhine kamuoyu yarattığı bir sürecin sonucudur. Nitekim ordu daha önceki darbelerde olduğu şekilde yönetime el koymamış, bir muhtıra yayınlarak, Milli Güvenlik Kurulunda kendi hâkim görüşlerini hükümete onaylatmıştır diyebiliriz. Hükümetin bir açıdan onaylamak durumunda kaldığı MKG kararlarında, irtica faaliyetlerinin önüne geçmeye yönelik tedbirler alınması, imam-hatip okullarının bazılarının meslek liselerine dönüştürülmesi, dinci kuruluşların takip edilmesi, ordudan ihraç edilenlerin yerel hizmetlerde istihdam edilmemesi, tehdit olarak algılanabilecek yayın ve basın

organlarının takip edilmesi gibi maddeler onaylanmıştır. Ordu bu anlamda 28 Şubat post-modern darbesi ile güvenlikleştirme alanını genişletmiştir diyebiliriz.

7 Temmuz 1997 tarihinde, bir sonraki adım olarak Türk ordusu, İçişleri Bakanı ile polis görevlerini üstlenmek üzere bir protokol imzalamıştır: Protokolün adı Emniyet Asayiş ve Yardımlaşma'dır (EMASYA). EMASYA genelgesinin pratikte devletin işleyiş biçiminde sivil siyasetin karar alma alanlarının sınırlarının daraltılması ve sivil alanın askerileşmesi süreci olarak eleştiriler getirilerek, polisin, emniyetin ve valinin kontrol ettiği sivil alanlara askerin yerleştiği vurgulanmaktadır (Genç Yılmaz, 2022). Bu protokolle birlikte ordu, il sınırları içerisinde valiliklerden izin almaksızın güvenlik gerekçesiyle olaylara müdahale yetkisine sahip olmuştur. Bunun yanı sıra kamuda istihdam edilecek devlet görevlileri ile ilgili güvenlik tahkikatının askeriye tarafından yapılmasının önü açılmıştır. (<https://edb.adalet.gov.tr/>).

Tüm bu gelişmeler, askeriye'nin güvenlikleştirme stratejisi ile iç işlerinde etkinliğini korumaya yönelik yaklaşımını ve baskısını ortaya koyar. Fakat her ne kadar ordu bu otoriteyi korumaya çalışsa da, hem toplumsal hem siyasi hem de küresel açıdan var olan değişim, demokratik ve sivil adımların önüne geçilmesine müsaade etmemiştir. Bayramoğlu (2007)'ya göre de bu durum sosyolojik açıdan bu döneme kadar merkezin çevreyi dışladığı toplumsal yapının artık yerini merkez ile çevrenin birtakım kimlikler üzerinden aralarındaki mesafenin azalması görüşünden yola çıkarak anlamlandırılabilir. (Bayramoğlu, 28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi, 2007) Nitekim ordu tüm bu merkezîyetçi müdahalelerine rağmen sivilleşmenin önüne geçememiştir.

Üçüncü aşama olan ve 2000'lerden günümüze kadar olan süreci etkileyen faktör, Avrupa Birliği'ne uyum sürecidir (Bilgin Aytac, 2017). Avrupa'da barışın sürekli olduğu bir toplumsal yapıyı tesis etme dileği, AB politikasındaki karar vericilerin ön koşulu olmuştur. Türkiye açısından önemi ise, Sovyetlerin dağılması ile birlikte var olan küresel boşluğun, uluslararası güvenliğin sağlanması açısından Avrupa Birliği'nin genişlemesi çerçevesinde doldurulmasıdır. Nitekim küresel güvenlik anlayışındaki bu dönüşümle birlikte bu eklemlenme sürecine aday aday olan Türkiye, kendi içerisinde sivil-asker ilişkilerini farklı bir dinamizme oturtma çabası içerisine girmiştir. Kuruluşunda bir ekonomik topluluk olarak tasarlanan AB, Soğuk Savaş sonrası genişleme veya bütünleşme dönemleri ile hem nitelik olarak hem de değerler olarak farklı boyutlar kazanmıştır. Başlarda iktisadi temellere dayanan birlik daha sonra siyasi ve toplumsal hedefler geliştirmiş, buna bağlı olarak da Soğuk Savaş

sonrası bağımsızlığını ilan eden devletlerin bir kısmını birliğe dâhil ederek genişlemiştir (Yücel, 2007). Maastricht’de 9-11 Aralık 1991 tarihlerinde gerçekleşen toplantılar sonucunda Avrupa Topluluğu’nun Avrupa Birliği’ne dönüştürülmesi ve parasal birliğin 1999 yılına kadar tamamlanması, Avrupa vatandaşlığının oluşturulması ve ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişleri politikalarının meydana getirilmesi kararlaştırılmıştır. Entegrasyon süreci ile beraber Sovyetler Birliği’nin dağılmasının yarattığı idari boşluğu doldurmak ve Batı Avrupa’nın güvenliğini sağlamak için başta Doğu Avrupa olmak üzere bir genişleme dalgası başlamıştır. Kopenhag Zirvesi ile de, birliğe üyelik amacıyla başta insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlık haklarının güvencesi olmak üzere belirli şartlar netleştirilmiştir. 1995 yılında Soğuk Savaş sonrası ilk genişleme Macaristan, Avusturya ve İsveç’in birliğe katılmasıyla olmuştur. Bir diğer önemli genişlemeyse Polonya, Çek Cumhuriyet’i, Slovakya gibi eski doğu bloğu devletlerinin birliğe katılması olmuştur (T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: “AB’nin Genişlemesi”, 2022, (Çevrimiçi), <http://www.ab.gov.tr>). Fakat burada kilit nokta Polonya, Ukrayna ve Türkiye gibi ülkelerin AB ile ilişkilerini geliştirme noktasında yaşanan güvenlik dönüşümüdür. Polonya, Ukrayna ve Türkiye gibi nüfusu fazla olan, konum olarak da önemli ve 1990 sonrası dönemde NATO gibi Batılı kuruluşlar için özel önem verilen ülkelerin, entegrasyon sürecindeki Avrupa Birliği’yle ilişkilerinin özel bir önemi bulunmaktadır. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliğiyle 1970 yılında Katma Protokol ile başlayan geçiş dönemi sona ermiş, Türkiye-AB ortaklık ilişkisinde son döneme geçilmiştir. 1970’den itibaren ilişkilerdeki zorlu süreç, iki tarafın da birbirine ekonomik, gerek demokratik gerekse güvenlik temelli ihtiyaçların sonucunda sürdürülmüştür (Akmanlar, 2019). 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde Türkiye oybirliğiyle Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak kabul edilmiş, böylelikle 500 yıllık adaylık sürecinde yeni bir sayfa açılmıştır (Kargın, 2011). 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi’nde Türkiye’nin demokrasi ve insan hakları temelinde kurulan Avrupa Birliği’nin siyasi kriterlerini karşıladığı neticesine varılmış ve 3 Ekim 2005’te müzakerelere başlanmasına karar verilmiştir. Fakat "Katılım Müzakereleri" kapsamı içinde Türkiye halen AB’ye üye olamamıştır. Süreçte yaşanan sıkıntılar ve uzaması nedeniyle de hükümet AB üyeliği konusunu askıya almış, son günlerde AB üyeliği 2000’lerin başındaki popülerliğinden oldukça uzaklaşmıştır (<http://www.ab.gov.tr>).

4.2.Türkiye’de 1990’lı Yıllar Sonrası Sivil-Asker İlişkilerine Bakış

4.2.1.1990-2007 Arasında Gerçekleştirilen Reformlar

1990'lar, Türkiye'de istikrar ve güvenliğin ön planda, arka planda demokratikleşme gibi sorunların tartışıldığı yıllar olmuştur. Özellikle Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren modernleşmesi, ekonomisi, kültürel yaşamı, kentleşmesi, sınıfsal ve toplumsal ilişkileri ile dönüşüme uğrarken, bir yandan da demokrasi eksikliği sorunuyla baş başa bırakılmıştır. 1990'lar Türk siyaseti açısından istikrarsız ve değişken bir süreçtir. Bu istikrarsızlık, ekonomi ve siyasi sorunların da düğümlenmesiyle giderek artan ve uzun süreli uyumsuz koalisyonları beraberinde getirmiştir. Çıkış yolunun erken seçimlerde arandığı umutsuzluğa yol açan karamsar bir atmosfer ortaya çıkarmıştır. Bu atmosfer halk üzerinde görece istikrarlı bir döneme olan isteği arttırmıştır. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın halk üzerinde yarattığı bu etkileri, kısa vadeli hükümetler ile yönetimi sürekli birbirine devreden siyasi partiler takip etmiştir. Bu nedenle 1990'lı yıllarda aktif siyasetin içinde yer alan veya aktif siyaseti takip eden AK Parti kadroları, hükümete geldiklerinde gelişmelerden ders almış, ekonomi ve istikrara büyük önem vermişlerdir. Çünkü 2000'li yılların Türkiye'si 1999 depremlerini, 2000 ve 2001 ekonomik krizlerini yaşamış bir ülkedir. AK Parti hükümetlerinin seçmen nezdinde sağladığı prestijin temel dayanaklarından biri seçmenlere öncelik veren bu tutum olmuştur (Cansever ve Kiriş, 2015).

1994, 1998 ve 2000-2001 ekonomik krizleri aslında neo-liberal politikaların sıkıntıda olduğunu, ülkede siyasi ve ekonomik sorunların olduğunu göstermektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomik durumuna bakıldığında dış borcun giderek arttığı ve enflasyon sorununun sabit hale geldiği görülmektedir. (Doğan, 2020)

AB'ye katılım ve sürecine ilişkin uygulamaların 2000 yılından sonra büyük bir ivme kazandığı tespit edilmiş ve Avrupa Birliği ülkeleri Aralık 2004'te Türkiye'nin AB katılım müzakerelerinin 2005 yılında başlamasına karar vermiştir. Bu süreçte de sivil-asker ilişkileri açısından Türkiye'den beklenen ön koşul; siyasi olmayan unsurların sivil siyasi güçler üzerinde oluşturacağı baskı ve kontrolün kaldırılması ve askeri yapıya sağlanan geniş ve muğlak yetki tanımlarının kaldırılmasıdır. Bu bağlamda, ülkedeki görevlerine ve demokratik koşullara uymayan ordunun müdahale ve işleyişinin hızlanan üyelik sürecinde çeşitli reformlarla engellenmeye ve tekrar eski haline getirilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Kopenhag Kriterleri'nde askeri yapı

üzerinde sivil denetimin önemi hissedilmekte ve bunun gerekliliği ve demokratik sistem bağlantısı görülmektedir. Ordunun AB süreciyle ilgili olarak buna destek vermemesinin veya açıkça karşı çıkmamasının belli sebepleri vardı. Buna göre ordu öncelikle Atatürk'ün Batılılaşma politikasının zirvesi veya son aşaması olarak görülebilecek bir süreci engellemenin kendi kendisiyle çelişmek anlamına geleceğini bilmektedir. Bu nedenle modernleşme açısından büyük bir adım olan AB uyum sürecine açıktan karşı çıkılmamıştır. Ayrıca o dönemde halkın AB'ye katılmaya sıcak ve olumlu bir şekilde istekli olması da ordunun kamuoyunun itibarını zedelememek adına bu sürece açıkça karşı çıkmamasının bir başka nedeni olabilir (Cansever, 2013).

AB için önem arz eden Kopenhag Kriterleri ile ilgili olarak hazırlanan uyum paketleri, AK Parti'nin ilk döneminde attığı demokratik adımlardır. Türkiye'nin 1999'da aday ülke statüsü kazanmasının ardından 2002 yılına kadar geçen süreçte üç farklı uyum paketi yayınlanarak mecliste onaylandı. Daha sonra AK Parti hükümetinin hazırladığı altı uyum paketi Meclis'ten geçirilerek önemli ilerlemeler sağlandı. Yayınlanan uyum paketlerinin içeriğine bakıldığında özgürlük ve demokrasi adına önemli maddeler bu paketlerin özünü oluşturmaktadır. Bu uyum yasaları özünde; ifade özgürlüğü, derneklerle ilgili sivil toplumu güçlendirmeye yönelik atılan adımlar, toplanma özgürlüğü, sivil toplumla ilgili hususlar, din özgürlüğü, işkence, azınlık hakları, insan haklarına ilişkin düzenlemeler ve bunlarla ilgili askeri-siyasi ilişkilere ilişkin düzenlemeleri içerir (Kurban, 2014).

2002 genel seçimlerinde iktidara gelen AK Parti, seçim sürecinde de ifade ettiği gibi iktidara gelmesiyle birlikte AB üyeliğine yönelik adımları ve politikaları hızlandırdı. Bu kapsamda, reformlar arasında yer alan TSK ve ordu harcamalarının kontrol ve sorumluluğu, MGK'nın yapı ve işleyişine ilişkin düzenlemeler, askeri yargıdaki reformlar gibi konular hükümet tarafından ele alınmıştır. Yedi uyum paketi ve bu dönemde yapılan yasal düzenlemeler ile asker-sivil ilişkileri açısından önemli reformlar yapılmıştır (Doğan, 2020).

Sivil-asker ilişkilerinde siyasi reform sürecinde kaydedilen ilerlemeler aşağıda şu şekilde sıralanmıştır; (Siyasi reformlar: <https://www.ab.gov.tr/>):

- 2001 yılında yapılan değişiklikle Anayasa'nın 118. maddesi yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda Milli Güvenlik Kurulu kararlarının "tavsiye" niteliğinde olduğu vurgulanırken, yapılan değişiklikle eski metinde "MGK kararlarının öncelikle

dikkate alınması ibaresi", "değerlendirilecek" olarak değiştirilerek "tavsiye niteliği" pekiştirilmiştir.

- 2004 yılında yapılan değişiklikle, Anayasa'nın "Sayıştay" başlıklı 160. maddesinde "Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesine ilişkin usuller Milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik ilkeleri ile düzenlenir" hükmü söz konusu denetimde şeffaflığın sağlanması amacıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

- (Yedinci Uyum Paketi; 07 Ağustos 2003) Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Sivillerin Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 11. maddesinde yapılan değişiklikle, halkı askerlikten soğutmak ve milli mukavemeti kırma gibi eylemler suçlarından yargılanacak sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmaması düzenlenmiştir. Böylece askeri mahkemelerin sivil kişilere ilişkin yargı yetkisi daraltılmıştır.

- (Yedinci Uyum Paketi; 07 Ağustos 2003) Sayıştay Kanununa eklenen madde ile her türlü devlet malının denetlenmesi ile ilgili Sayıştay'ın yetkileri arttırılmış, ayrıca Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi ile ilgili usullerin de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecek bir yönetmelikle düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

- (Yedinci Uyum Paketi; 07 Ağustos 2003) MGK Genel Sekreterliği'nin yapılan düzenleme ile danışma organı olan MGK'nın sekreteryaya hizmetlerine uygun hale getirilmiştir. Bu anlamda yetki daraltılması amaçlanmıştır. Diğer bir kanun değişikliğiyle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanması amacıyla Kurulun "ayda bir" toplanma yerine "iki ayda bir" toplanacağı hükme bağlanmıştır. Aynı amaçla, Cumhurbaşkanı veya Başbakanın talebi ile de Kurulun toplanabilmesi imkânı getirilmiştir.

- Ayrıca, "Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişilerinin gerekli açık ve gizli bilgi ve belgeleri sürekli veya istendiğinde Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine sunmakla yükümlüdürler" şeklindeki 19. madde hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

- Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun Bazı Hükümlerinin İptal Edilmesine Dair Kanun'un kabul edilmesi ile MGK Genel Sekreterliği personellerinin ve yönetmeliğinin gizliliği yürürlükten kaldırılmıştır.

- MGK Genel Sekreterliği Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği ile Genel Sekreterliğin sivil yapısı daha da güçlendirilmiştir.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığından gelen denetim talepleri ile ilgili bilirkişilerin Sayıştay dışından da karşılanabileceği yönetmelik yürürlüğe girmiştir.

- MGK Genel Sekreterliğinin Yükseltilmesi ve Unvan Değişikliği Hakkında Yönetmelik 28 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Yönetmelik MGK Genel Sekreterliğinin sivil yapısını daha da güçlendirmiştir.

- Barış dönemlerinde sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmalarına son veren Kanun kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Buna göre sivillerin askerlerle birlikte işledikleri askeri suçlar hariç olmak üzere, askeri mahkemelerde yargılanmaması düzenlenmiştir. Ayrıca, birtakım askeri idari konularla alakalı, askere geç teslim olma, bakaya, yoklama kaçağı gibi konuların barış zamanlarında sivil mahkemelerde yargılanması kabul edilmiştir. Bunun yanında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararlara esas olmak üzere askeri yargılamanın yenilenebilmesinin önü açılmıştır.

1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin AB adaylık statüsünün tanınmasının ardından, 2000 yılından itibaren koşulluluk ilkesini yerine getirmek için uyum paketleri kapsamında getirilen yasal düzenlemeler, Türk Silahlı Kuvvetlerinin iç siyasetteki yeri ve dış politikadaki karar verme sürecinde yapısal reform açığı olduğunu göstermiştir. Yapılan değişiklikler sonucunda dış politika süreçlerinde Silahlı Kuvvetler etkisini eskiye göre ciddi anlamda kaybetmiştir (Kızılaslan, 2018).

Mevzuat değişikliklerinin çoğu, Kopenhag kriterlerinin siyasi yönlerine yönelikti ve demokrasinin güçlendirilmesi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi alanlara odaklanmıştır. Daha spesifik olarak ifade özgürlüğü ve azınlık hakları gibi demokratik hak ve özgürlükler de reform kapsamına alınmıştır. 2000'li yıllarda çıkarılan paketlerden bazıları terörle mücadele yasasını değiştirmiştir ve Kürtçe dâhil diğer dillerde yayın ve eğitim gibi haklar tanınmıştır. AB uyum paketleri ve anayasa değişikliklerinde sivil-asker ilişkileri yeniden düzenlenmiştir (Gürsoy, 2014).

Türkiye'nin gerçekleştirdiğini sandığı tüm demokratikleşme, sivilleşme ve AB sürecine rağmen, TSK, Türkiye'nin iç siyasetindeki aktörlüğünü, 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden yayınlanan "e-muhtıra" ile yine göstermiştir (<https://edb.adalet.gov.tr>).

4.2.2.2007 Yılı E-Muhtırası

27 Nisan 2007 gecesi 23:20'de Genelkurmay Başkanlığı, internet sitesi üzerinden Abdullah Gül'ün meclis tarafından Cumhurbaşkanı adayı ilan edilme sürecine ilişkin bir açıklama yayınladı. Kamuoyunda büyük yankı uyandıran bu bildiri, dönemin bazı siyasetçileri ve gazetecileri tarafından “muhtıra” olarak nitelendirilmiş ve internet üzerinden verildiği için “e-muhtıra” olarak anılmıştır (Efilti Atay, 2019). Bu muhtıra, önceki örneklerden farklı olarak, yazılı bir açıklama veya televizyon yayınında değil, Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yayınlandı.

Bu bildiri, Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolacak olması nedeniyle yerine geçecek sivil bir ismi TSK'nın istemediği şeklinde yorumlanmıştır. Hükümet ise o dönemde bu beyannameye net bir şekilde karşı çıkmıştır. Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek, olayın ertesi günü 28 Nisan 2007 günü basın toplantısında hükümetin manifestosunu açıkladı. “Bu açıklama hükümete karşı bir tavır olarak algılanmıştır. Kuşkusuz bunu demokratik bir düzende düşünmek bile tuhaftır. Öncelikle belirtmek isteriz ki, Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümet aleyhine açıklama yapması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay, görevleri Anayasa ve ilgili kanunlarla belirlenmiş, devletin emrinde olan bir kurumdur. Anayasamıza göre Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden Başbakana karşı sorumludur” diyen Çiçek, hükümet olarak bildiriye reddettiklerini de sözlerine eklemiştir. Çiçek'in açıkladığı bu metin de bir ifadeydi. Birinci cümlede, muhtıranın gerekçesinin “bazı çevrelerin” laiklik karşıtı çabaları olduğu açıkça vurgulanmıştır. Muhatabın AK Parti hükümeti olduğu kamuoyu tarafından kolaylıkla anlaşılmaktadır. Metinde açıkça belirtildiği gibi TSK, kendisini hükümetin, Cumhurbaşkanının ve toplumun üzerinde, bir kurum olarak konumlandırmaktadır. (Devran ve Özcan, 2016).

Muhtıra metninde TSK'nın rahatsız olduğu, hukuka aykırı ve dolayısıyla suç sayıldığı belirtilen hususlar; Türkiye'de 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı gün Kuran okuma yarışmaları düzenlenmesi, 22 Nisan 2007 tarihinde bir organizasyonda Diyarbakırlı çocukların ilahiler söylemesi ve aynı zamanda Atatürk'ün resimleri ile Türk bayraklarını indirmeleri, İlkokul öğrencilerinin Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer kasabasında dört cami olmasına rağmen Atatürk İlköğretim Okulu'nda başları örtülü ilahiler söylemeleri, kadınlara vaaz ve dini sohbetler verilmesi olarak sıralanmıştır.

Yukarıda konu edilen süreçler ele alındığında 2007 yılı e-muhtırası TSK'nın bu güvenlikleştirme refleksinin son denemesi olarak değerlendirilebilir.

4.2.3.Uyum Yasaları ve Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü

1999 yılından bu yana Türkiye’de sivil-asker ilişkileri birçok anayasal ve kurumsal değişiklikle dönüşüme uğramıştır. Sivil denetimden bağımsız, siyaset üzerinde vesayet ve veto yetkileri bulunan silahlı kuvvetler, bu yetkilerinin çoğunu son yıllarda kaybetmiştir. Bu dönüşüm sadece yasal çerçevede yapılan reformların sonucu olarak değil, aynı zamanda siyasi ve sivil seçkinlerin, toplumun ve askeri kesimlerin davranış ve tutum değişikliklerinin sonucunda ortaya çıkmıştır.

2000-2010 döneminde Türkiye’de sivil-asker ilişkilerini dönüştüren gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönüşüm, Türkiye'nin aynı dönemdeki siyasi ve toplumsal deneyimlerinin yanı sıra 2000-2004 yılları arasında AB koşulluluk ilkesi çerçevesinde çıkarılan uyum yasalarının ve bu değişiklikleri takip eden Avrupalılaşma sürecinin neden olduğu yapısal değişikliklerin bir sonucudur. 2000'den önce askerlerin ağırlığını sağladığı iddia edilen bütün unsurlar bir anlamda 2000'li yıllarda tersine dönmüştür. Bu bağlamda reformlar ve Avrupalılaşma başlı başına bir değişim unsuru olmakla birlikte diğer unsurlardaki değişiklikleri de etkilemiş ve yönlendirmiştir (Kızılaslan, 2018).

2001 yılı sonunda, AB Komisyonu Türkiye’de demokratik kriterlerin aktif olarak ele alındığını onaylasa da temel birtakım problemlerin devam ettiğini raporlamıştır. Rapora göre, Türk demokrasisindeki ana problemlerden biri, askeriye'nin sivil siyasi otorite üzerindeki hâkimiyetidir. Metin Heper'e göre, 1999 yılından bu yana gerek o dönemki koalisyon hükümeti gerekse 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti, AB üyeliği çerçevesinde oldukça efor sarf etmiştir. Türk hukuk ve demokrasi sisteminin AB uyum paketleri minvalinde dizayn edilebilmesi adına önemli bir mücadele verilmiştir. Bu mücadele kurumlar arasındaki ilişkiyi yeniden tahsis etmiş ve başta sivil-asker ilişkilerinin değişimine yön vermiştir. Ordu içinde belirli bir konuda her zaman farklı görüşler olmuştur. Dolayısıyla sivil hayatta olduğu gibi orduda da AB hakkında elbette farklı görüşler olmuştur. Genelkurmay Başkanı ise bu görüşleri dinleyecek, eleştirileri dikkate alacak ve herkesin kabul edeceği bir tavır benimseyecektir (Heper, 2005)

4.2.4.Silahlı Kuvvetlerin İç Güvenliği Sağlamadaki Rolü

İç güvenlik; bir ülkenin siyasi sınırları içinde, halkının barışını ve devletin bekasını sağlamak için alınan tedbirlerdir. Devletin sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel tedbirlerinin yanı sıra özel güvenlik şirketleri, polis, jandarma, silahlı kuvvetler ve istihbarat unsurları da bu amaçla kullanılmaktadır (Küçükşahin, 2006).

Janowitz'e göre, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası konjonktürün değişmesiyle birlikte asker tanımları değişmiş, geleneksel savaşçı asker tanımı ortadan kalkmış ve bu süreçte sosyo-politik öneme sahip bir askeri faaliyet alanı gelişmiştir. Bu durum sivil ve askeri alanların yakınlaşmasına neden olmuştur. Yeni askeri görevler ve muharebe dışı askeri operasyonlar kapsamında barışı koruma, insani yardım gibi askeri operasyonların yürütülmesi ordulara yeni roller ve faaliyet alanlarını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni misyonlar sonucunda ortaya çıkan kavramlara örnek olarak diplomat-asker, akademisyen-asker, mühendis-asker kavramları verilebilir. Muharebe dışı askeri görevler de dâhil olmak üzere misyonlar, toplumsal bağlamın değişmesine neden olmuş ve geleneksel savaşçı asker tipinden idari asker tipine ve teknolojik asker tipine geçiş yaşanmış ve günümüzde bu asker tipleri arasında belli bir denge kurulmuştur (Vatandaş , 2017).

Huntington ise ordunun iç güvenlikle ilgili görevlerini profesyonellik temelinde açıklıyor. Burada profesyonel askerlik terimi meslek anlamında değil, amatör kelimesinin zıttı olarak ele alınmaktadır. Huntington, askerlik profesyonelliğini, mesleki niteliklerinin ön plana çıkmasıyla topluma idealler odaklı hizmet etmeyi amaçlayan bir uzmanlık alanı olarak tanımlamanın doğru olacağını belirtmektedir. Memurlar, kamu tarafından onaylanmış amaçlar için kontrollü güç kullanır ve birincil sorumlulukları devlete karşıdır. Memurluk, ancak profesyonele yaklaştıkça en güçlü ve en etkili biçimine ulaşır.

Silahlı Kuvvetlerin iç güvenliğin sağlanmasındaki rolü ve konumu açısından sorunlu görülen diğer bir konunun EMASYA olduğuna değinmiştik. İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay arasında Temmuz 1997'de imzalanan protokol sonucunda İl İdaresi Kanununda değişiklik yapılmış ve TSK'nın toplumsal olaylara sivillere danışmadan, gerekli gördüğü durumlarda müdahale etmesine polis ve güvenlik güçlerinin yeterli olmadığı durumlarda düzeni sağlamak için izin verilmiştir. Ocak 2010'da yapılan düzenleme ile EMASYA protokolü yürürlükten kaldırılmıştır. (Gürsoy, 2012).

Yapılan bu değişiklikler ile TSK'nın iç güvenliği sağlamadaki rolü önemli ölçüde azaltılmıştır demek yanlış olmayacaktır.

4.2.5.Silahlı Kuvvetlerin Dış Güvenliği Sağlamadaki Rolü

Dış güvenlik; bir devletin kendi sınırları dışındaki unsurlar tarafından o ülkeye yönelik oluşabilecek tehditlere karşı alınan tedbirlerdir. Bu tehditlere karşı sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, istihbarat, diplomatik unsurlar ve silahlı kuvvetler kullanılmaktadır (Küçükşahin, 2006).

Yeni uluslararası ortamda bilgi çağının bir getirisi olarak ulusal güvenliğe yönelik tehditler değişmiş, terörizm, ayrılıkçı hareketler, etnik ve dini çatışmalar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, uluslararası organize suçlar ve siber terörizm gibi asimetric tehditler, yeni tehdit unsurları olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim günümüz dünyasında daha önce öngörülemeyen tehdit ve risklerle karşı karşıya kalındığı, tehdit ve risklerin artık ulus-devletlerin sınırlarını aştığını ve okyanus ötesine ulaştığını belirtmek yerinde olacaktır. Ayrıca dış tehdit unsuru olarak da, kitle ölümlerine yol açabilecek, yalnızca tek bir ulusu değil insanlığın tamamına zarar verebilecek ya da uluslararası sistemin temel birimi olan devleti zayıflatacak herhangi bir olay veya süreç de, dış tehdit sayılmaktadır. (<http://www.mgk.gov.tr/>)

Sivil-asker ilişkileri açısından silahlı kuvvetlerin dış güvenliği sağlamadaki rolünde pek fazla bir değişim olduğu söylenemez. Hali hazırda Türk Silahlı Kuvvetleri ile sivil iktidarlar arasında her ne kadar sorun yaşansa da bölgesel bir güç unsuru olarak Türkiye'yi dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı caydırıcı bir unsur olarak TSK güçlü varlığını korumuştur. Keza son yıllarda özellikle sınır ülkemiz Suriye'de yaşanan iç savaşın etkilerinden dolayı, TSK başarılı sınır dışı operasyonlar icra etmektedir. Bu sınır ötesi operasyonların gelişimi ve icrasında sivil-asker ilişkileri açısından uyum gözlenmektedir. Geride kalan süreç göz önüne alındığında iç siyasette sivil otoritenin hâkim olduğu, ordu kurumu ile ilişkilerin daha demokratik bir düzlemde seyrettiği açıktır. Bu anlamda sivil otorite dış politik süreçlerde dahi askeri kararlar almada etkin bir konuma ulaşmıştır. Bununla birlikte halkın Türk Silahlı Kuvvetlerine olan desteği ve güveni dış tehditlere karşı tamdır diyebiliriz.

SONUÇ

Devletin temel amacı, halkının refah ve mutluluğunu engelleyen ya da engelleyebilecek olası durumu önlemek ya da ortadan kaldırmaktır. Aynı zamanda devletin varlığını ve halkının güvenliğini de koruması ve devam ettirmesi gerekmektedir. Güvenlik, kavramsal olarak uluslararası sistemde bir tehdit unsurunun oluşması veya ortadan kalkması ile diğer devlet bileşenlerini de etkilemektedir.

Modern devletlerde güvenlik olgusunun somut biçimi en net şekilde askeri kurumların varlığıyla şekillenir. Modern ordular ulus-devletler için vazgeçilmez unsurlar ve güvenliklerinin teminatıdır. Fakat askeri açıdan güçlü bir ordunun varlığı aynı zamanda konvansiyonel savaş gücüne sahip bu unsurun sivil irade ile ilişkilerini çetrefilli kılmaktadır. Literatürde sivil-asker çalışmalarının kapsamını oluşturan problemin ana sorunsalını bu kısım oluşturur.

Türkiye, güçlü bir ordu geleneğine sahip bir ülkedir. Buradan hareketle sivil-asker ilişkileri açısından 1990'lara kadar geçen süreçte askeri vesayetin hâkim olduğu bir Türkiye tablosu karşımıza çıkmaktadır. Bunun ana nedenlerinden birisi güçlü ordu geleneği, diğeri ise Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının aynı zamanda askeri kadrolar olması ile aynı zamanda toplumsal modernizasyonunun askeri elit eliyle tabana doğru sağlanmasıdır. Sivil-asker ilişkilerine dair uluslararası yaklaşımlar incelendiğinde Türkiye'de sivil-asker ilişkileri, çok partili siyasal hayata geçişten sonraki süreçte dahi askeri kökenli siyasal elitlerin ve ordunun baskın olduğu korporatist yaklaşımla açıklanabilir. Ordu kurumu güçlendikçe daha özerk bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 1990'lara gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu küresel güvenlik algısının değişmesi ile birlikte, sivil-asker ilişkileri açısından daha rekabetçi bir ortam doğmuştur. Her ne kadar ordu, "güvenlikleştirme" politikası izleyerek iç politikada statükocu duruşunu devam ettirmeye çalışsa da, küresel güvenlik algısının değişmesi ile sivil otoritenin zamanla güçlendiği bir gerçektir.

Güvenliğin dönüşümü açısından bakıldığında 1990'lar, Türkiye'nin iç siyasi hayatında yeni tehditlerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde dini ve etnik kökenli meseleler, PKK, Hizbullah ve İBDA/C gibi örgütlerin varlığı ile bir iç güvenlik sorunu olarak gündeme gelmiştir. Bu dönem MGK kararlarına bakıldığında gerici, bölücü ve irticai faaliyetlerin birincil tehdit olmasına yönelik vurgular bu durumu destekler niteliktedir. Sivil-asker ilişkileri açısından ise TSK kendisini bu tehditleri bertaraf etmede yetkili organ olarak tanımlamış, güvenlikleştirme ekseninde

siyasi gelişmelerle yakından ilgilenmiştir. Nitekim TSK'nın bu tavrı, 28 Şubat post-modern darbe olarak anılan süreci beraberinde getirmiştir. Bu açıdan 1990'larda güvenliğin dönüşmesi yeni tehditlerin ortaya çıkmasıyla birlikte TSK'nın sivil-asker ilişkileri anlamında aktör konumunu güçlendirdiği bir dönem olmuştur diyebiliriz.

İlerleyen dönemde uluslararası anlamda yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye etkisinden söz etmemiz gerekir. Burada önemli husus Sovyetlerin dağılması ile 1990'lı yıllarda başlayan süreçte küresel güvenlik algısının değişimi ve devletlerin çift kutuplu dünya düzeninde etkin olan ordularının yaşadığı dönüşümdür. Bununla birlikte bu küresel ortamda Sovyetlerin dağılımı ile oluşan boşluğun küresel anlamda doldurulması ihtiyacıdır. Ayrıca küresel rekabet ve tehdidin ortadan kalkmasıyla da, daha önce gündemde olan askeri unsurlar yerini barışı tesis edici diplomatlara ve sivil otoritelere bırakmıştır. Türkiye'nin bu küresel dönüşüme eklenmesi AB üyeliği süreci ile hız kazanmıştır. AB üyeliği ve Kopenhag kriterinin yerine getirilmesi amacıyla hazırlanan Uyum Paketleri ile Anayasa ve kanunlarda yapılan değişikliklerle sürece ivme kazandırılmıştır. Ancak 2006 yılından sonra Türkiye'nin AB'ye üye olma ihtimali önemli ölçüde azalarak bazı üye ülkeler Türkiye'ye karşı açık bir tavır sergilemiştir. Bundan dolayı AB, bu tarih itibari ile yapılan reformların gerekçesi olarak görülmemelidir. Benzer biçimde, NATO'nun çağdaş sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkisi hakkında doğrudan nedenleri ve sonuçları çıkarmak zordur. NATO üyeliği kapsamında Türkiye için belirlenen Batılılaşma hedefi, siyasi reform sürecine karşı ordu tarafından tepki gösterilmemesi anlamında NATO'nun uzun vadeli katkıları arasındadır. Ancak NATO'nun, Soğuk Savaş döneminde etkin bir uluslararası askeri kurum olması dolayısıyla, Türkiye'de sivil-asker ilişkileri açısından ordunun konumunu güçlendirdiği de unutulmamalıdır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası tüm NATO üyesi ülkeler için değişen uluslararası konjonktür, bu bağlamda ordunun ülke içindeki rolünün azalması anlamında önemli etkenlerden biridir. Özetlemek gerekirse, NATO uzun vadede Batılılaşma hedeflerine askeri tepki gösterilmemesi anlamında, AB üyeliği süreci ise sivil-asker ilişkileri açısından hedeflenen reformların gerçekleştirilmesi anlamında dönüşümü desteklemiştir diyebiliriz.

Tarihinde askeri müdahaleler ve darbeler gerçekleşmiş olan Türkiye'de, silahlı kuvvetlerin özerkliğinin azalması ve sivil-asker ilişkilerde dönüşüm, kuşkusuz demokrasinin geleceği açısından hayati anlam teşkil etmektedir. 1999 yılından bu yana gerçekleştirilmiş yasal reformların ve sivillerin TSK'yı kontrol ve denetim altında

tutabilmek için uygulamada gelenekleri değiştiren adımlar atması, demokrasi adına olumludur. Bu dönüşümün çıkarımında TSK'nın iç güvenliği sağlamadaki rolü azalmış, hukuki sistemindeki yetkileri daraltılmış, savunma harcamalarında, bütçe kontrolünde dokunulmazlığı ve yüksek rütbeli subayların bağımsızlığı ortadan kalkmıştır. Kuşkusuz sivil-asker ilişkilerinde dönüşüm bitmemiştir. Demokratikleşme için yasal değişiklikler sürdürülmeli ve reformlar askerler, politikacılar, bürokrasi, medya ve sivil toplum kuruluşları tarafından içselleştirilmelidir. Bu tür tutum değişikliklerinde süreç uzamaktadır ancak gerek uygulamada gerekse yasal çerçevede önemli bir dönüşüm yaşandığı ortadadır.

Sivil-asker ilişkilerinin dönüşümünün ülke içindeki nedenleri iki başlıkta açıklanabilir. Toplumdaki sürekli değişim gösteren algı, silahlı kuvvetlerin hiçbir şartta siyasete karışmaması gerektiğine yöneliktir. Bunu demokratik ilkeler ışığında savunmaların bulunduğu gibi, bu tür bir müdahalenin "ters teptiğini" ve sonuçlarının beklendiği gibi olmadığını savunanlarda bulunmaktadır. TSK bünyesindeki subayların önemli bir bölümünün de modern anlamda benzer nedenlerle değişen bir algısı ve tutumu bulunmaktadır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktür nedeniyle askeri müdahalelerin mümkün olmadığı ve reformlara karış çıkmamanın TSK'nın vurguladığı Batılılaşma amacına ters düşeceği inancı gündeme gelmiştir. Elbette bu tür bir düşünce hemen hemen tüm TSK mensuplarında yaygın değildir. Ordunun siyasi rolünün devam etmesi gerektiğine inanan askerlerin varlığı, 2007 yılındaki e-muhtıra krizi ve 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ile de gündeme gelmiştir. Ancak her iki olay da başlı başına incelenmesi gereken, hem toplumda hem de TSK'daki algı değişimini pekiştiren süreçlerdir. Dönüşümün bir sonucu olarak mevcut asker-sivil ilişkileri, demokratik sivil-asker ilişkilerine dair yaklaşımlarla ele alabileceğimiz bir duruma gelmiştir denilebilir. Huntington'ın ortaya koyduğu şekilde askerin kendi alanında daha profesyonelleştiği, sivil denetime tabi olduğu, karar almadan ziyade askeri anlamda tavsiye niteliğinde ilişkilerin dönüştüğünü söylememiz bugün için yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla gerek iç gerekse dış nedenler, sivil-asker ilişkileri alanında üretken döngüler oluşturarak uzun süredir devam eden reform geçmişini ve geleceğini açıklar niteliktedir.

Çalışmanın sonucunda, güvenliğin dönüşümü Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin gelişimi açısından hem olumlu hem olumsuz çıkarımları ortaya koymuştur. Bu bakımdan güvenliğin dönüşümünün Türkiye'de 1990'lar sonrası sivil-

asker ilişkileri üzerine etkisi, iki periyod halinde takip edilebilir. Soğuk savaş sonrası, küresel konjonktür güvenlik anlamında değişim geçirmiş, çift kutuplu, konvansiyonel savaş riskinin görece daha yüksek olduğu ortam sona ermiştir. Türkiye’de 1990’lar daha çok güvenlik açısından yeni tehditlerin de varlığı ile ordunun “güvenlikleştirme” politikası sonucu elini güçlendirmiştir. 2000’ler ile birlikte özellikle AB gibi aktörlerin de küresel güvenliğin başat aktörleri haline gelmesi, beraberinde insan güvenliğini ve demokrasiyi de güvenliğin unsurları haline getirmiş, böylece askeri olmayan bilakis insan odaklı bir güvenlik anlayışı daha ön plana çıkmıştır. Bu da Türkiye gibi ülkelerde AB’nin de yardımıyla asker-sivil ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasını kolaylaştırmıştır.

Günümüzde Türk Silahlı Kuvvetleri, vatanı korumak, ulusal ve uluslararası barışa destek olmak, konvansiyonel savaş, kriz yönetimi ve doğal afetlerde yardım gibi değişken misyonları sadece siyasetten uzak kalarak ve ortaya çıkan tehditlere yönelik profesyonel olarak kendini geliştirerek başarıyla yerine getirebilmektedir. TSK, iç reformlar, şeffaflık, demokratik bir yapının oluşması, ordunun caydırıcılığı, silah ve sistemin modernizasyonu ve harekât yeteneğinin artırılması konularına dikkat etmek durumundadır.

KAYNAKLAR

- Akay, H. (2009), "Türkiye’de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler", TESEV Demokratikleşme Programı Siyasa Raporları Serisi, Güvenlik Sektörü 1, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Akça, İ. (2010). Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, OYAK. N. Boztekin(edt.) içinde, *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü*. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Akdağ, M. (2020). Medya Siyaset Etkileşimi Bağlamında Türkiye’de Siyasetin Medya Alanındaki Düzenlemeleri Üzerine Bir İnceleme. 7(2).
- Akdemir, E. (2014). Bir Arap Ülkesinde Bahar: Suriye’de Arap Baharı Ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkisi, Kara Harp Okulu Komutanlığı, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Akıncı, A. (2013). Türkiye’de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi. 8(1).
- Akmanlar, H. (2019) Soğuk Savaş Sonrasında Güvenlik Algısının Değişimi: Doğu Avrupa Ve Türkiye Karşılaştırması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Aksakal, H. (2010). Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi Üzerinden Türkiye’yi Okumak. 2(1).
- Akyürek, S. ve Koydemir, S. (2014) Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu Toplum Mesafesi. Ankara: BİLGESAM Yayınları.
- Atalay, H. (2020) Tarihsel Ve Teorik Perspektiften Güvenlik Kavramının Dönüşümü, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Aybay, R. (1978). Millî Güvenlik Kavramı Ve Millî Güvenlik Kurulu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 33 (1), 59-82.
- Aydoğan, M. (2006), Antik Çağdan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler I, Umay Yayınları, İzmir
- Ayoob, M. (1995). The Third World Security Predicament. London: Lynne Rienner Publishers.
- Baharççek, A. Ve İnan, E. (2013) Dış Politikanın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt 4 (Sayı 1), 110.
- Balcı, M. (2000). *MGK ve Demokrasi: Hukuk, Ordu, Siyaset*. İstanbul: Yöneliş Yayınları (2. Baskı).

- Baldwin, D. A. (2004) Güvenlik Kavramı. (Çiğdem, Şahin, Çev.) Ankara: Asam Yayınları
- Balta Paker, E. ve Akça, İ.(2010) Dış Tehditten İç Tehdide: Türkiye’de Doksanlarda Ulusal Güvenliğin Yeniden İnşası, Evren Balta Paker, İsmet Akça(Der.): Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti içinde (407-433), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Batur, M. (1983), Anılar ve Görüşler, Milliyet Yayınları, İstanbul
- Baylis, J. (2015) Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, Aydın, M. Brauch, H.G. Polat, N. Çelikpala, M. Spring, U.O (Der.) Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe Seçme Makaleler içinde (153-164), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Bayramoğlu, A. (2010). Türk Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği, Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve. N. B. (edt.) içinde, *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü* . İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye.
- Bayramoğlu, A. (2007). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. İletişim.
- Bayramoğlu, A. (2013), “Asker ve Siyaset”, İnsel, A. ve Bayramoğlu A. (ed.), Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu, 5.Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, ss.59-118.
- Beriş, H. E. (2012), Türkiye ve Dünyada Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi - Analiz Rapor, Nisan 2012, Stratejik Düşünce Enstitüsü
- Bilgiç, T.Ü. (2009) “The Military and the Europeanization Reforms in Turkey”, Middle Eastern Studies, Cilt 45, Sayı 5, s. 805-806
- Bilgin Aytaç, G. (2017) Değişen Güvenlik Teorileri Üzerinden 1990-2005 Dönemi Türkiye’nin Güvenlik Politikalarının Analizi, Uluslar Arası Sosyal Araştırma Dergisi, 10(54):269-278
- Birdişi, F. (2011). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel Ve Düşünsel Temelleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (31), 149-169.
- BM Kalkınma Programı, (1994) İnsanı Geliştirme Raporu, <https://www.undp.org/tr/turkey/publications/1994-i%CC%87nsani-geli%C5%9Fme-raporu-i%CC%87nsani-geli%C5%9Fme-t%C3%BCrkiye-%C3%BClke-profilu-raporu> Erişim Tarihi: 14.04.2022
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. 5(18), 1-42.

- Buzan, B. (2015) İnsanlar, Devletler Ve Korku. (E. Çıtak, Çev.) İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi
- Cansever, N. Ve Kiriş, H. M. (2015). Türkiye’de Ordu – Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti – TSK Etkileşimine Bakış, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2015, C.20, S.3, S.361-384
- Cansever, N. (2013). Türkiye’de 2000 Sonrası Ordunun Siyaset Üzerindeki Etkileri ve Bunu Belirleyen Dinamikler, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Cemal, H. (2010), Türkiye’nin Asker Sorunu: Ey Asker Siyasete Karışma (1. Baskı). Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.
- Cohen, E. (2022), “Civil-Military Relations”, <http://www.fpri.org/americanvulnerable/06.CivilMilitaryRelations.Cohen.pdf>, Erişim tarihi: 12.01.2022
- Cook, S. (2008), Yönetmeden Hükmeden Ordular Türkiye, Mısır, Cezayir, çev.: Bahar Şahin, Hayykitap, İstanbul
- Coşkun, V. (2010). Askeri Yargı-Sivil Yargı. N. Boztekin(edt.) içinde, *Türkiye Siyasetinde Ordu'nun Rolü*. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye.
- Coşkun, V. (2011), Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli, (Ed.: Murat Yılmaz, Yusuf Tekin), Stratejik Düşünce Dergisi Analiz: Anayasa Çalıştayları 4.
- Çavdar, T. (2004) Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çelik, S. (2008), Asker ve Devlet: Osmanlı’dan Günümüze Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri, Salyangoz Yayınları, İstanbul
- Dedeoğlu, B. (2014). Uluslararası Güvenlik Ve Strateji, 3. Baskı, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul
- Devran, Y. Ve Özcan, Ö. F. (2016). 1960’tan 2016’ya Askeri Darbe Ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler Ve İdeolojiler, İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi S: 2 C: 1
- Doğan, E. (2020). Türkiye’de Asker-Siyaset İlişkisi; 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 Süreçleri. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Dursun, D. ve Yurttaş, F. (2006). Türkiye’de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu, 3(9- 10), 223- 246

- Efiliti Atay, S. (2019) Çerçeveleme Kuramı: 27 Nisan E-Muhtıra Haberlerinin Türk Yazılı Basında Sunumu, Atatürk İletişim Dergisi Sayı 18: 5-24
- Emeklier, B. (2011). Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi, Güvenlik Stratejileri Dergisi Cilt 7, Sayı 13
- Erdem, F. H. (1999).Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri, Yeni Türkiye 5(25), 145-165.
- Erdem, F. H. (2005). Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil-Asker İlişkilerinin Genel Görünümü. (A. Küçük ve diğerleri Der.).21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, 751-774
- Erdoğan, M. (1997). Silahlı Kuvvetler, Darbe ve Demokrasi. Yeni Türkiye, 3(17), 273- 289.
- Erdoğan, M. (2005). Türkiye'de Asker ve Siyaset. A. Küçük. (der.) , 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat (Cilt 2). Bursa: Aktüel Yayınları.
- Erdoğan, M. ve Yazıcı, S. (2011), Türkiye'nin Yeni Anayasasına Doğru, TESEV Anayasa Komisyonu Raporu, İstanbul
- Erhan, Ç. (2014). ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 56 (4), 77-93.
- Ertem, B. (2018). 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri. 8(14).
- Genç Yılmaz, A. (2019) Pandemi Ve Güvenlik: Covid-19 İle Mücadelede Polis Ve Ordu, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı Yıl:19 Sayı:37 Bahar (Özel Ek) s.30-39
- Genç Yılmaz, A. (2022). The Missing Piece of the Puzzle: The EMASYA Protocol and Civil-Military Relations in Turkey. 0(0), 1-19.
- Giddens, A. (2008) Ulus-Devlet Ve Şiddet, (Çev. Cumhur Atay), İkinci Basım, Kalkedon Yayınları, İstanbul
- Gökçe, A. F. (2012), "Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C: 17, S: 2,s, 203-227.
- Gül, M. (2016). Güvenlikteki Kavramsal Değişim Ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı Ve Politikalarına Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2016, C.21, S.1, S.303-320

- Güler, U.(2006) Türkiye’de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Gürcan, M. (2016, Ağustos 3). Nasıl bir Sivil Asker İlişkisi? İnternet Gazetesi: <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-gurcan/nasil-bir-sivil-askeriliskisi>, Erişim Tarihi: 10.03.2022
- Gürsoy, Y. (2012). Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Gürsoy, Y. (2014) Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri, Uluslararası İlişkiler, Cilt 11, Sayı 43 s. 157-180.
- Heper, M. (2005). The European Union, The Turkish Military and Democracy. South European Society and Politics, 10(1).
- Huntington, S. P. (2004), Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası, Salyangoz Yayınları, İstanbul
- Karahan, Y. (2014). Türkiye’de Savunma Harcamalarının Denetimi. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Karaman, M.L. Aras, B. (2000). The Crisis of Civil Society in Turkey, Journal of Economics and Social Research,2, s.39-58.
- Kardaş, Ü. (2009), “Askeri Yargı”, A. Bayramoğlu ve A. İnşel (ed.), Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, TESEV Yayınları, İstanbul, ss.66-73.
- Kargın, E. (2011) 1990 Sonrası Türkiye Siyasal Gündemine Etki Eden Medyatik Propaganda Unsurları Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kızılaslan, K. U. (2018) Dış Politikanın Sivil-Asker İlişkileri Üzerindeki Etkisi: AB Koşulluluk İlkesi Ve Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Paradigması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- Kirişçi, K. (2001). The Future of Turkish Policy Towards the Middle East. In B. Rubin, & K. Kirişçi (Eds.), Turkey in World Politics: An Emerging Multi-Regional Power. Lynne Rienner Publishers.
- KKK, (2013), Türk Kara Kuvvetleri Tarihçesi, <http://www.kkk.tsk.tr/>, (05.02.2022).

- Kohn, R. H. (2000, Ocak-Şubat). Demokrasiler Orduyu Nasıl Denetler? *Türkiye Günlüğü*(59), 9-18.
- Kurban, A. (2014). Ak Parti Dönemi Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü. Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükşahin, A. (2006) Güvenlik Bağlamında, Risk Ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir Ve Nasıl Belirlenmelidir, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84565> Erişim Tarihi: 17.07.2021
- Mesjasz, C. (2004) Complexity Studies And Security In The Complex World: An Epistemological Framework Of Analysis (Draft Version), Cracow: Cracow University Of Economics
- Moskos, C., Williams, J., & Segal, D. (2000). The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War.
- Neocleous, M. (2000), Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power, London: GBR: Pluto Pres.
- Okçu, D.(2009) Uluslararası Terör ve Türkiye'ye Etkileri, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Özcan, G. (2006), “Milli Güvenlik Kurulu”, Ü. Cizre (ed.), Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim içinde, TESEV Yayınları, İstanbul, ss. 32-46.
- Özdemir, V. (2016) Türkiye’de Sivil – Asker İlişkileri Ve Avrupa Birliği, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Öztaş, G.G.(2014) Türkiye’de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar
- Öztaş, G. G., & Bezci, E. B. (2015). Türkiye’de Olağanüstü Hal: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller. 39(1), 159-186.
- Öztürk, O.M. (2006).Ordu ve Politika, Fark Yayınları, Ankara.
- Peter D., F. (2003). *Armed Servants Agency, Oversight, and Civil-Military*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard.
- Reiner, R. (2000), The Politics of the Police, Oxford University Press, Oxford.
- Schiff, R. L. (2009). *The Military and Domestic Politics: A Concordance*. Oxon: Routledge.

- Şarlak, Z. (2009), “Milli Güvenlik Kurulu”, A. Bayramoğlu ve A. İnsel (ed.), Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim içinde, TESEV Yayınları, İstanbul, ss.99-115
- Taşkın, M. (2009), Fransa'da Askeri Yargı ,Türkiye Barolar Birliği Dergisi , (84).
- T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: “AB’nin Genişlemesi”, 2018, (Çevrimiçi), <http://www.ab.gov.tr> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2019
- Tekin, Ö. F. (2015). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Normalleşmesi ve Modern Devlet: 2000-2012 Yılları. 18(1).
- Tuncel, G. (2005). Türkiye’de Bürokrasi ve Siyaset. A. Küçük, S. Bakan, & A. Karadağ (Dü) içinde, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat 1. Cilt* (s. 603-630). İstanbul: Alfa Aktüel.
- Tunç, A., & Özdemir, F. N. (2020). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Siyasete Etkisi. 15(6).
- Undep. (1994). Human Development Report. New York: Oxford University Press
- Ülman, B. (2002) Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük. In G. Özcan & Ş. Kut (Eds.), *En Uzun On Yıl – Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Politika Döneminde Doksanlı Yıllar* (pp. 99-127). İstanbul, Buke Yayınları.
- Ünsaldı, L. (2008), Türkiye’de Asker ve Siyaset, (Çev. O. Türkay), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Vatandaş, S. (2017) AB Koşulluluğunun Yükselişi ve Düşüşü: Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerindeki Dönüşüm, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Vatandaş, S. (2018) Sivil-Asker İlişkilerinde ‘Batı’ ve Türkiye’nin Hikâyesi, Analiz 27, İNSAMER
- Yalçın, O. (2021) Türkiye’de Göç Ve Güvenlik İlişkisi: Suriye Göçü Örneği, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Yeni Şafak, (2001), “Yine Şubat Yine MGK” <http://www.yenisafak.com/arsiv/2002/subat/26/politika.html>, Erişim: 18.03.2022
- Yurtseven Ö.A. (2006) Türkiye'de Faaliyet Gösteren Dini Bir Terör Örgütü Olarak Hizbullah , Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yücel, Z. (2007) Değişen Uluslararası Konjonktürde Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Etkileyen Yerel, Bölgesel ve Uluslararası Faktörlerin Analizi ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi

